

Danmarks Miljøundersøgelser
Miljøministeriet

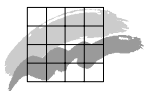
Naturen i et hverdagslivs-perspektiv

En kvalitativ interview-undersøgelse
af forskellige danskeres forhold til naturen

Faglig rapport fra DMU, nr. 437

[Tom side]

Danmarks Miljøundersøgelser
Miljøministeriet

Naturen i et hverdagslivs-perspektiv

En kvalitativ interview-undersøgelse
af forskellige danskeres forhold til naturen

*Faglig rapport fra DMU, nr. 437
2003*

*Jeppe Læssøe
Trine Louise Iversen*

Datablad

Titel:	Naturen i et hverdagslivsperspektiv
Undertitel:	En kvalitativ interviewundersøgelse af forskellige danskeres forhold til naturen
Forfattere:	Jeppe Læssøe og Trine Louise Iversen
Afdeling:	Afdelingen for Systemanalyse
Serietitel og nummer:	Faglig rapport fra DMU nr. 437
Udgiver:	Danmarks Miljøundersøgelser© Miljøministeriet
URL:	http://www.dmu.dk
Udgivelsestidspunkt:	Marts 2003
Redaktionen afsluttet:	Januar 2003
Faglig kommentering:	Hanne Bach
Finansiel støtte:	Ingen ekstern finansiering.
Bedes citeret:	Læssøe, J. & T.L. Iversen 2003: Naturen i et hverdagslivsperspektiv. En kvalitativ interviewundersøgelse af forskellige danskeres forhold til naturen. Danmarks Miljøundersøgelser – 108 s. - Faglig rapport fra DMU nr. 437. http://faglige-rapporter.dmu.dk
	Gengivelse tilladt med tydelig kildeangivelse.
Sammenfatning:	Rapporten er en analyse som viser, hvordan det enkelte individs forhold til naturen rummer forskellige dynamikker som hænger sammen med forvaltningen af hverdagslivet. Den viser herigennem hvor sammensat og komplekst forholdet til naturen kan være, og hvor forskelligt det kan være som følge af forskellige former for hverdagsliv. Analysen er baseret på dybdegående interviews med 11 danskere med forskellige former for hverdagsliv. Den rummer både analyser af de enkelte interviewpersoners forhold til naturen samt tværgående analyser. Sidstnævnte opdeler forvaltningen af hverdagslivet i 5 dynamiske forhold som alle handler om mere og andet end naturen, men hvor forholdet til naturen indgår i og påvirkes af. Rapporten afsluttes med en perspektivering af analysens indsigter i forhold til den filosofiske natursynsdiskurs, i forhold til dualismen mellem kultur og natur samt i forhold til værdien af opinionsmålinger vedrørende naturen.
Emneord:	Natur, hverdagsliv, holdninger, præferencer, adfærd
Layout:	Ann-Katrine Holme Christoffersen
Korrektur:	Hanne Bach og Ann-Katrine Holme Christoffersen
ISBN:	87-7772-727-4
ISSN (elektronisk):	1600-0048
Sideantal:	108
Internetversion:	Rapporten findes kun som PDF-fil på DMU's hjemmeside http://www.dmu.dk/1_viden/2_Publikationer/3_fagrapporter/rapporter/FR437.pdf

Indhold

Forord 5

Sammenfatning 6

Summary 10

1 Indledning 14

- 1.1 Undersøgelsens formål og problemstilling 14
- 1.2 Begreberne natur og hverdagsliv 15
- 1.3 Undersøgelsens tilgang og metodedesign 17
- 1.4 Sammenligning med beslægtede undersøgelser 21
- 1.5 Rapportens opbygning 22

2 Naturen i hverdagslivet hos 11 forskellige danskere 24

- 2.1 Hans 24
- 2.2 Carina 31
- 2.3 Lissie 37
- 2.4 Bente 39
- 2.5 Martin 41
- 2.6 Sebastian 42
- 2.7 Hassan 44
- 2.8 Gitte 47
- 2.9 Christian 49
- 2.10 Claus 53
- 2.11 Holger 55
- 2.12 Afrunding 59

3 Tværgående analyse 60

- 3.1 Forskelle i forholdet til naturen 60
 - Profil-oversigt: livsstil og naturrelationer 61
 - Forskelle i syn på forholdet mellem natur og kultur 62
 - Forskelle i måder at erkende naturen på 64
 - Excurs: Andre vigtige forhold vedrørende naturerkendelsen 67
- 3.2 Naturen i hverdagslivet 69
 - 1. Perspektiv: Rutinerne og det ekstraordinære 71
 - 2. Perspektiv: Forvaltningen af tid og rum 76
 - 3. Perspektiv: Det hidtidige livsforløb og det nuværende liv 81
 - 4. perspektiv: Social nærhed og distance 87
 - 5. perspektiv: Den lille og den store verden 90
- 3.3 Sammenfatning og perspektivering. 95
 - Sammenfatning af pointer fra den tværgående analyse 95
 - Hverdagslivstilgangen og dens perspektiver 97

Litteraturliste 102

Bilag: Interviewguide 106

[Tom side]

Forord

I 2001 blev der afsat 2 millioner kroner på finansloven til en undersøgelse af den danske befolknings holdninger og ønsker til naturen. Det daværende Naturråd fik ansvaret for undersøgelsen på baggrund af en projektbeskrivelse som indeholdt fire delprojekter: En spørgeskemaundersøgelse, en kvalitativ interviewundersøgelse, et aktionsforskningsprojekt med forsøg med fremtids- og forskningsværksteder som metode til en aktiv borgerinddragelse i naturforvaltningen samt en antologi som skulle samle op på eksisterende viden om befolkningens forhold til naturen.

I denne rapport fremlægges resultatet af den kvalitative interviewundersøgelse.

Dette delprojekt blev i første omgang udformet i et samarbejde mellem Naturrådet og undertegnede. Kort inde i projektføreløbet blev Naturrådet imidlertid nedlagt, og ansvaret for det samlede projekt blev overdraget til Afdelingen for Systemanalyse på Danmarks Miljøundersøgelser med mig som projektansvarlig. Her ved den kvalitative undersøgelses afslutning skal Thomas Nicolai Pedersen, der som projektleder for Naturrådet indgik i den indledende præcisering af undersøgelsen, have stor tak for hans engagerede og inspirerende bidrag.

Jeg vil også gerne takke følgegruppen for det samlede projekt for gode ideer og kommentarer til den kvalitative undersøgelse undervejs. Denne følgegruppe bestod foruden undertegnede af: Hanne Bach, Finn Arler, Gertrud Jørgensen, Kurt Aagaard Nielsen, Anette Reenberg, Peder Agger, Henning Eichberg, Lars Gudmand Pedersen, Niels Bo Sørensen, og Per Åke Nilsson. Med Niels Bo Sørensens alt for tidlige død mistede vi en vigtig stemme i gruppen. I hans sted kom Ida Kryger med i den sidste del af følgegruppens arbejde.

Sidst, men ikke mindst, skal Hans Peter Hansen takkes. Hans Peter var ansat i Naturrådet som projektkoordinator, men blev overflyttet til Afdelingen for Systemanalyse i forbindelse med vores overtagelse af det samlede projektansvar. Den daglige kontakt med ham herefter har været af stor værdi, ikke blot for gennemførelsen af det samlede projekt, men også for arbejdet med den kvalitative undersøgelse.

Undersøgelsen er udført i samarbejde med antropologen Trine Louise Iversen.

Jeppe Læssøe, januar 2003

Sammenfatning

I denne rapport fremlægges resultatet af en kvalitativ interviewundersøgelse af nogle forskellige danskeres forhold til naturen. Undersøgelsen er udført som et delprojekt under projektet "Befolkningens holdninger og ønsker til naturen", som er blevet finansieret af folketinget over finansloven for 2001.

Hensigten med den kvalitative interviewundersøgelse har været at belyse sammenhænge mellem hverdagsliv og holdninger og ønsker til naturen. Den har som sådan skulle belyse, hvordan erfaringer gennem livsforløbet, samt naturens rolle i det aktuelle hverdagsliv, har betydning for karakteren af holdningerne og ønskerne til naturen. Ved at undersøge folk, som har et meget forskelligt hverdagsliv, har det endvidere været hensigten at belyse, hvad sådanne forskelle betyder.

Undersøgelsen har to vigtige begrebsmæssige præmisser:

- ◆ Der er benyttet en rummelig og åben definition af naturen som "det derude – den fysisk-sanselige natur".
- ◆ Hverdagslivet opfattes hverken som begrænset til rutinehandlinger, til livet mandag til fredag, eller til fritids- og hjemmelivet. Som i andre samfundsvidenskabelige analyser benyttes det i denne undersøgelse som en analytisk tilgang der fokuserer på, hvordan verden ser ud og hænger sammen for det enkelte individ ud fra dets erfaringer og aktuelle levesammenhænge.

Med denne hverdagslivsanalytiske tilgang adskiller undersøgelsen sig fra andre kvalitative undersøgelser af forholdet til naturen. Nogle af de beslægtede undersøgelser er mere optaget af folks grundlæggende natursyn end af de levesammenhænge som påvirker deres holdninger og ønsker til naturen. Andre undersøgelser ser på særlige former for hverdagsliv, eller på hvordan konflikter om naturbrug hænger sammen med forskellige kulturer/livsformer. Viden fra disse beslægtede, men alligevel forskellige teoretiske tilgange og undersøgelser, inddrages i denne undersøgelses analyser, hvor det er relevant.

Undersøgelsen bygger på interviews af 2-4 timers varighed med 11 danskere, udvalgt ud fra en række demografiske kriterier med henblik på at opnå en stor forskellighed i leveforhold. Sigtet har ikke, som i statistiske undersøgelser, været at sige noget repræsentativt om danskernes forhold til naturen, men at identificere og beskrive bevidstheds- og adfærdsformer, dilemmaer og andre dynamiske sammenhænge som har generel relevans ved at øge vores indblik i forholdet mellem hverdagsliv og naturopfattelser.

Analysen af interviewene har dels bestået af analyser af hvert enkelt interview dels af tværgående analyser. I kapitel 2 præsenteres de 11 interviewpersoner og vores analyser af deres hverdagsliv og forhold til naturen. De tjener dels til at give et indblik i samspelet af forhold

der påvirker den enkeltes forhold til naturen og dels til at give et samlet billede af de enkelte interviewpersoners hverdagsliv og naturrelation inden de mere fragmentariske referencer til dem i den efterfølgende tværgående analyse.

I den tværgående analyse kom vi frem til, at der er fem væsentlige forhold som præger hverdagslivet – og som det også giver mening at se forholdet til naturen i relation til, fordi dette forhold ikke er adskilt fra, men indgår i hverdagslivet. De fem forhold er:

1. Forholdet mellem hverdagslivets rutiner og ekstraordinære begivenheder
2. Forvaltningen af hverdagslivets tid og rum
3. Forholdet mellem erfaringer og behov udviklet i det hidtidige livsforløb og de aktuelle vilkår
4. Forholdet mellem social nærhed og distance.
5. Forholdet mellem personens egen konkrete 'lille verden' og samfundet/'den store verden'.

For hvert forhold følger her de vigtigste pointer:

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af hverdagslivets rutiner og ekstraordinære begivenheder:

- ◆ Den natur vi møder i tilknytning til hverdagslivets rutiner bliver let så selvfølgelig, at vi ikke er bevidste om dens betydning for os.
- ◆ Betydningen af denne 'rutine-natur' kan bl.a. være at understøtte vores psykiske stabilitet (som noget rart, trygt og kendt). Måske især hvis man har boet samme sted – eller i samme naturtype – hele livet.
- ◆ Ekstraordinære naturoplevelser kan sætte 'rutine-naturen' i kontrast og derved bevidstgøre os om dens værdi eller manglende kvaliteter.
- ◆ De ekstraordinære naturoplevelser hænger sammen med vores udviklingstrang. Ønsker til naturen kan handle om at opsøge spændingen ved at gå på opdagelse i den ukendte natur.
- ◆ Vi kan få ekstraordinære naturoplevelser både i vores kendte omgivelser og i ukendte omgivelser. De kan være så intense at de påvirker vores opfattelse og værdisætning af naturen. Styrken i oplevelserne er nok så vigtig som antallet af oplevelser.
- ◆ De ekstraordinære stærke naturoplevelser kan have forskellig karakter. En type er de mystiske-overnaturlige oplevelser. En anden type er flow-oplevelser.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af forvaltningen af tid og rum:

- ◆ Tidsproblemer og forskellige ønsker i familien gør, at der skal prioriteres i moderne hverdagsliv. Behovet for at komme ud i natu-

ren kan være vel integreret i livsstilen, men kan også være disintegreret, hvilket nærer ønsker til brug af naturen.

- ◆ Den rumlige forvaltning af hverdagslivet indebærer forskelle mht. nærhed og distance til naturen. Interviewanalysen indikerer at nærheden kan fremme værdisætningen af de kontemplative (rolig fordybelse) oplevelser i den kendte natur, mens distancen – fx storbylivet – kan nære værdisætningen af de intense, stærke naturoplevelser i ukendt natur.
- ◆ Det ser ikke ud til at opfattelserne af naturen simpelt opsplitter sig efter hverdagslivets sfærer. Vi ser eksempler på det, hvor arbejdslivet indebærer en professionel og tæt relation til naturen. Men ellers er det snarere sådan at de forskellige sfærer i hverdagslivet giver os forskellige impulser som syntetiseres i mere sammensatte naturrelationer.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af mødet mellem de livshistoriske erfaringer og de aktuelle levevilkår:

- ◆ Analysen indikerer at barndommens landskab/natur nok fortsætter med at have en særlig betydning, men kun udgør et ideal/målestok, hvis man er fortsat med at blive boende i det samme område. En sådant stationært liv befordrer en dyb relation til 'den inderligt kendte natur', mens en mere mobil livsbane fremmer en bredere, mere alsidig naturrelation.
- ◆ Eksempler i materialet viser, at naturrelationen ikke nødvendigvis fastholdes eller vokser gennem livet. Det kan også mættes og aftage.
- ◆ Analysen indikerer at ungdommen skaber en diskontinuitet mellem barn- og voksendommens naturforhold, idet de sociale relationer fylder meget i denne periode.
- ◆ De ældre generationer i undersøgelsen ser en stor forskel mellem deres og de nuværende børns naturopdragelse. Ældre frygter en fremmedgjort og mere forbrugeragtig naturrelation, fordi børn ikke får mulighed for at lege uden voksenopsyn i naturen, og ikke lærer hvordan man skal færdes i den.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af reguleringen af behovene for social nærhed og distance:

- ◆ Naturens betydning for os er ikke uafhængig af vores sociale liv. For nogle af vores interviewpersoner har naturen betydning som et socialt uderum, mens den for andre især har værdi som et frirum fra det sociale liv.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af forholdet mellem 'den lille verden' og 'den store verden':

- ◆ Vores position/rolle i det sociale system påvirker, men bestemmer ikke alene vores holdninger og ønsker til naturen.

- ◆ Der kan være, men er ikke nødvendigvis nogen sammenhæng mellem egne erfaringsbaserede naturværdier og holdninger til naturforvaltning og -politik.

I det tredje kapitels afsluttende tredje del sættes undersøgelsens tilgang og resultater i perspektiv. Det fremhæves heri, at undersøgelsen gør en forskel ved:

- ◆ At erstatte en simpel kausallogik i begribelsen af holdninger og ønsker til naturen med en mere kompleks, dialektisk forståelse.
- ◆ At anlægge et nyt perspektiv på holdninger og ønsker til naturen end ved brug af en natursynstilgang. Til forskel fra denne tilgangs fokus på naturen og menneskers grundliggende tankefigurer herom, anskuer vores undersøgelse holdningerne og ønskerne i relation til hverdagslivets sammenhænge, praksisser og erfaringer.
- ◆ At overskride den fremherskende 'naturcentrering' og dualisme i opfattelsen af forholdet mellem kultur og natur, som er typisk i eksperter og fagfolks håndtering af problemstillinger vedrørende naturen. I det konkrete liv er naturen blandet ind i livets øvrige forhold. En større lydhørhed for det, vil give nye muligheder og kunne øge borgernes demokratiske engagement i naturforhold.
- ◆ At pege på risikoen for at kvantitative præferenceundersøgelser af holdninger og ønsker til naturen aktiverer meninger, som er afkoblede fra hverdagslivets sammensatte erfaringer og meninger. Samt at understøtte behovet for udvikling af folkeoplysningen på naturområdet med henblik på at bringe folks egne erfaringer med naturen i hverdagslivet i dialog med videnskabsfolks, politikeres, embedsmænds og andre professionelle aktørers synsmåder.

Summary

The present paper presents the findings of a qualitative study of how different Danes relate to nature. It was carried out as a sub-project under the project "Public attitudes and wishes regarding nature in Denmark" (Befolkningens holdninger og ønsker til naturen), funded by the Danish Parliament via the national budget in 2001.

The purpose of the qualitative study was to clarify relations between the respondents' everyday lives on the one hand and their attitudes and wishes regarding nature on the other. As such, it proposed to clarify how the lifetime experience of the individual and the role nature in everyday life is reflected in the character of such attitudes to and wishes for nature features. Moreover, by studying individuals with greatly varying everyday lives, we also intended to clarify the significance of these differences when it comes to the relations to nature.

In conceptual terms, the study has two major premises:

- ◆ An inclusive and open definition of nature was applied – as "everything out there – our physical/sensuous natural environment".
- ◆ Everyday life is perceived as not restricted to routine actions, to Monday-to-Friday living, or to leisure or home life. As in other analyses in social studies, the present study applies the concept of everyday life as an analytical approach focusing on how each individual perceives the world, and what holds it together, based on his or her experience and actual living context.

With its analytical approach to everyday living, the present study stands apart from other qualitative studies of man's relations to nature. Some kindred studies are more concerned with people's fundamental concepts of nature, rather than with the living context that colours their attitudes to and wishes for nature features. Other studies consider particular types of everyday living, or how conflicts regarding nature use are connected with different cultures/ forms of living. Whenever relevant, the analyses of the present study include knowledge from such kindred, yet different theoretical approaches and studies.

The study was based on 2-4 hour interviews with 11 Danes, the selection of which was based on a number of demographical criteria, with a view to obtain a wide range of living conditions. Unlike statistical surveys, this study did not propose to provide representative statements on how Danes relate to nature. Instead, the aim was to identify and describe modes of awareness and behaviour, dilemmas and other dynamic relations of overarching relevance in that they provide a deeper understanding of the relationship between people's everyday living and their relations to nature.

Our interviews were analysed in part separately and in part across the group of respondents. Chapter 2 introduces the 11 respondents

and our analyses of their everyday lives and relations to nature. The chapter serves to offer a glimpse into the set of interacting conditions that play into each individual's relation to nature, and also to provide an overall picture of the individual respondents' everyday lives and nature relationships prior to the more fragmented references made to them in the subsequent cross cutting analysis.

In the cross cutting analysis, we arrive at five essential issues with bearing upon everyday life – and in relation to which people's nature relationships can also be meaningfully considered, since this relation is not separate from but forms a part of everyday living. The five issues are:

1. The relation between the routines of everyday life and “out of the ordinary” events.
2. The management of time and space in everyday living.
3. The relation between experience and desires evolved over a person's life so far and his or her present conditions.
4. The relation between social intimacy and distance.
5. The relation between a person's own, concrete 'little world' and society/'the big world'.

For each issue the major points are cited below:

Attitudes and wishes regarding nature viewed from the perspective of everyday life routines and 'out of the ordinary' events:

- ◆ The kind of nature we come across while carrying out everyday life routines tends to become so self-evident that it is hard to express its significance to us.
- ◆ The significance of such 'routine nature' can be, for one thing, to support our emotional stability (as something nice, comforting, and homelike). Particularly so, perhaps, to someone who has lived in the same locality – or in the same type of natural environment – for a lifetime.
- ◆ Extraordinary nature experiences can make our 'routine nature' stand out, thus making us aware of its value or lack of qualities.
- ◆ Extraordinary nature experiences are linked up with the urge to grow. Nature desires can be about visiting the thrills of exploring 'unknown nature'.
- ◆ We can have extraordinary nature experiences both in our familiar environment and in unfamiliar ones. They can be of such intensity that they transform our views and appreciation of nature. The intensity of such experiences is even more important than their number.

- ◆ Extraordinarily intensive nature experiences can differ in terms of character. One type is the mysterious-supernatural experience. Another type is the flowing experience.

Attitudes and wishes regarding nature from the perspective of the management of time and space:

- ◆ Time management issues and divergent requirements within the family make prioritisations necessary in modern everyday living. The need to step into nature may be well integrated in a lifestyle, but can also be disintegrated, which feeds people's wishes for their nature use.
- ◆ Spatial management of everyday life implies variations in terms of closeness/distance to nature. Our survey indicates that closeness can encourage the appreciation of contemplative experiences in familiar nature, while distance – e.g. city life – can feed the appreciation of intensive, poignant nature experience in an unfamiliar nature.
- ◆ There is little to indicate that divides in people's relations to nature follow the compartments of everyday life. We found instances, in which working life involved a professional and close relation to nature. But apart from that we rather found that the different compartments of everyday life give us various impulses that synthesise into more complex nature relations.

Attitudes and wishes regarding nature from the perspective of the meeting of lifetime experience and actual living conditions:

- ◆ Our analysis indicates that a person's childhood landscape/nature does have a particular and lasting significance, yet that it constitutes merely an ideal/a yardstick if the person is still living in the same area. Such a stationary life helps to create a profound relation to 'the dearly familiar nature', while a rather more mobile life trajectory will promote a broader, more faceted nature relationship.
- ◆ Examples from our material indicate that a person's nature relationship will not necessarily last or deepen throughout life. It can also be sated and dwindle.
- ◆ Our analysis indicates that youth generates a discontinuity between the nature relations of childhood, resp. adulthood, because a lot of energy is put into social relations during this phase.
- ◆ The older generations in our survey see a considerable difference between their own nature education and that of the present children. They fear that the younger generation will end up with a rather more alienated and consumerist nature relationship because they are not allowed to play in nature unattended by adults, and because they do not learn how to move around in nature.

Attitudes and wishes regarding nature from the perspective of regulating the needs for social intimacy and distance:

- ◆ Nature's significance to us is not separate from our social life. To some respondents, nature is significant as a social outdoor space, while others find it to be particularly valuable as a recess from social life.

Attitudes and wishes regarding nature from the perspective of the relation between 'the little world' and 'the big world':

- ◆ Our position/role within the social system fabric influences yet it is not the single factor to determine our attitudes to and wishes for nature.
- ◆ There can be, though not necessarily so, a connection between a person's own experience-based nature values and his or her attitudes to nature management and policy.

The third and final section of Chapter 3 places the approach and findings of the study into perspective. In this, it is emphasised that the study makes a difference by:

- ◆ Replacing a simple causal logic in how we understand attitudes to and wishes for nature with a more complex, dialectical understanding.
- ◆ Taking a new perspective on attitudes to and wishes for nature rather than departing from the nature conception approach. Unlike the latter approach to nature and to people's fundamental thought patterns about it, our study considers attitudes and wishes in relation to the context, practices, and experiences of everyday living.
- ◆ Going beyond the prevailing 'nature-centeredness' and dualism of the culture/nature relation that is typically seen when experts and professionals handle issues concerning nature. In a real person's life, nature is intermingled with the other circumstances of living. Greater responsiveness to that fact would open up new possibilities and could increase public participation on issues of nature.
- ◆ Pointing to the risk that quantitative preference studies of attitudes to and wishes for nature could activate views that are severed from the composite experience and views of everyday life.

And finally, by:

- ◆ Underpinning the need for developing the efforts to empower people with regard to nature matters, in order to bring about a dialogue between people's own everyday experience and the viewpoints of scientists, civil servants, and other professional stakeholders.

1 Indledning

Kan det føre til noget som helst nyt og interessant at gå ud og interviewe 11 danskere om, hvordan naturen indgår i deres liv og har betydning for dem? Så få personer - og så om et emne som *natur* som på én gang er så grundlæggende, så bredt samt så omfattende beskrevet i forvejen!

Og så alligevel: De statistisk undersøgelser, der kan sige noget om befolkningens adfærd og holdninger som helhed, har deres værdi, men også deres begrænsning. Dataindsamlingen vha. spørgeskemaer indebærer nødvendigvis en forstrukturering, som begrænser åbenheden overfor det der er nyt og anderledes i forhold til det, man allerede ved eller fornemmer. Desuden er der grænser for, hvor dybt man kan komme med de ofte komplekse samspil af forhold som ligger bag en given holdning eller adfærd. Kvalitative undersøgelser er gode til at komplementere de kvantitative ved at kunne nuancere vores forståelse af fænomener og give os indsigt i de dynamikker og betydninger som knytter sig til dem. Det gælder også for vores forhold til naturen.

Men gennem tiderne er der jo masser, der har tænkt og skrevet om, hvordan mennesker forholder sig til naturen? Ja, vi gør bestemt ikke krav på at være ene på det felt! Som det fremgår senere i denne indledning inddrager vi da også indsigter fra beslægtet forskning. Langt det meste der er skrevet om emnet er imidlertid filosofiske overvejelser om menneskers natursyn, -etik og -æstetik. Uden at forklejne værdien heraf, ser vi en anden værdi i at gå direkte ud og lytte til folk - til danskere i dagens samfund - og prøve at forstå og beskrive deres forhold til naturen.

Perspektivet heri er ikke kun at bidrage til den akademiske viden om emnet. Naturen og vores forhold til den er om noget blevet et væsentligt emne i det danske samfund indenfor de seneste tre årtier. Med miljøproblemerne er der sket en professionalisering, hvor eksperter, organisationsfolk, konsulenter, embedsmænd, journalister og politikere debatterer problemløsninger, forvaltning og planlægning med hinanden (Jamison m.fl. 1990). Miljøminister Hans Christian Schmidt er gået i brechen for i højere grad at få befolkningen inddraget. Skal det lykkes er det nødvendigt at forstå og give plads til de interesser og den erfaringsbaserede viden som kendetegner befolkningens forhold til naturen (jf. Jamison & Wynne 1998). Det giver dette projekt om naturen i hverdagslivet aktuel samfundsmæssig relevans.

1.1 Undersøgelsens formål og problemstilling

Formålet med denne delundersøgelse under det samlede projekt om "Befolkningens holdninger og ønsker til naturen" har været *at forstå baggrunden for og sammensætningen af folks holdninger og ønsker til naturen ved at belyse dem i relation til deres historie og hverdagspraksisser*. I modsætning til en kvantitativ undersøgelses bestræbelse for at opnå re-

præsentativ dokumentation har formålet altså været at skabe en dybere og mere kompleks indsigt i karakteren af folks holdninger og ønsker til naturen. Uden repræsentativiteten som mål og mulighed har sigtet ikke været at sige noget om danskerne som helhed, men at beskrive forskellige måder at leve med og forholde sig til naturen på som har almen relevans. Med almen relevans menes, at om end den enkelte interviewpersons forhold til naturen er unikt, så vil det være muligt at se det som dannet under påvirkning af nogle alment gældende forhold. Disse almene forhold indebærer nogle vilkår, muligheder, dilemmaer m.v. som en kvalitativ undersøgelse kan belyse og beskrive forskellige former for subjektiv håndtering af. Som sådan kan det alment relevante ligge i at beskrive fællestræk i hvordan interviewpersonerne - trods vidt forskellige hverdagsliv - forholder sig til naturen. Ikke sådan forstået at alle mennesker så må formodes at forholde sig sådan, men beskrivelsen af disse fælles karakteristika med stor sandsynlighed kan genfindes og give mening hos mange andre mennesker i samme samfund. Det alment relevante kan også ligge i at tydeliggøre forskellighederne, dvs. vise hvordan forskelle i livsstil medfører forskelle i forholdet til naturen, eller hvordan der indenfor samme livsstil er rum for meget forskellige praksiser og holdninger.

I forlængelse af formålet formulerede vi undersøgelsens problemstilling som følger:

"Hvilken betydning har folks naturerfaringer og naturrelationer i deres aktuelle hverdagsliv for karakteren af deres holdninger og ønsker til naturen?". Hvordan dannes holdninger og ønsker til naturen gennem hverdagslivet og livshistorien? Hvilken karakter har de? Hvor forskellige er de for forskellige personer?

1.2 Begreberne natur og hverdagsliv

Både "natur" og "hverdagsliv" er flertydige begreber. Det er derfor vigtigt at præcisere, hvordan vi har anvendt dem.

Naturbegrebet benyttes i almindeligt talesprog i meget forskellige betydninger. Filosofen Hans Fink har beskrevet hele syv forskellige måder at forstå natur på: Naturen som det uberørte, det vilde, det landlige, det grønne, det fysiske, det jordiske og det hele. (Fink 2003). Hertil kan lægges at naturbegrebet også bruges i betydningen "indre iboende egenskaber" – fx menneskets natur. I vores undersøgelse har vi med vilje ikke begrænset os til en bestemt definition, fordi vi har ønsket at være åbne overfor, hvordan interviewpersonerne selv opfatter og taler om naturen i forbindelse med deres hverdagsliv. Lagde vi en præcis og snæver definition af naturen ind i undersøgelsen, ville vi risikere at tvinge interviewpersonerne ind i et andet perspektiv end deres eget, hvilket ville blokere for indsigten i, hvordan de opfatter og værdsætter naturen i deres hverdagsliv. På den anden side var vi også opmærksomme på, at det som interviewer er nærmest umuligt at spørge til folks forhold til naturen uden implicit at lægge nogle bestemte opfattelser af naturen ind i spørgsmålene. Desuden er undersøgelsen en del af et større projekt, som er afstedkommet af en politisk interesse, som ikke handler om naturen i alle dens

betydninger, men om den natur som politikken handler om. Vi valgte af disse to grunde en hvis afgrænsning, således at vi har talt om naturen som "det derude - den fysisk-sanselige natur". Hermed afgrænsede vi os fra at tale om naturen som indre, iboende egenskaber og som det hele. Trods denne afgrænsning har der fortsat været god plads til interviewpersonernes egen måde at tale om naturen på. Når vi således har spurgt til deres brug af naturen (derude) har det været op til dem, om det har skulle handle om den organiske-grønne natur eller også om den uorganiske natur, klimaet m.v. Det har også været op til dem, om de ville reservere naturbegrebet til den vilde, uberørte natur eller tale bredere om den - evt. slet ikke skelne mellem natur og kultur. Som det vil fremgå af den tværgående analyse valgte flere her at 'gradbøje' naturbegrebet, således at man kan skelne mellem om noget er mere eller mindre natur.

Hverdagsliv er det andet centrale begreb i vores undersøgelse. Også dette begreb er flertydigt og vigtigt at præcisere. Ikke mindst fordi vi ikke benytter begrebet som det almindeligvis bruges. Mest udbredt er det nok at tale om hverdagen i kontrast til weekend og ferie. Hverdagslivet i den forstand er altså livet fra mandag til fredag. Heri ligger ofte også en anden afgrænsning, nemlig at hverdagslivet handler om det liv der gentager sig dag for dag; det rutineprægede liv i kontrast til de ekstraordinære, anderledes episoder eller perioder, hvor livet bringes ud af sin vante gang og forandringer sker. En tredje og også ganske udbredt brug af begrebet indebærer, at hverdagslivet opfattes som synonymt med fritids- og hjemmelivet til forskel fra arbejdslivet og det offentlige liv. Vores brug af begrebet benytter sig imidlertid ikke af nogen af disse afgrænsninger. Indenfor kultur- og samfundsforskningen handler hverdagslivsforskning mere bredt om at studere, hvordan livet konkret leves, formes og hænger sammen - i praksis såvel som mht. de symbolske betydninger der knytter sig til disse praksiser¹. Det er en bestemt analytisk tilgang som adskiller sig fra andre former for samfundsforskning. På den ene side fra den form for samfundsforskning som studerer de store kollektive systemer og institutioner - og på den anden side den samfundsforskning som beskriver individers bevidsthed, holdninger og adfærd uafhængigt af deres livsverden og de kulturelle sammenhænge, som de indgår i. Hverdagslivsanalysernes idé er at vise, hvordan verden ser ud og hænger sammen ud fra individets levesammenhæng. De sætter fokus på hvordan livet indrettes under påvirkning af såvel de individuelle intentioner, de samfundsmæssigt strukturelt givne livsmuligheder og de mellem-menneskelige kulturelle påvirkninger (jf. Bloch 1988 s. 125f). Den enkeltes liv former sig i mødet med samfundet. Men den enkelte møder ikke hele samfundet som sådan. Det møder det gennem sine særlige sociale relationer og sin særlige færden gennem udsnit af samfundet (Røpke og Godskesen 1998, s. 619). Hverdagslivsanalyser befinder sig altså på et formidlende niveau mellem individ og samfund, hvor det belyser mødet og hvordan livet tager form. Det har på den ene side blik for de samfundsmæssige rammebetingelsers betydning, men ender på den anden side ikke i en determinisme, hvor individets holdninger og handlinger ses som mekaniske følger af disse rammebetingelser. Derimod studeres hvordan

¹ Jf. Gullestad 1989; Bech-Jørgensen 1994; Halkier 1998 s. 31ff; Nørager 1985 s. 135ff

individet proaktiv og kreativt forsøger at indrette sit liv bedst muligt under de givne forhold.

Med denne opfattelse af hverdagslivet får såvel fritidslivet, rutinerne i hjemmet som de grå, almindelige dage i folks liv absolut også opmærksomhed. Men weekenderne og ferierne hører også med til den måde vi indretter og regulerer livet på. Rutinerne er væsentlige for at overkomme livet og få det til at fungere, men hverdagslivet rummer også utilfredshed, ambitioner, længsler, nysgerrighed og stadige ændringer i de sociale og kulturelle betingelser - alt sammen noget der nærer en stræben efter forandringer. Det giver ikke mening at isolere det statiske. Det er en væsentlig side af vores liv, men dets mening hænger uvægerligt sammen med en anden side af vores liv, nemlig det dynamisk-foranderlige (jf. Beck-Jørgensen 1994). Tilsvarende giver det som analytisk tilgang heller ikke god mening kun at beskrive hverdagslivet som livet i fritiden og i hjemmet. Arbejdslivet fylder jo ganske meget i vores liv og fritids- og hjemmelivet er stærkt påvirket heraf (jf. Hochschild 1997). Vi opholder os også stadig mere tid udenfor hjemmet; i sportshaller, restauranter, foreninger, indkøbscentre etc. (Schipper 1995). Hverdagslivet er opsplittet i forskellige sfærer - og det interessante ved det som analytisk tilgang er nok så meget, hvordan vi praktisk og mentalt indretter os og opnår både nye stimulerende impulser og psykisk stabilitet i et ofte travlt og sammensat liv.

Som det er fremgået er hverdagslivsforskning en bestemt samfundsanalytisk tilgang. Det indebærer også - som det vil blive vist i det følgende - at det har haft betydning for, hvordan vi har grebet vores undersøgelse an.

1.3 Undersøgelsens tilgang og metodedesign

Storm P. skulle engang have sagt noget i retning af, at "en psykolog er en person som bruger al sin tid på at finde ud af det, som vi godt ved i forvejen". På den ene side er der noget om det: Vi gør alle erfaringer med os selv og andre mennesker og ved derfor også noget om psykologi. På den anden side er det at kunne genkende det, man hører en psykolog fortælle, ikke nødvendigvis det samme som, at man selv vil kunne sige det ligeså præcist og sandfærdigt.

Noget lignede kan siges om forskning i hverdagslivet. Alle har et hverdagsliv og har derfor også viden og meninger om dets forhold. Det kan derfor umiddelbart virke forholdsvist banalt at gå ud og interviewe folk, ligesom det efterfølgende resultat af interviewanalysen meget muligt kommer til at indeholde en del, som virker genkendeligt. Med hensyn til det sidste vil vi faktisk mene at det er et problem, hvis den ikke gør det. Som det fremgik tidligere, er den almene relevans af de forhold man beskriver selve hensigten med sådanne undersøgelser. Det er imidlertid ikke det samme som, at det er uden problemer at komme frem til en sådan genkendelig og almen relevant beskrivelse af forhold i hverdagslivet. For det første er selve det at interviewe folk om deres hverdagsliv ikke uden problemer. Hverdagslivet er ikke noget man tænker meget over, det er noget man lever. Store dele af det består af rutiner, dvs. af ting som er så selvføl-

gelige, at man svært ved selv at sætte ord på dem. For det andet er det ikke uden problemer at komme frem til en præcis og sandfærdig fremstilling af hverdagslivets forhold. Vores iagttagelser vil typisk blive kørt igennem vores beredskab af tolkningsskabeloner, hvorved både forskellige verserende myter og overleverede generelle meninger vil forvrænge den erfaringsbaserede viden. Desuden bliver fremstillingen først præcis og brugbar, hvis den kommer nogle spadestik dybere end den rene refererende beskrivelse og i kondenseret form fremstiller det essentielle.

Den fænomenologiske tilgang og det kvalitative forskningsinterview forsøger at overvinde disse problemer. Dels ved så åbent og lyttende som muligt at lade informanterne fortælle om emnet, ved at understøtte deres formulering af oplevelser og erfaringer, ved at spørge ind til dem og få dem til at fortælle om konkrete hændelser samt ved at spørge ud fra forskellige perspektiver. Dels ved efterfølgende at arbejde systematisk og hermeneutisk med at udarbejde et konsistent bud på en tolkning (jf. Kvale 1994).

Det kan med en god ret hævdes, at valget af kvalitative interviews som metode ikke er uproblematisk, når emnet er hverdagsliv og naturoplevelser som begge dele i rummer "tavs viden", dvs. viden som er sanseligt-emotionelt erfaret, uden at være reflekteret og dermed sat på begreb (jf. Polanyi 1966; zur Lippe 1979 og 1987). Observation eller projektive metoder kunne være alternativer, som kunne have givet os indsigt i disse erfaringer. Vi var opmærksom på denne begrænsning i interviewmetoden, men valgte at forsøge så vidt muligt at overvinde den gennem interviewformen. For det første ved at lægge op til konkrete fortællinger og spørge ind til dem, så interviewpersonen fik mulighed for at genkalde sig og sætte ord på de fornemmelser der knytter sig til erindrede episoder. For det andet ved at gå en tur med interviewpersonen i et forsøg på at få denne til at fortælle om det umiddelbart oplevede. For det tredje ved at bede interviewpersonen kommentere en række fotografier af forskellige naturtyper, som forsøg på visuelt at vække associationer knyttet til naturen. Set i bakspejlet må vi sige, at ideen med gåturene generelt ikke fungerer. Interviewene blev gennemført i november og december, hvilket betød at den i flere tilfælde blev opgivet, fordi det var for mørkt. I de tilfælde hvor der blev gået en tur, viste det sig at være for kortvarigt og påvirket af det forudgående interview, således at samtalens karakter stort set ikke ændrede sig. Interviewformen har altså haft sine begrænsninger. Andre metoder kunne som supplement have tilført andre indsigter. Det betyder dog ikke, at vi ikke fik meget ud af interviewene.

Selvom den metodiske tilgang har været fænomenologisk, eksplorativ, og dermed har prioriteret åbenheden overfor nye indsigter til forskel fra at teste hypoteser baseret på eksisterende teorier, så vil der aldrig kunne være tale om total åbenhed. Der vil altid være nogle antagelser, som har betydning for den konkrete metodeudformning – i dette tilfælde for forberedelsen af interviewene. I vores tilfælde forsøgte vi at kvalificere vores antagelser gennem et litteraturstudie. Som det vil fremgå senere fandt vi frem til nogle relevante beslægtede undersøgelser, men ikke til nogen, som havde anlagt et hverdagslivsperspektiv på moderne menneskers forhold til naturen. Littera-

turstudiet førte derfor ikke til direkte inspiration til interviewdesignet. Interviewguiden blev derimod i høj grad præget af rettesnore fra den hverdagslivsteoretiske tilgang og i mindre grad også af vores egne erfaringer og fornemmelser for, hvordan naturen kan have betydning i hverdagslivet. Med hensyn til rettesnorene fra den hverdagslivsteoretiske tilgang, så handlede de om:

- ◆ opmærksomhed på såvel vilkår, sociale relationer og personens erfaringer/livshistoriske udvikling.
- ◆ opmærksomhed på interviewpersonens aktuelle kontekst; livsstilen som hverdagslivets praktiske og betydningsmæssige organisering.
- ◆ opmærksomhed på det moderne hverdagsliv som opsplittet i forskellige sfærer med forskellige sociale normer og koder.
- ◆ opmærksomhed på de forskellige vidensformer – tavs viden versus beredskabet af færdige meninger.

Ud fra vores antagelser og interviewtekniske kendskab udarbejdede vi en interviewguide. Efter 3 prøveinterview blev den revideret og kom til at se ud, som det fremgår af bilag.

Helt fra den oprindelige kontrakt med Naturrådet om undersøgelsen var det fastlagt, at der skulle gennemføres 8 interviews. Det primære udvælgelseskriterium var at opnå størst mulig variation og informationsrigdom. Dvs. vi skulle finde 8 personer med vidt forskellige hverdagsliv, som kunne fortælle os om deres liv og forhold til naturen. Proceduren til at finde frem til disse personer bestod i at opstille et skema med en lang række demografiske kriterier (køn, alder, uddannelse, erhverv, familietype, boligtype, landsdel, adgang til natur, naturaktiviteter). Udover at opnå så stor variation som mulig indenfor disse kategorier ønskede vi, at et par af interviewpersonerne desuden skulle have levet i en længere periode i et andet land, samt at tre af dem skulle have en særlig social position i forhold til naturen, nemlig være hhv. landmand, naturforvalter og naturejer. Det må stadig understreges, at dette ikke indebar en forestilling om, at de skulle opfattes som repræsentanter for disse sociale positioner. Vi ønskede blot at kunne se nærmere på, på hvilken måde sådanne særlige sociale positioner påvirker hverdagslivet og forholdet til naturen.

Vi kontaktede forskellige personer, som vi vidste har kontakt med folk indenfor de forskellige sociale kategorier, vi havde opstillet. Samlet fik vi forslag til ca. 40 interviewpersoner fra disse 'headhuntere'. De fleste blev kontaktet telefonisk med henblik på, at vi kunne få et nærmere indtryk af dem og deres særlige profil (kombination af de karakteristika vi udvalgte efter). Herefter kunne vi udvælge 8 personer med meget forskellig profil. De fik en skriftlig henvendelse med en forespørgsel, om de ville lade sig interviewe. Vi tilbød et honorar i form af et gavekort til Kvickly på 300 kr. Alle svarede positivt tilbage.

Profilerne på de 8 udvalgte personer – samt de 3 personer fra prøveinterviewene (som vi også delvist har benyttet i analyserne) – ser således ud:

De 11 interviewpersoner²:

Lissie: Er midt i 60'erne, pensionist, tidligere klinikassistent, bor sammen med sin mand, der også er pensionist, i sommerhusområde i Nordvestsjælland.

Hans: Er i begyndelsen af 40'erne, landmand, bor sammen med kone og 2 sønner i 5-10 års alderen på slægtsgården i Sønderjylland.

Claus: Er sidst i 20'erne, arbejder i en forretning med udstyr til jagt og lystfiskeri, bor i lejlighed på Islands Brygge inde i København.

Carina: Er 30 år, pædagogmedhjælper, bor sammen med mand og 5-årig datter i højhuskomplekset Høje Gladsaxe i Søborg, som er en forstad til København.

Holger: Er knap 80 år, pensionist, tidligere officer i militæret, bor sammen med sin kone i en villa i udkanten af Viborg.

Martin: Er 40 år, arbejdsløs, tidligere ansat i IT-branchen, bor sammen med sin kone i udkanten af Ballerup, som er forstad til København.

Gitte: Er 35 år, industriansat keramiker, bor sammen med mand der er murer og en lille søn i et parcelhus i et nyt boligområde på tidligere landbrugsland i Sydvestsjælland.

Sebastian: Er under 20 år, tømrer samt ekstrajob i fritiden som kassedame i supermarked, har boet en del af sin barndom i Frankrig, bor nu hos familie i et parcelhus i Ishøj, syd for København.

Bente: Er knap 60 år, førtidspensionist på grund af ulykke, tidligere tandlæge, bor i Nordsjælland sammen med sin mand i herskabelig landvilla med 7 tønder land skov, æbleplantage, hestefold og have.

Christian: Er i begyndelsen af 40'erne, biolog med arbejde som naturforvalter i et statsskovdistrikt. Bor sammen med sin kone og to børn i tjenestebolig inde i skoven, som ligger i Midtjylland.

Hassan: Er sidst i 30'erne, født og opvokset i Marokko, Ingeniør, bor sammen med sin kone og to små børn i en lille lejlighed på Frederiksberg i København.

Interviewene blev gennemført af Trine Iversen i interviewpersonernes hjem i løbet af november og december 2002. De varede 2-4 timer hver og blev optaget på bånd.

² Navnene er ikke interviewpersonernes rigtige navne.

I den efterfølgende analyse tolkede vi materialet uafhængigt af hinanden og diskuterede tolkningen af hvert enkelt interview med hinanden. Herefter arbejdede vi sideløbende med henholdsvis analysen af de 11 interviews og den tværgående analyse. Vi kommenterede og kom med input til hinandens udkast, skrev derefter nye udkast som igen blev kommenteret, hvorefter den endelige udformning af analysen forelå.

1.4 Sammenligning med beslægtede undersøgelser

Der findes som sagt mange filosoffer og forskere, som har skrevet om moderne menneskers forhold til naturen. Ser vi bort fra de kvantitative studier, og dem som fokuserer på selve den grundliggende synsmåde på forholdet mellem menneske og natur, så er det imidlertid forbavsende få undersøgelser, vi har kunnet finde. I det følgende vil vi kort henvise til dem vi finder mest beslægtede med vores egen, idet vi herved dels kan gøre opmærksom på, hvordan andre studier kan supplere og uddybe vores, dels kan klargøre det særlige ved denne undersøgelse.

I Danmark har Johannes Nørregaard Frandsen lavet en kvalitativ interviewundersøgelse i et forstads kvarter til Bjerringbro. Den supplerer vores undersøgelse godt ved at fokusere på, hvordan livet leves og naturen får betydning et bestemt *sted* – nemlig i *forstaden* (Nørregaard Frandsen 2001). På baggrund af bl.a. denne undersøgelse har han også skrevet uddybende om *havens betydning* for folk i parcelhusområderne (Nørregaard Frandsen 2003).

I Sverige blev der i begyndelsen af 90'erne gennemført en undersøgelse, som på flere måder minder om projektet "Befolkningens holdninger og ønsker til naturen", som vores undersøgelse er en del af. Der var således også i Sverige tale om både en kvantitativ og en kvalitativ undersøgelse. Undersøgelsen er beskrevet i Nils Uddenbergs bog "Det stora sammanhanget – Moderna svenskars syn på människans plats i naturen" (1995). Den kvalitative undersøgelse tager sit afsæt i begrebet 'livsanskuelse' (livsåskådning), som er et spændende begreb som sammenfatter, hvordan vi opfatter verden og ideelt gerne vil have, at den skal være. Det påvirkes både gennem overlevering fra forskellige kilder – religion, videnskab, massemedier m.v. – og gennem egne erfaringer. Som sådan kan det nogle måder minde om hverdagslivsbegrebet, men det er forskelligt ved at livsanskuelsen ses som en grundliggende synsmåde, som verden tolkes ud fra. Interviewene i den kvalitative undersøgelse handler derfor om naturens placering i denne grundlæggende synsmåde – altså om folks *natursyn*. Dette til forskel fra hverdagslivsanalysen, som fokuserer på samspillet mellem livsførelsen, erfaringerne og naturbrugen – og hvilken betydning naturen har i hverdagslivets forskellige sammenhænge. Nils Uddenbergs interviews er således mere fokuserede på naturen end på folks livsførelse. Men som sådan er den meget interessant, bl.a. fordi den viser nogle væsentlige forskelle mellem lægfolks og videnskabens natursyn.

I Norge er der lavet to beslægtede kvalitative interviewundersøgelser. Dels af Ketil Skogen, som har undersøgt nogle *konflikter* omkring

naturbrug – og deres kulturelle baggrund i forskellige *livsformer*. (Skogen 1999 & 2001 a + b). Det er et interessant studie derved, at det viser at der knytter sig meget forskellige former for viden og værdier til forskellige livsformers naturbrug, og at dette er afgørende at forstå i forbindelse med naturforvaltning. Det samme viser Erling Krogh (1995 & 1996), som med en fænomenologisk antropologisk tilgang har undersøgt naturbruget og *landskabsopfattelsen* hos sommergæsterne, de fastboende og forvaltningsfolkene på Jomfruland, som er en ø i nærheden af Oslo. Også denne undersøgelse er god til at vise, hvordan folk med forskellig livsform ser på det samme landskab med vidt forskellige øjne. Derved går begge disse undersøgelser i dybden med den kulturelle baggrund for konflikter om naturen, hvilket vores undersøgelse ikke berører. De viser også en sammenhæng mellem livsform og naturbrug og –opfattelse. Men netop fokuseringen på konflikter gør, at livsformerne og holdningerne fremstår som meget klare i kontrasten til hinanden, hvor vores undersøgelse, ved ikke at fokusere på konflikter, men på folk med en række vidt forskellige hverdagsliv, får vist et mindre stereotypet billede af forholdet mellem hverdagsliv og holdninger til naturen.

Også i USA er der gennemført kvalitative undersøgelser af folks brug af og holdninger til naturen i bestemte områder. Disse studier handler især om *naturgenopretnings-sager* og de konflikter, de kan give anledning til på grund af forskellige måder at opfatte og værdisætte naturen på (Gobster & Hull 2000; Hull et al. 2001). Den kvalitative tilgang bruges her til at identificere de forskellige synsmåder og værdier, men også til at forsøge at identificere indikatorer for naturgenopretning, som folk trods forskelle kan enes om. Til forskel fra de norske undersøgelser – samt endnu mere fra vores - fokuseres der snævert på, hvordan folk tænker på og værdsætter natur.

Som det fremgår er der flere undersøgelser, som ved hjælp af kvalitative metoder undersøger folks holdninger og ønsker til naturen. Der er også nogle af dem, som sætter det i relation til deres livsførelse. Men ingen af de undersøgelser, vi har fundet, og som er beskrevet her, går direkte ind og anlægger et hverdagslivsperspektiv på folk forhold til naturen. Heri ser vi vores bidrags særlige kvalitet. Naturen opfattes ofte som det modsatte af det sociale: Naturen er det sociale omgivelser og i sin rene form uafhængig af mennesker. Det sociale er relationer mellem mennesker og samfundsmæssige ordninger som har en helt anden karakter end naturen. Når folk spørges om deres holdninger og ønsker til naturen kan det derfor også implicit bygge på en forventning om, at disse holdninger og ønsker ikke har noget med deres sociale liv at gøre, men direkte omhandler synspunkter på naturen i sig selv. Som det vil fremgå af vores analyser er denne dualistiske opsplitning mellem det sociale og naturen problematisk. I et hverdagslivsperspektiv bliver det tydeligt, at vores holdninger og ønsker til naturen er tæt forbundne med vores sociale behov og sociale liv.

1.5 Rapportens opbygning

Rapporten består af tre kapitler. Nærværende kapitel er indledningen. I det andet kapitel giver vi en samlet fremstilling af naturen i

hverdagslivet hos hver af de 11 personer, vi har interviewet. Kapitlet giver derved dels et indblik i vores tolkninger af de enkelte interviews, dels en helhedsforståelse af de enkelte interviewpersoner som gør det muligt bedre at forstå vores referencer til dem i den tværgående analyse.

Det tredje kapitel falder i tre dele: Først fokuserer vi på forskelle i interviewpersonernes forhold til naturen. Derefter fremlægger vi vores analyse af sammenhænge mellem hverdagsliv og holdninger og ønsker til naturen. I sidste del sammenfattes og perspektiveres resultaterne af undersøgelsen.

2 Naturen i hverdagslivet hos 11 forskellige danskere

I dette kapitel præsenteres de 11 interviewpersoner én for én. Vi fremstiller i kondenseret form deres historie og aktuelle hverdagsliv samt – som en del heraf - deres forhold til naturen. Herved kan man få indtryk af sammensættelsen af deres forhold til naturen, samt hvordan dette forhold hænger sammen med deres livsforløb og de forhold, som de nu lever under. Da personerne er udvalgt sådan, at deres hverdagsliv er meget forskellige, tjener kapitlet samtidig til at anskueliggøre, hvordan disse forskelle også indebærer meget forskellige forhold til naturen.

Vi har valgt en fremstillingsform, som ikke gør det til 11 isolerede og sideordnede fremstillinger. Rækkefølgen er med andre ord ikke tilfældig, men valgt sådan at skiftet fra den ene til den anden person tydeliggør ligheder og forskelle i hverdagsliv og forhold til naturen. Desuden har historierne ikke samme tyngde. Nogle interviewpersoner har et langt liv at tale ud fra, andre er ganske unge. Nogle har gjort sig flere overvejelser end andre. Nogle af interviewene – nærmere bestemt de tre af dem – var pilotinterview, som på trods af deres mindre omfang og forsøgsagtige karakter, alligevel indeholdt interessante elementer, som er berigende for analysen, og derfor er taget med.

2.1 Hans

Interviewpersonen, Hans, er i starten af 40'erne og bor på slægtsgården i Sønderjylland med sin kone og to sønner i 5-10 års alderen. Gården består af svinestald, knap 100 hektar landbrugsjord og et skovparcel (der er omkring 10 andre parcelejere). Markerne omkring selve gården er forholdsvis flade, men det omkringliggende landskab er kuperet med skovområder og marker med små træklynger og fritstående løvtræer. Der hører en busk og træomkranset have til stuehuset, som indvendigt er blevet fuldstændig renoveret efter at den nuværende generation overtog gården fra Hans' forældre. Moderen har indtil for få år siden boet i aftægtsbolig på 1. salen, ligesom bedsteforældrene gjorde i sin tid.

Hans' far var også svineproducent, men det var en anderledes form for landbrug Hans oplevede i sin opvækst. Indtil han var 6 havde familien et mere traditionelt landbrug med forskellige husdyr. Selv om det gav mindre udbytte krævede denne produktionsform flere mands arbejdskraft. Og der var andre forskelle, for eksempel at nogle af husdyrene, blandt andet kalvene, nærmest havde kæledyrstatus. Senere omlagde faderen til ren svineproduktion.

Hans har valgt en produktionsform hvor han køber smågrise. Dette begrundes han dels i at han ellers skulle investere stort i større staldanlæg og dermed være økonomisk bundet, dels i at den nuværende form giver større tidsmæssig frihed. Han kan lide at arbejdsdagen er

mere stille og rolig og at det giver større fleksibilitet, bedre tid og mere overskud til børnene. En alternativ beskæftigelsesmulighed, at arbejde på slagteri, ville give flere penge, men heller ikke det ville være en tilfredsstillende livsform. Så Hans er glad for at være svineproducent.

Hans betegner helst sig selv som landmand, ikke gårdejer, som nogle vælger og heller ikke svineproducent; det er for snævert, for jordbruget hører med i Hans' arbejde, og han kan lide at arbejde med jorden – selv om det er svineproduktionen der økonomisk set, er det centrale.

Svinene i produktionsstaldene giver i følge Hans, ikke nogen form for naturoplevelse. Grisene har således ikke, og har heller aldrig haft, kæledyrsstatus. *"De grise vi har, dem går vi ikke og nusser med, vel. Det er jo dem vi skal tjene penge på. ... Vi har ikke noget forhold til dem. Det har vi jo til heste og hunde"*.

Hans har et pragmatisk forhold til dem. *"Vores mål med en svineproduktion det er at tjene penge på det. Det er ikke at det skal se flot og godt ud, at de skal ... kunne løbe 1 kilometer i den ene retning og i den anden retning. De skal vokse, på den billigst mulige måde for os, så vi kan sælge det og få nogle penge tilbage"*.

Staldarbejdet er generelt ikke behageligt for Hans. Det er en fornøjelse at komme ud og gå en tur på markerne eller tage sig af konens heste, når han har været i stalden. På den anden side giver staldarbejdet en velkommen pause fra familielivet i weekenden. Det fremgår i flere sammenhænge at Hans værdsætter stilhed, at kunne samle sine tanker.

Barndommen foregik i det nære lokale miljø: Hans og hans søskende gik i en nærliggende skole, og de legede altid udenfor i nærområdets natur. Der var ikke så meget legetøj. Hans var stort set ikke udenfor lokalområdet før et efterskoleophold på Als som 16-17-årig.

Efter et år dér kom Hans på en landbrugsskole nærmere ved hjemmet. Det var en praktisk 4-årig uddannelse kombineret med grundskole og afsluttende landbrugsuddannelse. Imidlertid sprang Hans fra sin praktikplads og tog arbejde på et slagteri. Han siger at han på det tidspunkt trængte til at komme væk fra landet. Det var et hårdt arbejdsliv, hvor man var udmattet om aftenen, men alligevel var det svært at slippe væk fra slagteriet, for man tjente rigtig godt. For at komme væk, søgte Hans ind i militæret, og efter 9 måneders værnepligt gik Hans i gang med landbrugsuddannelsen igen.

Hans' kone kommer fra Sønderborg, arbejder på deltid, har heste og rider. Børnene går til fodbold og til spejder. Fællesaktiviteter udenfor hjemmet består i udflugter hvor familien kører et sted hen hvor primært børnene kan have en oplevelse.

Familien holder mest ferie i Danmark, men har også rejst udenlands, især til Spanien hvor en søster har været bosat. Før Hans stiftede familie rejste han også sydpå. Han har dog ikke været udenfor tempereret klima. Han kan ikke lide for stærk varme.

Hans kan godt lide sne, men vintersport, er udelukket, fordi han som selvstændig landmand ikke kan risikere at blive uarbejdsdygtig af brækkede arme eller ben.

Naturen er en integreret del af hverdagen, så integreret at det er forkert for Hans at tale om at han *bruger* naturen. Den er der bare, lige udenfor døren, og er dermed lettilgængelig; og det er sådan det bør være. Derfor føles det forkert at børnene ikke har dette umiddelbare forhold til naturen, men skal et særligt sted hen for at opleve noget. *"Vi [skal] køre et eller andet sted hen for at de kan OPLEVE natur, opleve nogle ting. De kan ikke bare gå lige udenfor døren og så opleve nogle ting. ... Der skal ske noget. Hele tiden"*. Men de voksne, mener Hans, er nok selv med til at skabe forventningen om at der skal ske noget specielt. En anden faktor er at børnene har så meget legetøj; de har masser at lave indendørs, hvorimod børnene da Hans var lille, søgte udenfor for at finde noget at beskæftige sig med. De småfiskede, rendte omkring, *var* derude. En tredje faktor der har forandret sig siden Hans var barn er, at de nærliggende søer er blevet drænet. Men hvis de stadig var der ville børnene alligevel ikke få lov til at lege uden opsyn nede ved dem: Det er for farligt. *"Der var ikke nogen der holdt øje med os. Det er vi jo MEGET mere slemme til i dag. Hvis vi ikke LIGE ved hvor de [børnene] er så er vi jo helt fra den. Så breder panikken sig"*. Hans affinder sig med at børnene på sin vis overbeskyttes i forhold til tidligere normer. Noget går tabt ved det, men det hænger sammen med den helhed som nutiden udgør til forskel fra barndommens tid. Så han kan trække lidt på smilebåndet over det, men han har ikke tanker om at lave om på det.

Også som ung opholdt Hans sig meget ude. Sammen med vennerne tog han på knallertture og nogle gange overnattede de ude i telt, men det var ikke fordi naturen trak; den var snarere det rum man havde for sig selv. Det var det sociale der var i centrum.

Denne periode er for længst omme for Hans. Naturen er utrolig vigtig for ham, for det er der han søger og finder fred. Som han siger: *"det man søger når man går ud i naturen er at være sig selv nok"*. Naturen er et frirum fra det sociale livs støj og uro. Hans fortæller at han får behov for at komme udenfor for, *"at komme væk fra al den larm ... det er lige meget hvem vi er [hvilken sammenhæng] så tænder vi jo for radioen. Der er hele tiden larm. Og så at komme ud, og samle tankerne. Det er det eneste [sted/mulighed] hvor man kan gøre det, hvor man ikke lige pludselig bliver afbrudt. Hvis man bare husker at lade mobiltelefonen blive hjemme"*.

Han er stærkt knyttet til den lokale natur. Det er *"den natur vi føler er en naturlig del af vores liv"*. *"Jeg mener ikke der er mange steder der er mere flotte end herude hos os, den natur vi har herude omkring. ... Når vi kommer til Vestjylland så føler vi os jo helt mærkeligt tilpas for det er ... en helt anden natur. Vi forbinder ... naturen med at det er store træer ... kuperet landskab ... Vestjylland, det har jeg svært ved at forbinde med natur ... [det er] grantræer over det hele og fladt over det hele, og lyng ... Men det er jo lige så meget natur som her. Det er bare den opfattelse man har ... Hvis jeg sidder i et sommerhus ved Vesterhavet [i en granplantage] ... det er ude i ørkenen, for os. ... Som landmand, så tænker man jo over hvordan jorden er – om den kan give noget. ... Og sådan nogle steder ... jamen det er rent sand. Det har jo ikke noget med jord at gøre"*. Det er tydeligt at ikke al natur er ople-

velsesmæssig ligeværdig for Hans, og endvidere at landmandens perspektiv er en integreret del af hans naturoplevelser. Det er de briller han får på når det drejer sig om for eksempel jord og familiære land- og skovområder. Også vejret vurderes ud fra landmandens perspektiv, således kan Hans bedst lide at det er tørvejr. *"Der er ikke noget ved at gå ud i regnvejr. ... Det har også noget at gøre med mit arbejde, igen. Vi kan jo kun arbejde ude når det er tørt"*. Derimod giver han udtryk for at det er det æstetiske blik der dominerer når han for eksempel er i Spanien, hvor han ikke kan aflæse naturens signaler på samme måde som omkring slægtsgården, fordi luften er anderledes, for tør. Tilsvarende i København, hvor der er for forurenede til at han rigtig kan vurdere vejret. Den lokale natur kender Hans derimod så godt at han ved hvordan vejret vil blive når han kommer udenfor. Det fremgår tydeligt at Hans bruger alle sanser til at aflæse naturen, fra lugtesansen til fornemmelsen af jorden gennem støvlesålerne og at disse sansninger samler sig i et helhedsindtryk af vejret, dagen, naturen.

På et tidspunkt er Hans' kone inde i køkkenet, hvor interviewet forgår, og vi kommer til at tale om hvor forskelligt de oplever en tur i deres skovparcel. *"Hun går og kigger efter mos og efter svampe og sådan noget. Og jeg går jo og kigger op og ser ... om der er træer der har fået en skade [og hvordan de i øvrigt står og gror]"*. Helt konkret kigger Hans mest opad og konen kigger mest nedad; han har ofte landmandsbrillerne på, mens hun oftere har de romantisk-æstetiske briller på og gerne vil se eller opleve noget særligt. Parret har generelt ret forskellige ønsker til hvad de vil foretage sig i naturen: Hans fortæller således at han foretrækker at gå den vante tur langs markvejen og at han oplever noget ny hver gang han går denne tur, mens hun synes at hun oplever det samme og bryder sig ikke så meget om at gå der; han vurderer tilstanden af de kendte ting, aflæser tegn, hun vil gerne køre hen til en flot skov og se på en sø eller en fugl; han vil hellere gå tur i sin egen skov. For Hans betyder den nære natur klart mest. Man får indtryk af at han ikke har det store behov for at komme andre steder hen.³

Hans giver udtryk for at han ikke forstår at andre ikke har det samme umiddelbare forhold til naturen som han selv har. Det gælder ikke bare hans egne børn: som Hans oplever det kan folk i dag generelt ikke opleve naturen umiddelbart; de skal have en guide eller en særlig oplevelse. De vil ikke risikere at kede sig.

Denne undren præger også den holdning Hans har til den offentlige forvaltning af naturen, herunder diskussionen om adgang til forskellige naturområder, hvor han synes at der er for meget fokus på at give folk store oplevelser og for meget styring. *"Det [samhørigheden med den omgivende natur] er ikke en naturoplevelse. Det er naturligt! ... Sådan er verden. Her. Og det er derfor at man har svært ved at forstå ... at vi skal LAVE så mange ting for at folk de kan komme ud og opleve naturen"*.

Det er efter Hans' mening forkert at man ønsker at lave nationalparker, naturstier og så videre, for der er allerede masser af grønne om-

³ Som det vil fremgå senere rummer hans forhold til havet dog nogle længsler i den retning.

råder og intet til hinder for at man kan få adgang til dem. Det er ikke nødvendigt at have ret til adgang; at der kræves denne ret skaber blot konflikter mellem lodsejere og det omgivende samfund.

Hans' egen oplevelse er at man i det lokale område går hvor man vil. Det er sjældent at nogen ikke vil have at man går ind på deres jord. Og skulle dette være tilfældet går man da bare en anden vej. Det er således uproblematisk at få adgang til naturen – og at give andre adgang.

"Hvis man vil lave ... [nationalparker osv.] skulle det være for at BEVARE nogle dyrearter eller et eller andet. ... [Ellers gælder det at:] Folk må selv gøre en indsats for [at opleve natur], og hvis de har interesse og lyst til det, så ligger det lige for, selv i København. Der er også masser af steder man kan gå hen og opleve eller være sig selv nok. For det man søger når man går ud i naturen er at være sig selv nok. Det er jo ikke at komme ud og være social ude i naturen".

Hans fremhæver flere gange at han foretrækker at gå alene. *"Jeg er ikke særlig god til at være ude sammen med andre. Jeg kan bedst lide at være mig selv når jeg er derude. Uden at skulle tage hensyn til nogen. Uden at skulle snakke en hel masse med nogen. Simpelthen, være sig selv nok. Lukke af. Det er det eneste sted man kan gøre det efterhånden".* Denne holdning kan åbenlyst komme i konflikt med ønsket om at få flere mennesker ud under den åbne himmel. At være ude er en individuel aktivitet; noget man gør for sig selv, både i den forstand at man går alene og i den forstand at det er noget han selv gør for at skabe indre ro.

Man kan dog godt have gode naturoplevelser i en lille gruppe men hvis der er for mange mennesker forsvinder naturoplevelsen. *"Så længe folk selv skal søge der ud, så kommer de ikke i de der flokke og horder som ødelægger ting og sager. Så skal de have lov til at færdes hvor de vil".* Og hvis de ikke selv søger det? *"Jamen, så er det ikke et behov de har. - Staten skal ikke sidde og være formynder for alle og enhver og sørge for at alle absolut får den oplevelse som staten mener at de skal have".*

Hans har erfaringer fra lokale tiltag. For eksempel en sti gennem et meget flot og specielt område. Den blev indviet under stor mediedækning og der kom 120 mennesker til den arrangerede tur; siden da har det kun været de lokale der som de plejede, har brugt stien. Hans kan ikke se at deltagerne på den arrangerede tur har fået nogen naturoplevelse ud af den; de har kun set den smukke udsigt, for dyrelivet skræmmes bort når der kommer så mange mennesker. *"Natur og sådan en park, det er to vidt forskellige ting".* Hvis der også laves faciliteter, som borde eller oplysningscentre skaber det endnu en barriere for rigtig at opleve naturen.

Det er, som Hans medgiver, godt at få frisk luft, og at se noget flot natur, men at være udenfor er mere end blot det, nemlig den totale oplevelse af alle indtrykkene, som man kan sanse netop når man er alene. *Går man i flok ser man kun "de sølle ænder som ved at de får noget at spise når der kommer sådan en flok forbi. Og gråspurvene skal også være med. Og rævene, de kommer så om natten og rydder op".*

Det fornemmes at Hans tillægger ænder og andre dyr som har tæt kontakt til mennesker en lavere grad af naturlighed. Vi finder en lig-

nende skelnen hos to andre af interviewpersonerne: Claus, som er lystfisker og ornitologisk interesseret, skiller byduer og parkernes tamme ænder ud som mindre naturlige end fugle som bor i naturen udenfor byerne; og den unge Sebastian, som har boet en årrække i Frankrig, skelner mellem den danske naturs ufarlige dyreliv – hvor ræven er højdepunktet af farlighed – og de franske skoves farligere fauna med vildsvin og bjørne som eksempler på den rigtig vilde natur.

Hans har et særligt forhold til vand. Selvom naturen ellers er så integreret en del af det hele, af stedet, af hverdagslivet, af arbejdet, af at opleve sig selv at det ikke er muligt for Hans at isolere separate oplevelser, har vand en særlig status, som kilde til ekstraordinære oplevelser, som for eksempel de første sejlture med færgen til Sjælland. Hans fortæller om den sidste gang han var ude i sin sejlbåd. **H:** *"Det er så en helt anden form for oplevelse. Det vil vi gerne køre for[!], at – komme derned og så rigge den til og komme ud at sejle. DET er en naturoplevelse! Det er også natur: At man sejler en tur i en båd og så udnytter de kræfter der er når man er ude at sejle. Og hvor vi har børn med, og de nyder at få sådan en tur. ... Det var alle tiders flot dag. Hvor man kunne se det hele, landskabet rundt omkring".* **I:** *"Er det det der er vigtigt for dig?".* **H:** *"Ja, det er faktisk det man kan se på land".* På et spørgsmål om han ville bryde sig om at sejle midt i Atlanten, er svaret, at det tror han ikke. Han kan lide at sejle omkring og se landet ude fra havet eller lægge ind forskellige steder.

Det er mændene i familien der sejler. De fisker også, men den store oplevelse er for Hans det visuelle og oplevelsen af vandets enorme kræfter, som overgår de kræfter der udspiller sig på land.

Samtidig repræsenterer båden frihed, hvilket fremgår da Hans fortæller at de eneste naturprogrammer han nyder at se på TV er med Troels Kløvedal, som rejser jorden rundt med sejlskib. *"Det må være virkelig spændende. ... Han er ikke bundet af noget. Han er bare taget af sted og så har han gjort det han godt kunne tænke sig at gøre. Og har oplevet noget".* Hans' fascination af denne frihed kan tænkes at hænge sammen med de bindinger landmandslivet giver. Samtidig viser den, at han stærke tilknytning til den nære, lokale natur ikke forhindrer, at han samtidig kan rumme længsler efter eventyr ud i andre naturer. Måske fordi oplevelserne på vandet ikke får ham til at tage landmandsbrillerne på eller til at sammenligne med den lokale natur, som han kender så godt.

Bortset fra sejlturene, som er en decideret fritidsaktivitet er Hans' udendørsaktiviteter stort set knyttet til området omkring gården: Han går dagligt ture – ofte også ned til havet – men mest på markerne, og ellers kommer han ud og oplever naturen når han kører med traktoren.

Traktoren er støjisoleret, hvilket betyder at Hans ikke kan høre naturen når han sidder i den, men han har til gengæld et fantastisk godt udsyn derindefra. Dyrene der lever i området har vænnet sig til traktoren, så de flygter ikke fra den, flytter sig bare ud af dens bane og fortsætter i øvrigt deres naturlige adfærd. Denne mulighed for at observere dyrene sætter Hans meget højt. Han fortæller at han ser

meget mere fra traktoren end når han går tur, for dyrene er mere sky over lyden af mennesker der kommer gående. Til gengæld savner han lydene af fuglesang og den friske luft.

Der er således forskellige ønsker der kan tilgodeses af de forskellige udendørsaktiviteter Hans har: Når han stikker næsen udenfor døren eller går tur oplever han dels samhørigheden med naturen, dels den stilhed han har behov for som kontrast til det sociale liv og at være indendørs, dels fuglesangen som både er dejlig at høre og fortæller hvilke fugle der er i aktivitet. Når han sidder i traktoren kan han iagttage dyrenes naturlige aktivitet; og når han er ved vandet kan han opleve naturens imponerende kræfter.

Det skal igen pointeres at de fleste af Hans' udendørsaktiviteter er naturligt indflettede i hans landmandsarbejde.

Formålet i det følgende er at fremhæve nogle væsentlige aspekter af hvad Hans betragter som natur og hvordan han gradbøjer begrebet naturlighed.

Det fremgår at der er forskellige grader af at være i naturen, for Hans. Stalden er nok det fjerneste fra naturen, mens huset via vinduer og døre har en stor nærhed eller forbundethed med det derude, mens det dog stadig er indendørs, ikke mindst fordi det sociale livs larm og uro fylder så meget derinde. Traktoren er næste skridt på vejen til at være i naturen. Arbejdet med at passe hestene er dog tættere på natur. Når vi ser bort fra gåturene kommer Hans tættest på naturen, når han fjerner sten fra markerne, for her sidder han ikke inde i en maskine.

Dyr har også forskellig grad af naturlighed. Dette fremgår for eksempel af Hans' opfattelse af de svin han producerer. De har intet med naturlige dyr at gøre, for de lever ikke et naturligt liv. Hunden er heller ikke en del af naturen, selv om den er god at have med ud, fordi den opsporer alle mulige ting Hans ellers ikke ville opdage. *"Den er jo ikke en naturlig del [af vores natur]. Hvis den fik lov til at gøre som den ville, så ville den ødelægge mere end godt er"*. For Hans går skalaen fra svinene, der ikke opleves som natur, over hunden der er lidt mere naturlig, men dog ikke hører rigtig til i det danske landskab, videre til hestene og til ænderne og de andre vildtlevende, men forholdsvis tamme, menneskesøgende dyr, for endelig at nå til de rigtig naturlige dyr, som passer sig selv og passer til den natur de lever i. Udsatte bævere er lige på grænsen til ikke at være rigtig natur, men så længe de kan klare sig selv uden menneskets indblanding og hjælp er de "blevet natur".

Også landskaber har forskellig grad af naturlighed. Her er haven – af de former for grønne områder Hans forholder sig nærmere til⁴ – det mest unaturlige. Den kan dog rumme mere natur nogle gange, til dels når den får vokset sig lidt vild, men nok især når vildtlevende dyr eller fugle kommer ind i den og således tilføjer haven noget rigtig natur.

⁴ Hans forholder sig til den natur han kommer i kontakt med. Bynaturen, som for eksempel parkanlæg, er meget fjern fra hans hverdagsvirkelighed.

For Hans er centrale naturoplevelser som det fremgår at opleve/bruge sin kompetence som forankret i naturen og som landmand til at "læse" naturen og derudover at høre fuglesang og se dyrenes naturlige adfærd, samt nyde stilheden, fraværet af det sociale. Som det fremgår har han, ved siden af landmandsbrillerne også et æstetisk blik på naturen. Der er mere eller mindre pæn og flot natur – hvor hans egen, den kendte lokale natur er den flotteste. Kendtheden betyder meget, således føler Hans sig mærkeligt – om end ikke dårligt – tilpas i den anderledes Vestjyske natur.

2.2 Carina

Ligesom Hans bor Carina i samme område som hun er vokset op i: Som barn boede hun i hus nær Utterslev mose og Høje Gladsaxe, hvor hun bor nu. Forældrene bor stadig i huset så Carina har fortsat adgang til sin barndomshave.

Naturmæssigt er der nok større kontinuitet mellem barndommens og nutidens natur for Carina end for Hans, idet området omkring Høje Gladsaxe og Utterslev mose ikke er blevet udsat for forandringer siden Carina var barn – det er bare vokset mere til; derimod er landskabet omkring Hans' slægtsgård forandret som følge af ændrede landbrugspraksiser, ikke mindst den stigende rationalisering af landbruget og dræningen af søer.

Trods den umiddelbare lighed mellem Carinas og Hans' forhold til den omgivende natur - at de altid har kendt stedet og at begge arbejder i nogen udstrækning foregår i naturen - fortæller de meget forskellige historier om deres forhold til naturen. Når Hans taler om sin natur er det tydeligt at han elsker den og føler sig tæt forbundet med den. Carina virker på overfladen mindre interesseret i sin natur og det er tydeligt at hun ikke oplever de mange detaljer som Hans gør. Det er andre øjne hun ser med, mindre fokuserede, mindre målrettede, mindre engagerede og mindre vidende. Det hænger sammen med at hun ikke arbejder professionelt med naturen og dermed ikke indvirker aktivt på den og får erfaringer herfra. Derudover er det også væsentligt, at hun grundlæggende har en anden tilgang til naturen – nemlig som socialt rum.

Carina er 30 år og bor sammen med sin mand og deres 5-årige datter i højhuskomplekset Høje Gladsaxe i Søborg udenfor København. Lejligheden har 2 værelser og familien har prioriteret at datteren har sit eget værelse, mens forældrene sover i stuen. Carina vil gerne flytte på grund af det sociale miljø, mens hun er glad for naturen i området. Bag højhusene er der et stort åbent område ned mod mosen. Mosen strækker sig over et stort område og området er godt bevokset med træer, krat og siv og der er stier rundt om og ud til beboelsesområderne, som bortset fra højhusene ved Høje Gladsaxe mest består af parcelhuse. Helst ville Carina have eget hus med have i nærheden af mosen. Hun vil bestemt ikke bo i København, for *"husene ligger for tætte"* og *"der er indelukket"*. Og ude på landet er det *"for kedeligt"*. *"Jeg gad ikke bo på landet"*. Det lokale område opfylder alle Carinas krav til naturen i det daglige, og det er der hun føler sig hjemme. *"Selvfølgelig har jeg været udenfor Søborg, men det er her jeg finder mig bedst"*.

Som barn var hun "altid ude" i haven hos forældrene. Hun fortæller at hun klatrede meget i træer og lavede mad til sine dukker af bærrerne i haven.

Hun var desuden spejder fra hun var 5-16 år og deltog i sommerlejr i mange år, hvor hun sov i telt og var ude døgnet rundt. Spejderne brugte mosen meget, men det vigtigste var ikke naturen, men kammeratskabet. Naturen var rammen for de sociale og fysiske aktiviteter og hørte på den måde med til spejderlivet. Det er tydeligt at naturen blev oplevet som et anderledes og friere sted. Således fremhæver Carina fryden ved ikke at blive vasket i flere uger i træk. Hun fortæller også om en tur til ødemarken i Sverige hvor de måtte drikke vand fra kilder. Dette beskriver hun nu ikke som en særlig oplevelse, men nævner det i forbigående som tegn på hvor primitivt spejderlivet var: Der var ikke andet at drikke.

Som barn har hun altid tilbragt sommerferierne ved havet og det er hun fortsat med som voksen. Som Carina siger hører sommerferie sammen med hav og strand. Her kan den lokale natur ikke dække hendes behov, så de lejer feriebolig, for eksempel gennem Dansk Folkeferie, et sted ved havet. Dette er i øvrigt det eneste tilfælde af at Carina giver udtryk for at der mangler noget ved den lokale natur; i dagligdagen opfylder den helt hendes behov⁵.

Hverdagen er lagt i ret faste rammer, struktureret af Carinas arbejdstider og datterens spise- og sovnetider. Når Carina får fri sent er der ikke tid til meget andet end at sørge for aftensmaden inden datteren skal i seng, mens der er nogle frie timer de dage hvor hun får tidlig fri.

Familien har ikke bil, men alle dagligdagens aktiviteter foregår i nærområdet så hun bruger cykel til transport eller går. Carina savner ikke at have bil; hun oplever ikke at have behov for en.

Carina er meget ude som en integreret del af både familie- og arbejdslivet. Hun arbejder som pædagogmedhjælper i en integreret institution der ligger i de grønne områder ved mosen og er meget ude med børnene, både på den store legeplads og rundt omkring i de grønne områder. Carina siger at hun er en af de første til at foreslå at de skal gå udenfor med børnene. Det fremgår at der er to primære begrundelser for at gå ud, dels når hun selv bliver kropsligt rastløs, dels når støjniveauet bliver for højt. "Når støjen bliver for meget, når de har grædt for meget – Så skal jeg ud. Fordi udenfor, så er støjen ikke slem. Jeg bliver bims [af støjen]".

I weekenderne kan det mere være en kropslig rastløshed Carina oplever: **C:** "Rastløsheden kommer i weekenden når jeg har været inde hele formiddagen. Der plejer jeg at have været enten ude at cykle på arbejde eller været ude at gå". **I:** "Så din dag mangler den friske luft eller at bevæge sig eller?". **C:** "Jeg tror rastløsheden det er nok [trangen til] at bevæge sig. Andet end at gå frem og tilbage i en 2-værelses lejlighed". Der skal ikke så

⁵ Carina har ingen trang til at udforske naturen nærmere. For eksempel ser hun ingen grund til at tage i Hareskoven; der er også skovagtige områder omkring mosen.

meget til for at komme af med rastløsheden: *"Det at handle kan også bare lige være nok"*.

Arbejdspladsen tilbyder forskellige former for naturbrug: Der er dyr: høns, kaniner og katte, som børnene passer og kan gå ind og klappe eller bare stå og se på; der er en stor legeplads med en kæmpe stor sandkasse, hvor børnene kan tumle rundt, lege med legetøj, køre på cykel eller "pille, rode og rage"; og der er de grønne områder omkring mosen der kan bruges til at gå tur eller til udforskning. Det fremgår at Carina selv har rollen som iagttager, mere end at hun selv klapper dyr, undersøger insekter eller lignende.

Også i fritiden, som hun tilbringer sammen med datteren og til dels med sin mand, er hun meget ude – i hvert fald i sommerperioden. Når Carina får fri sent går de ned på plænerne bag Høje Gladsaxe, hvor datteren cykler og leger og hvor de voksne måske drikker kaffe. Det skal med i billedet at lejligheden ikke er stor. Og når Carina får tidligt fri tager hun og datteren over i forældrenes have ved barndomshjemmet. **C:** *"Vi er næsten fast dernede om sommeren. Vi bruger haven på den måde"*. **I:** *"Er det bedre at have den have end at bruge de arealer der er her?"*. **C:** *"Ja. Jeg bruger haven mere om sommeren end jeg bruger vores område. Fordi, der er du ikke overbegloet. Det er for at få privatliv, at jeg går derned"*. Men det grønne område omkring mosen giver flere udfoldelsesmuligheder: **C:** *"Du kan jo ikke lige så meget [i haven] som du kan ude i mosen for eksempel. Altså der kan jeg jo kravle op på højene sammen med N. [datteren]. Altså bruge skrænterne. Og finde - selvfølgelig kan jeg også finde regnorme og des lignende men det gør jeg mig ikke så meget i, det er mere hende [griner]. ... Altså, når vi bruger mosen, så er det tit vi ser fiskehejrer og, ja, små frøer over det hele nogen gange, ikke. Og sådan nogle ting"*. **I:** *"Og det er mere spændende?"*. **C:** *"Ja, for HENDE er det mere spændende. Hun skal have legetøj med når hun er dernede nu [hos forældrene]"*.

Om vinteren er Carina stadig meget ude på jobbet, men når hun har fri foretrækker hun at være inde og, som hun siger, hygge sig. **C:** *"Om vinteren, der vælger jeg at være inde og hygge mig og spille kort i stedet for og sådan noget. Jeg synes også det [vintermørket] er hyggeligt ... fordi så tænder du lyset, stearinlys, og hygger dig på en anden måde. Altså vi slapper mere af fordi vi fiser og farer jo ikke derude. Fordi der er så koldt, ikke"*. **I:** *"Så socialt er det bedre at være inde?"*. **C:** *"Nej, det synes jeg ikke. For vi er også sammen ude socialt. Der hygger vi bare på en anden måde. Det [inden døre] er mere afslappet. Hvis man er ude så enten går man eller – eller cykler"*.

Der er tydeligvis forskel på vinterens og sommerens aktiviteter: Fra de mere fysisk aktive udendørsaktiviteter om sommeren til de mere stillesiddende om vinteren.

Ligesom larm i institutionen kan øge Carinas lyst til at komme ud, kan kulde, især i kombination med blæst lægge en dæmper på lysten. Men først og fremmest går Carina helst ikke tur alene. Da Carina skal uddybe hvad der er godt ved at haven er mere privat svarer hun: *"Du støder ikke på alle mulige mærkelige mennesker"*. **I:** *"Og det gør du ellers når du går i mosen?"*. [Carina griner] **C:** *"Ja"*. **I:** *"Hvad er det for nogle mærkelige mennesker?"*. **C:** *"Det er bøsserne [griner]. De render rundt nede i buskene. Altså hvis man ved, jeg ved hvor de steder er, så går"*

man som regel udenom når man har datteren med. ... Jeg havde en gang en mand der rendte rundt med bukserne nede og "uuuhh" efter mig. Jeg var heldigvis ikke alene, men –". I: "Sætter det spor i dig, sådan en oplevelse?". C: "Jeg kan da huske det endnu. Og det er da, 10 år siden. ... Jeg går IKKE alene i mosen". Carina er således ikke helt tryk ved at opholde sig alene i bestemte områder af mosen. Samtidig betyder det meget at hun er så stærkt orienteret mod det sociale. Som reaktion på et billede af en idyllisk stenstrand siger Carina at det ville være et dejligt sted at være alene og tilføjer: "Ikke helt alene, men sammen med dem man er sammen med". I: "Hvorfor ikke helt alene?". [Carina fniser] C: "Jeg kan ikke lide at være alene. Det er [dejligt] at opleve sammen med andre. Man sidder og snakker: Nej, se den sten, eller: Se den sky". Som regel bruger Carina naturen sammen med andre og oplevelser bliver til netop ved at blive delt, og talt om, med andre.

Foruden at bruge naturen som rum for forskellige aktiviteter med socialt fokus vil vi nævne endnu en måde Carina bruger naturen på: som rygerum. "Jeg starter næsten altid med når jeg kommer ud at tænde en smøg. Fordi jeg ikke ryger indenfor". Carina sætter sig også ofte ud på altanen for at ryge. "Jeg sidder og ryger på min altan så jeg kigger jo altid ud. Der sidder altid en solsort i toppen af træet om sommeren. Og synger. Den lægger jeg mærke til". "Hvis der er mennesker så kigger jeg mest på dem. Og er der ikke nogen, jamen, jeg sidder bare og kigger ud og ikke - om aftenen så er det mest flyvemaskiner". "Det flotteste det er at kigge lige ned. På buskene dér. Om efteråret. Inden bladene er faldet af. Fordi der kommer alle farverne". Intervieweren spørger om højhusene og skorstenene man kan se generer. "Der må godt være huse. Men sådan en skorsten, med sådan en gang røg det er ikke det [smågriner] mest charmerende at se. Men det kan faktisk også være flot når det bliver rødt af solen". Når Carina ser ud fra altanen lægger hun især mærke til det der bevæger sig. Men hun lægger også mærke til naturen: fugle der synger og de nærmeste buske, som bliver et spejl af årstiden og naturens skift. Det er tydeligt at Carina ikke kigger efter noget bestemt. Hun bemærker i stedet det som gør sig bemærket. Carina kigger heller ikke FOR at se den rene natur, derfor generer alt det menneskeskabte som er del af hendes udsigt hende ikke.

Carina rejser ikke meget. Hun har været i Sverige og har desuden været en enkelt gang i Skotland. Denne rejse var en blanding af byferie og naturferie. Bjerglandskabet gjorde indtryk, men Carina sætter ikke mange ord på det. Det var en oplevelse da hun var der, men hun dyrker ikke oplevelsen bagefter i hukommelsen eller ved at gøre den til en historie man kan fortælle andre. C: "Jeg kan huske de høje skrænter med træer på. Det er hvad jeg kan huske, ikke". Og videre: "Søen - jeg kan ikke huske om det var Loch Ness, men det tror jeg det var. Der var ligesom låg på det man så". I: "Altså dis?". C: "Ja. Dis". Intervieweren spørger om Carina sætter sig og kigger på de små ting i naturen. "Nej. Jeg kigger på det store". Det er udsigten og de store elementer i natur der fanger Carinas opmærksomhed.

I relation til datteren fortæller Carina at det er vigtigt at denne bliver tryk ved naturen og lærer at passe på den; således er det fint hvis datteren iagttager for eksempel en skovsnegl, men Carina må lægge bånd på sine umiddelbare reaktioner af afsky, hvis datteren vil tage

den op. Vi skal senere se hvilke tanker andre interviewpersoner gør sig om forholdet mellem børneopdragelse og naturen.

Her skal vi imidlertid se nærmere på Carinas ambivalente forhold til dyr og insekter: På den ene side mener hun at det er godt at lære dem at kende og at der er en værdi i at kunne omgås dem; på den anden side er hun angst for at få dem for tæt på. *"Altså en edderkop indenfor, den skal dø! Den skal simpelthen dø. En edderkop udenfor er jeg ligeglad med"*. Carina får helst sin mand til at klare edderkopper, men hvis han ikke er hjemme gør hun det selv. Det er vigtigt for hende at være sikker på at de er døde, derfor tager hun for eksempel ikke edderkopper med støvsugeren, fordi hun er bange for at de kan kravle ud igen.

Små dyr skal også helst holde sig væk fra Carina: **C:** *"Jeg kan ikke lide smådyr. Det skal være hundestørrelse og så opefter. Så kan jeg godt lide dyr. Altså for eksempel fugle, indenfor, kan jeg ikke klare. Hvis der flyver en fugl rundt sidder jeg [dækker sig med armene] – Jeg er bange for at de sætter sig på hovedet af mig. ... Vi har også fået høns på arbejdet nu. Altså jeg kan godt have dem gående. Og de kan også lige strejfe mig, men, så skal de heller ikke mere. De skal ikke komme i nærheden af mine hænder og sådan noget. Bøene gør ikke så meget, men sådan herop af [viser vist fra albuehøjde og opad]. Sådan i nærheden af hovedet, tror jeg også".* **I:** *"Men er det ellers sjovt at have de høns dernede?"* **C:** *"Ja. Det er sjovt at se børnene. Selvfølgelig er det da også sjovt, at have – have dyr, både kaniner og høns. ... Og det at komme ud på legepladsen, jamen så er det ikke bare en legeplads, vel, så render der også nogle høns frit omkring, ikke"*. Det er sjovt at have dyrene, men mest for det de kan give af oplevelser.

Umiddelbart kan det undre at Carina er bange for dyr, for hun har haft mange dyr og fugle som barn, men hun fortæller også at hun dengang havde en dårlig oplevelse med en høne der hakkede hende. Dette kan have grundlagt den angst hun har overfor insekter og små dyr.

Hvis vi skal sammenfatte er et særligt kendetegn ved Carinas forhold til naturen at hun bruger den meget, men ikke er særlig opmærksom på den. Det virker rimeligt at sige at naturen er hendes uderum, men at hun ikke er særlig interesseret i naturen i sig selv. Der er langt fra Hans' konstante aflæsning af tegnene i naturen, eller af lystfiskerens, jægerens eller ornitologens opmærksomhed til Carinas væren i naturen. Dette passer godt sammen med at der er dele af naturen som Carina ikke bryder sig om: Hun er bange for små dyr og insekter, hun er bange for vand⁶ og endelig har hun oplevet at der kan være farlige eller skræmmende mennesker i naturen. Det er således den nære, kendte natur på trygge tidspunkter hun bruger, og visse områder og dele af naturen holder hun sig helst fra.

⁶ Carina fortæller hun helst svømmer i swimmingpool. **C:** *"Jeg er bange for at dø. Eller at mine nærmeste skal dø"*. **I:** *"Altså for at drukne?"* **C:** *"Ja, for at drukne"*. **I:** *"Fordi man ikke kan stole på havet eller hvad?"* **C:** *"Ja. jamen det ER fordi du ikke kan stole på det. Man ser jo mange der, eller der står i aviserne at nu er den og den druknet, fordi de svømmede, strømmen tog dem. Og jeg har én gang mærket strømmen, altså hvor jeg bare sad i strandkanten og blev væltet frem og tilbage. Jeg havde også skrækken før. Men nu har jeg selv mærket den, at den kan tage én"*.

En fortolkning af Carinas forhold til naturen må tage afsæt i at hun altid har levet i samme område. Dette betyder at hendes naturpraksiser er udviklet i forhold til den omgivende natur og derfor passer til den. Hun har således ikke naturpraksiser, eller ønsker om naturpraksiser som ikke kan realiseres lokalt.

Da den lokale natur ikke har forandret sig grundlæggende – der er ikke områder der er blevet inddraget til veje eller byggeri osv. – har Carina ikke oplevet at miste adgang til kendt natur. Set i sammenhæng med at hun ikke har rejst meget og at hun ikke er søgende i sit forhold til naturen, bidrager dette også til at forklare hvorfor hun tager naturen så meget for givet at hun næsten ikke lægger mærke til den.

De særlige naturoplevelser hun fortæller om i interviewet er afvigelse fra det normale: Den ene gang hun ser ræveunger, oplevelsen af udsigten over de skotske bjerge og søer eller en hejre der sidder tæt ved stien. Disse oplevelser er meget velkomne og får hende til at stoppe op på sin færd. Men det er ikke dem der trækker hende udenfor og hun bider ikke så meget mærke i dem: *”Nej, altså, de vilde oplevelser synes jeg ikke [jeg har haft]. Det kan godt være at jeg har, men det kan jeg ikke huske”*.

Carina reflekterer ikke meget over naturen og giver ikke eksplicit udtryk for at den er værdifuld for hende – men hun er måske heller aldrig blevet tvunget til at forholde sig eksplicit til den, for den er der bare og det har den altid været. Hun giver dog indtryk af at hun ville forsvare den lokale natur, hvis der kom planer om væsentlige forandringer; det er i hvert fald det, hun forestiller sig kunne få hende til at blive politisk aktiv. Så der er ingen tvivl om at den lokale natur er meget værdifuld for hende selv om hun ikke fremhæver den, endsige præsenterer sig selv som naturmenneske.

Naturen og naturoplevelser er ikke et projekt for Carina; naturen er et sted man kan være, et sted der er anderledes end de indendørs steder, og et sted hvor der bogstavelig talt er mere højt til loftet.

Beskrivelsen af Carinas forhold til naturen tog afsæt i at hun ligesom Hans altid har kendt den samme natur og at hun ligesom han opholder sig meget ude. Alligevel ser og oplever de, som det er fremgået, naturen meget forskelligt. At de har en forskellig arbejdsmæssig relation til naturen er givetvis en del af forklaringen, for Hans har sine landmandsbriller som bringer ham til at vurdere og læse naturen, mens Carinas professionelle briller giver en social optik på naturen som rum for menneskelige aktiviteter. I forlængelse heraf er en af de store forskelle mellem Hans og Carina, at Hans ser naturen i modsætning til kulturen og det sociale, mens Carina ikke skelner mellem natur og kultur; hvor Hans søger væk fra det sociale ved at gå ud i naturen, er naturen for Carina et socialt rum. Som det fremgår har Carina i hele sit liv haft tæt kontakt til naturen og har brugt den meget. Men drivkraften har ikke været at udforske naturen eller nyde den i sig selv; snarere har naturen været et anderledes rum for sociale og fysiske aktiviteter.

Mange danskere flytter i modsætning til Hans og Carina fra deres opvækstområde. Til trods for dette må der være mange der oplever at leve nær kendt natur; for Danmark er et lille og forholdsvis homogent land med hensyn til naturtyper og for eksempel i forbindelse med sommerhus kan man vælge at komme tæt på den slags natur man føler sig forbundet med. Således har Lissie og hendes mand fundet et sted i en natur der minder om hendes barndoms natur, selv om det er nær Sjællands Odde og Lissie stammer fra Vejleegnen i Jylland.

2.3 Lissie

Lissie er midt i 60'erne og bor sammen med sin mand i deres sommerhus i Odsherred. Efter at de begge gik på pension for 3 år siden bor de der hele året. Det omkringliggende landskab er kuperet med en blanding af skovområder, landbrugsarealer og mindre boligområder – de tidligere landsbyer og sommerhusområder. Huset ligger højt og fra nabogrunden er der udsigt over Sejerøbugten. Haven har plæne, frugttræer og –buske, levende hegn som randbevoksning og et pænt stort hønsehus med løbegård.

Der er gode legemuligheder for børnebørnene som ofte er på besøg eller ferie.

Lissie er født i Vejle hvor hun boede i en lejlighed. Der var dog mange udendørsarealer at lege i. Som ung cyklede hun meget; cyklen var hendes primære transportmiddel og det fungerede fint trods det kuperede terræn. Hun er begejstret for den "fantastiske" natur omkring Vejleådalene, som hun voksede op med. Men Lissie var ikke decideret fokuseret på naturen, snarere meget social på mange måder, fra besøg hos bedstemoderen til forskellige aktiviteter: gymnastik, folkedans, dilettantkomedie og svømning. Hun har været medlem af foreninger i det meste af sit liv, for eksempel deltog hun i 30 år i rejser og arrangementer i forbindelse med sin mands kor.

Lissie har arbejdet fra hun som 14-årig kom i huset på en gård. Efter et år blev hun stue- og barnepige på en lille herregård og efter nogle år her arbejdede hun i et par år som telefonist. Som knap 20-årig flyttede hun sammen med sine forældre til Vesterbro i København. Her mødte hun snart sin mand og de flyttede i egen lejlighed i Valby, hvor han stammer fra. Da de fik børn flyttede de til Rødovre i rækkehus. De havde samtidig fået kolonihave og byggede hus her, hvor de boede om sommeren. Sommerhuset, de nu bor i, har de haft i omkring 10 år.

Efter nogle år som hjemmegående, mens børnene var små, begyndte Lissie at arbejde på en hudklinik. Her var hun i 20 år som praksislært laborant. Nu er hun som nævnt gået på pension. Hverdagen er struktureret med parallelle forløb for Lissie og hendes mand, hvor han er ude i haven det meste af dagen og ordner praktiske ting mens Lissie selv er inde det meste af tiden. Hun rydder op og gør lidt rent og bruger desuden meget tid på at lave mad, hvilket også dækker syltning af bær og rødbeder. Hun ser også gerne tv-aviserne for at

følge med. De samles om måltider og kaffe og Lissie giver også indtryk af at hun ofte slår et smut ud i haven.

Lissie ville gerne gå flere ture, men oplever at hun og manden ikke når det så ofte som de skulle. *"Vi synes vi har så meget at lave. Og det er jo noget vrøvl! Men nu kommer der en tid hvor det udendørs [arbejde stopper/mindskes] ... Nu skal der ikke males hus, der skal ikke dit og dat. Haven den skal have lov at passe sig selv. Og SÅ bliver der tid til det. Vinteren, det er der vi går ture"*.

De er i høj grad selvforsynende med mad og har ellers bestemte steder de køber kød, fisk og æg – når hønsene ikke lægger nogen. Der er også en bestemt landmand de har tillid til ikke sprøjter sine marker og som de derfor køber hestegødning fra til haven. Lissie har klare krav til fødevareprodukter: De må for eksempel ikke indeholde sprøjtemiddelrester og dyr skal have et ordentligt liv, hvor de kan udfolde sig efter deres natur.

Lissie og hendes mand er meget sociale: Det fremgår at der er et stærkt fællesskab med en del af naboerne. Børn og børnebørn kommer ofte på besøg og endelig deltager de i lokale foreninger, spiller banko og har spillet med i diletantkomedie.

Lissies forhold til naturen er kendetegnet af et dybt kendskab til naturen og en kærlig, nærmest moderlig, omsorg for dyr. Her er der nogle klare spor fra fortiden: Lissie har altid været meget ude. Ikke som naturdyrker, men som en integreret del af livet, fra barndommen og ungdommens udendørslege og cykelture over tiden på gården og herregården til kolonihaven og nu sommerhuset. Hun bruger spontant udtrykket "Moder Jord" om naturen. Moder Jord er genstand for stor respekt og ydmyghed. Således bryder Lissie sig ikke om de former for naturforvaltning hvor mennesket går ind og regulerer bestande. Det mener hun at naturen bedst klarer selv. *"Bare alle ville rydde op i naturen som dyrene selv gør det". "Det er jo så dejligt nede i Afrika. Der spiser de jo – de dyr der ikke er friske nok, det ordner dyrene og så kommer de store fugle og tager resterne. Det kunne jeg godt tænke mig at vi havde herhjemme". "Jeg synes naturen skal ordne sig selv ... At, lad os nu sige at vi lige pludselig har mange fasaner. Så bliver det måske lidt af en plage, ikke. Men så er det jeg mener, lige pludselig så er der en eller anden sygdom eller noget andet, der reducerer bestanden. ... Vi har jo en masse sortfugle. Og der er jo sværme her, og de laver flyveøvelse ovre bag ved skoven og jeg NYDER dem. Men folk kan jo ikke lide dem. De bliver jo skudt i rederne. Det kan jeg ikke lide. Man går op og skyder ungerne i rederne. Og det synes jeg er unfair"*. Lissie kan godt leve med at naturens orden er barsk, for den har sin egen retfærdighed og balance. Hun fortæller således hvordan hun savner en rigtig isvinter. *"Der tænker jeg på mus og insekter. At det lige kunne komme lidt ned, på en naturlig måde. Fordi vi har haft nogle milde vintre og det er ikke altid lige godt". "... Naturen skal lige sitte. Så vi kan få det ned. For der er meget af det. ... Jeg tror vi har godt, naturen har godt af det. Det tror jeg virkelig den har. Og det er så naturens måde at ordne tingene på"*. Når nu naturen ikke selv har holdt insektbestanden nede de sidste år, og der er mange fluer, edderkopper osv. inde i huset "klarer" Lissie dem om nødvendigt selv, dvs. hun slår dem ihjel. Dette tager hun åbenbart ret roligt. Derimod kan hun slet ikke klare at dyr dræbes, og dette – formuleret som en kraftig mod-

vilje mod jægere – er en stærk motivation for at hun ikke bryder sig om bestandsregulering. Her trækker hun selv et spor tilbage til tiden på herregården hvor Lissie skulle være med til at rense dyrene som blev bragt hjem efter jagter. Hun kunne ikke klare det. *"Vi startede ved halen og gik nedad. Da jeg kom til halsen, så måtte jeg give op. Det kunne jeg ikke. Og det hænger lidt ved mig endnu. Det var jo både rådyr og harer og fasaner. Og det var os piger der skulle [gestikulerer] - klare det. Og, når man så siger man kun var der en 16-17 år, så er det hårdt"*.

Det er tydeligt at Lissie antropomorfiserer dyrene, for eksempel når hun reagerer voldsomt følelsesmæssigt overfor at man skyder unger i deres reder. Eller når hun lever sig ind i hønsenes oplevelse når de får græstørv med regnorme og andet hønseguf i. *"Det er jo spændende"*. Eller når hun forklarer hvad det handler om når man oplever at være i kontakt med Moder Jord. *"Kontakt med Moder Jord er vel den ene dag at gå ned til vandet og se hvad der sker dernede, og den næste dag at gå ud i skoven og se naturens, øh, ja, skiften. Og det tredje er vel at gå ud på marken og se om der går nogle køer. Om der er nogen der har det godt, derude"*. Lissies tilgang til naturen er i høj grad omsorgsfuld: Hun vil se til at alt har det godt. Under interviewet illustreres dette af at hun pludselig opdager *"Hr. Fasan"* der ikke har vist sig i en uges tid, og som hun derfor har været bekymret for. Hun bliver meget glad over at se ham. Som nævnt ovenfor er det også som forbruger vigtigt for Lissie at dyrene "har det godt".

Gennem hele samtalen med Lissie er det tydeligt at hun har et indgående kendskab til naturen og dens sammenhænge. Det er mere en tavs viden end en verbaliseret viden hun har. Det handler om at vide at hård frost følges af løvfald, at holde øje med de små og store forandringer, at vide hvor man finder vilde bær, kogler osv. Lissie identificerer sig ikke udpræget som naturmenneske, blot som en der elsker naturen og vil den det godt. Men det er tydeligt at hun har et inderligt kendskab til den omgivende natur, et kendskab der trækker på hendes erfaringer fra barndommen og ungdommen i det naturmæssigt lignende område omkring Vejleådalene. Den inderligt kendte natur er en del af hende selv, snarere end et objekt, på samme måde som det var tilfældet for Hans og Carina.

2.4 Bente

Vi vil nu give en kort fremstilling af en anden interviewperson der i endnu højere grad har dyrevelfærd i centrum af sit forhold til naturen end Lissie. Bente er en knap 60-årig tidligere tandlæge og er førtidspensioneret på grund af en ulykke. Hendes førlighed er begrænset efter ulykken og hun har blandt andet måtte opgive ridning som var en vigtig del af hendes liv før. Hendes søn er beridder og også datteren har haft heste. Bente har stadig selv heste. Hun har også hund og hun omtaler dyrene som intelligente følsomme væsener af en anden art, men ligeværdige med mennesker. I tråd med dette syn på dyrene bruger hun hundepsykolog for at øge hundens trivsel.

Bentes liv er fordelt nogenlunde ligeligt mellem byliv og at bo mere landligt. Som barn boede hun i lejlighed på Frederiksberg, samt nogle få år i det naturskønne område ved Grejsdalen i Jylland. Da bedste-

forældrene boede på en gård har hun dog altid haft et godt kendskab til landlivet og husdyr.

Efter 25 år i en stor lejlighed på Østerbro flyttede Bente med sin mand ind i en herskabelig landvilla med 7 tønder tilhørende skov, æbleplantage, fold og have. Bente bruger også en nærliggende skov til at gå ture i om morgenen når hunden skal luftes. Men der er grænser for hvor meget fysisk aktivitet hun kan klare. Bentes adgang til at bruge naturen aktivt er på mange måder begrænset af menene fra ulykken. Til gengæld er hun aktiv i forbindelse med et hesteblad, hesteportal på nettet og i forhold til dyrevelfærd. Her ser hun en styrke i at hun med sin naturvidenskabelige baggrund kan forholde sig kritisk til den videnskabelige debat på området.

Disse aktiviteter er klart en slags erstatning for selv at være aktiv. Det var et stort tab for Bente at skulle opgive det aktive liv: Hun havde for eksempel 2 slædehunde som hun ville have kørt slæde med, men det nåede hun ikke. Som nævnt har hun heste, men har ikke siddet på en siden ulykken, men som Bente siger: *"Så kan man klappe dem"*. Mest af alt savner hun at ride i skoven. *"Der er en ekstra dimension i det ... på hesteryg. For det første er der det rent fysiske at du ser det hele lidt fra oven. Du kommer meget tæt på alt muligt. Det giver en helt anden oplevelse, end at gå en tur med hunden"*. *"Det har at gøre med at du er i meget meget tæt kontakt med et dyr. Og også naturen selvfølgelig. Du sidder jo på et stykke natur. og du ER i naturen"*. Især hestene fascinerer Bente. Landskabet og den grønne natur beskriver hun ikke i samme grad som besjælet, men snarere fra et æstetisk perspektiv.

Ligesom Lissie er Bente en dyrevenlig forbruger, men hun ser sig selv som handledygtig i forhold til dyrevelfærd, hvor Lissie har en generel opfattelse af at hun ikke vil blive hørt af *"de høje herrer på borgeren"*. Der er også forskel på Bente og Lissies syn på dyr, hvor Lissie ser på dem med medfølelse, moderligt omsorgsfulde øjne, mens Bente mere ser på dyrene med et dyrepsykologisk perspektiv og et naturvidenskabeligt baseret etisk perspektiv. Lissies ideal henter inspiration fra det før-industrialiserede agrare landskab, mens Bentes er baseret på videnskab om dyreadfærd, herunder dyrepsykologi. Men trods forskellene i deres perspektiv ønsker Lissie og Bente langt hen ad vejen det samme for dyrene: liv, hvor de kan udfolde sig i overensstemmelse med deres naturlige behov.

Den tilfredsstillelse det lader til at give når man har adgang til *"den inderligt kendte natur"* er tydelig hos Hans, Carina og Lissie mens Bente illustrerer det savn der følger af at hendes adgang til naturen er begrænset⁷.

⁷ Bente afviger fra de andre tre i og med at hun ikke har samme kontinuerte forhold til en bestemt slags natur. For eksempel havde hun ikke særlig meget kontakt til naturen i de 25 år hun boede på Østerbro.

Ekskurs om at kunne læse naturens tegn

Det inderlige kendskab til naturen kan også give anledning til et andet fokus, nemlig på det væsen man bliver i samspillet med kendt natur. For når man kender naturen godt kan man læse dens tegn godt – ligesom Hans der kan læse jordens bonitet og hvilket vejr der er på vej. Denne færdighed, som også jægerne, ornitologerne og lystfiskerne dyrker og giver udtryk for at nyde, giver et andet selv, idet andre facetter og evner kommer i spil end i det sociale liv. Til tider gav interviewpersoner der talte om hvilken tilstand de er i når de sporer og læser tegn i naturen associationer til figuren Paw i Torry Gelsteds romaner: En dreng der ikke finder en plads i samfundet men søger ud i skoven og der udvikler fantastiske evner til at klare sig. Paw er naturmennesket der kan læse tegnene, kan bruge naturens mange ressourcer, kan klare sig i kamp mod de vilde dyr. Til forskel fra nutidens etik har Paw ingen medfølelse med dyrene. Men som levendegjort drenge indianerdrøm, den stille skygge der lydløst med bue i hånd og dolk mellem tænderne sniger sig gennem skoven og opfatter alt og forstår alt er Paw et uovertruffent symbol.

2.5 Martin

Paw kunne være ideal for Martin, som søger ud i naturen i reaktion på stress i det sociale liv. Martin er 40 år og har arbejdet i IT-branchen. Der var knald på og han tjente mange penge. Men det blev for meget, Martin gik ned med stress og er nu ledig. Han er sammen med sin nye kone flyttet ud i en ny bebyggelse i omegnen af Ballerup. Den nye bebyggelse er lagt så boliger og natur er tæt integreret. Men den omgivende natur, som har præg af landbrugsland er ikke natur nok for Martin. Han søger gerne længere ud i naturen, og bivuakerer ude i længere perioder. Når han er inde føler han sig klemt af væggene; når han er ude føler han at han bliver mere sig selv, når ind til sit egentlige væsen, et væsen som både er menneske og dyr, som bruger sine sanser.

Ligesom for Paw er den "rigtige" natur hans helle, som en beskyttende moder der giver trøst og holder trusler bort. Ligesom Lissie bruger Martin begrebet "Moder Jord" men for ham ligger vægten især på "den kærlige favn", mens det for Lissie snarere er det den strenge, men retfærdige moder og hendes orden.

Hans deler Martins drift mod skovens ensomme ro og fred, men har ikke behovet for at flygte fra et hårdt samfund ud i den – han har naturen som integreret del af sin hverdag. Men for Martin er udflugterne i naturen altafgørende for hans trivsel: Det er her han føler sig mest som sig selv og at han dybest set hører til. Man kunne forestille sig at Martins oplevelser med at blive stresset ud af sit liv i IT-branchen har sat hans naturrelation på spidsen: Naturen er blevet modpolen til den stressende sociale sfære; sådan som han føler sig, oplever det at være til når han er i naturen er langt at foretrække for hvordan han oplever sig selv i et stresset arbejdsliv.

For at sætte dette og de tidligere billeder af roller og betydninger af den "inderligt kendte natur" i relief vil vi nu beskrive to personer der ikke har adgang til deres "inderligt kendte natur": En syttenårig tømmerer der har boet i Frankrig i en årrække fra han var ti og en 37-årig

ingeniør og familiefar der boede i Marokko indtil han var i starten af 20'erne.

2.6 Sebastian

Den 17-årige Sebastian har i 6 år rendt rundt sammen med sin bror i et naturskønt og naturrigt område af Frankrig med adgang til store skove, en flod og en park ved et slot. Som han beskriver det, var de altid ude og meget fysisk aktive. For 1½ år siden vendte Sebastian tilbage til Danmark og han bor nu hos noget familie i Ishøj. Han har gået på efterskole og har taget en tømreruddannelse og arbejder nu på fuld tid som tømrer og i fritiden som kassedame i et supermarked. Sebastian har ikke meget reel fritid. Han går tidligt i seng de fleste aftener, besøger jævnligt sin kæreste som bor i en anden by, og går ture, især sammen med hans families hund. Omkring hvert halve år får han stærkt behov for at gøre noget vildt; det er, ud over at gå i byen med venner, grænseoverskridende aktiviteter som bungy-jumping og rapelling. Engang i fremtiden forestiller Sebastian sig at han køber et hus på landet.

Da han boede i Frankrig, fortæller Sebastian, var han ikke særlig fokuseret på naturen selv om han nød at være i den; den var mere et rum for aktiviteter, en kæmpe stor legeplads. **S:** *"Jeg har haft den bedste barndom dernede. Fordi man var FRI når man render rundt der".* **I:** *"Du må også kende meget til natur fra at rende sådan rundt?".* **S:** *"Men man tænker ikke så meget over det når man render rundt dernede og – skyder hinanden med pistoler og det ene med det andet. Det har været mere at vi legede".* Sebastians viden om naturen tidligere var en tavs viden baseret på det han selv havde oplevet. På efterskolen valgte han at gå på fri-luftslinien og det betød at han lærte meget om blandt andet naturens kredsløb. Sebastian taler begejstret om opholdet og om den lærer han havde. Han oplever både at han bruger sin nye viden til at forstå ting han oplevede i Frankrig og at han tager den viden han fik med sig når han er ude i naturen nu. Han har også ændret adfærd. *"Når man går for eksempel ude i skoven, så går man mere og kigger på hvad han har fortalt os af forskellige ting. I stedet for at være den der turist der bare går igennem skoven, og bare strejfer den. Imens han smider 4 stykker slikpapir. Og en sodavandsflaske og sådan noget. Sådan noget kunne jeg ikke finde på nu. Når man har set hvor lang tid det er om at forsvinde".*

Naturen er vigtig for Sebastian og han nød også efterskoleopholdet fordi han nød Oddsherreds natur. *"Det er jo også et dejligt område deroppe. Vi har cyklet en masse gange ved Veddinge Bakker og den vej op. Det er jo SINDSSYG natur deroppe. De er godt nok seje de der bakker der er deroppe. Også om sommeren. Der er jo masser gode strande deroppe. Så havde skolen så en speedbåd og så nogle vandski så vi kunne fare rundt på dem".* Det fremgår tydeligt at Sebastian kan lide at bruge naturen til at udfordre sin krop. Men Sebastian bruger også naturen på en diametral modsat måde, nemlig til at få ro. *"Det har jeg da også brugt masser af gange hvor jeg bare har sat mig på en eller anden bakketop, bare kigget ud i luften, ikke. Der sidder man næsten og aflader – al den falske stress som de andre har givet én. Så dér sidder man og slapper af, rigtig slapper af".*

Det Sebastian mangler nu i forhold til naturen – ud over at have tid til at komme rigtigt ud i den – er at have adgang til den rigtige slags natur. For trods begejstringen for området omkring efterskolen på Oddsherred er Sebastian generelt ikke begejstret for den danske natur. Tværtimod beskriver han gentagne gange med slet skjult foragt hvor friseret, tæmmet, kontrolleret og dybest set fattig den danske natur er. *”Der er skov, og den er fuldstændig ryddet. Bunden, det er bare blade der ligger. Hvor franske skove, det er en SKOV, den rører du ikke ved. Så det er altså bare buskads og det ene og det andet. Så er der områder der er ryddet sådan lidt, men ikke sådan – glatbarberet som herhjemme. Det er jo lige før de er glatbarberede, ikke. Der står en træstamme, og en træstamme, og en træstamme”*. Sebastian er derimod begejstret for de franske skove som er store og vilde, men også har stisystemer og hvor der hænger plancher rundt omkring og giver oplysninger om træer og skovens øvrige natur. *”Man kan jo lave en skov for eksempel hvor den er vild og man har noget stisystem inde i. Hvor man kan følge stien så man ikke – får torne i hovedet ... og så bare gå på de stier og så se noget vild skov. I stedet for selv at kunne bestemme hvor man går i gennem skoven fordi den er glatbarret så man kan kigge gennem hele skoven. Man kan se en motorvej nede på den anden side. Det er ikke lige spændende”*.

Hvad faunaen angår er de danske skove også fattige i sammenligning med de franske. *”Man har mere respekt for naturen dernede, fordi man går jo ikke bare ud og tror man kan lege Tarzan vel. Herhjemme der vil jeg vove at påstå, der er ikke et dyr der kan gøre én fortræd herhjemme i skoven”*. Sammen med broderen har Sebastian oplevet at måtte flygte fra en angribende vildornt i Frankrig. Broderen kom ud af det med en brækket arm, men alligevel var det en fantastisk spændende oplevelse. *”Så har man respekt overfor naturen. De kan jo veje op til 500 kilo. Og så kommer de bare farende efter en og man kan høre jorden bare ryster under en. Det er en utrolig oplevelse”*. *”Så er der også lidt mere spænding over det, i stedet for man kommer herhjem i en dansk skov, glatbarberet og du ser ikke et eneste dyr. Jeg tror én gang jeg har set et rådyr, og det var faret vild på stisystemerne. Ellers har jeg ikke en gang set en FUGL i skoven. Og det er altså ikke lige så spændende som at gå ude i en skov hvor det er lidt mere vildt og hvor man kan SE at der har gået et dyr der, og der har gået et der”*.

Selv om Sebastian således ikke er imponeret over den danske natur bruger han den når han kan til at finde ro fra det sociale livs larm og til at få katarsis fra det disciplinerede hverdagsliv hvert halve år. Men han er ærgerlig over at den danske natur ikke tilbyder de samme muligheder som den franske, dvs. det spektrum af oplevelser det giver at bevæge sig gennem en potentielt farlig skov, en skov der i højere grad udfordrer sanserne og orienteringsevnen, en skov hvor der er flere tegn at tyde og forholde sig til og helt generelt naturen som en fantastisk legeplads. Denne ærgrelse finder udtryk i Sebastians heftige nedrakning af den ”glatbarberede” danske natur. Selv om han kan få nogle gode oplevelser i den danske natur er der andre oplevelser som han ikke har adgang til; oplevelser som har været essentielle i hvordan han indtil for kort tid siden var vant til at bruge naturen.

2.7 Hassan

Hassan har længe været adskilt fra den natur som han voksede op i. I de sidste 15 år har han boet i Danmark; han er født og opvokset i Marokko. Han savner stranden hvor han i nogle år som teenager svømmede og spillede bold med venner, men især savner han barndomshjemmet hvor han levede i sine første 14 år.

Huset lå i et landligt område og der hørte jord til med mandel-, figen- og oliventræer, hvor det meste af familiens mad blev dyrket. Der kom mange mennesker i hjemmet i det daglige, dels folk der udførte forskelligt arbejde, dels venner og folk der kom for at konsultere faderen der var jurist og fungerede som den lokale notar, mægler og skriftkyndige. Arbejde var integreret med det sociale liv; faderen satte sig og drak kaffe med medhjælpere og hvem der ellers måtte være kommet forbi, man holdt ofte pauser i varmen og pjattede og snakkede mens man arbejdede. Der var et fællesskab på tværs af det sociale hierarki, ligesom naturen var en integreret del af det sociale liv. Hassan beskriver barndommens tilværelse som et godt liv, hvor alting hang sammen.

Denne tilværelse, hvor natur og kultur eksisterer sammenvævet side om side savner Hassan i sit liv i Danmark. Dermed giver Hassan også et godt eksempel på at det kan være svært at adskille størrelsen natur fra kultur og socialt liv. Det er en bestemt socio-natur Hassan savner.

Da Hassan var i starten af 20erne flyttede han til Danmark, nærmere bestemt til København. Trods en marokkansk ingeniøruddannelse måtte Hassan starte forfra først med dansk-kurser, siden GSK og endelig en dansk ingeniøruddannelse. Hassan er nu sidst i 30erne og bor i en lille lejlighed i en typisk københavnsk bykarré på Frederiksberg. Han er gift med Jane og de har to mindre børn. Det skal med i billedet at den mindste er i kravlealderen og derfor altid skal være under opsyn. Hverdagen er travl, også i den periode hvor interviewet foregår, hvor Hassans kone er på barselsorlov, for Hassan har som ingeniør lange arbejdsdage. Han deltager ligeligt i husarbejdet og prioriterer sine børn og familielivet højt. Der er ikke så meget tid og overskud til andet end dagligdagen som derfor også er lagt i en rimeligt fast struktur. *"Der er ikke tid til at sidde og strukturere [hver dag for sig]. For at få tingene til at hænge sammen er jeg nødt til at have tænkt inden [hvordan ugen skal hænge sammen]"*. Der er ikke nogen huller, som man kan udfylde spontant i hverdagen. De kan skabes men det betyder at en anden aktivitet skal presses ind på et andet tidspunkt. I tråd med dette tager Hassan en fridag når for eksempel sønnen skal have en ny flyverdragt. Så får han og sønnen den oplevelse sammen og ugens øvrige struktur berøres ikke. *"Der skal jo også være plads til noget andet. Fordi, hvis vi ikke gør sådan nogle ting en almindelig arbejdsdag, så er der kun lørdag tilbage"*. Og lørdagen er afsat til børnene og skal helst ikke være stresset.

Som det fremgår er Hassans umiddelbare behov mere tid: mere tid til venner og familie; tid til andet end arbejde. Naturen kommer længere nede på prioriteringslisten.

Familien har for nylig fået bil og de bruger den til at besøge Janes familie i Næstved og til tider til at tage på udflugt i det grønne. Men Hassan oplever at det er svært at nå ud til steder med interessant natur. *"Jeg synes der er for meget larm. Der er mange mennesker i de små grønne områder. Vi besøger dem i weekender, og alle mennesker tager biler og tager deres børn med ud at gå tur"*. Ud over at der er for mange om at dele den samme natur er selve naturens kvaliteter mangelfulde. *"Der er en hel del kultur over det: Selvom det er naturpark og så videre er der altid rette linier, man kan se det er en arkitekt eller ingeniør der har tegnet tingene, bestemt det skulle være sådan. Det er ikke noget naturligt, fra ... guds skabelse [griner]. Det er blevet påvirket. Det kan man synes er lidt: Æv! – ærgerligt. Der er altid ens træk over det. Der er ikke nogen tilfældigheder. Oplevelserne bliver sådan set ensartede. Græsset bliver slået en vis højde over alt. Tingene er ikke bare laissez faire"*. Måske medvirker Hassans professionelle blik, som ingeniør, til at han let kan se planlægningen i de grønne områder, men hans erfaringer fra barndommen spiller også ind. Kontrolleret og gennemtænkt som den er kommer den danske natur til at mangle en vigtig dimension: Et læringspotentiale.

Hassan mener at han lærte meget af naturen i barndomshjemmet med dets særlige sammenvævning af natur og kultur. Han lærte at omgås æsler, humørsyge dyr som pludselig kan sparke eller bide; han lærte at undgå skorpioner; og han lærte at vurdere hvilke grene der kunne bære i træerne. *"Jeg voksede op et sted hvor man virkelig skal passe på sig selv ellers slår man sig. Man skal vide hvilken gren man skal stå på, så man får en fornemmelse af hvilken gren der kan holde. Man udvikler den sans [at kunne skelne]: Okay, dét er farligt! Dét er ikke farligt! Her [i Danmark] er alt næsten ufarligt"*. Her ligger Hassan i tråd med flere andre af interviewpersonerne der efterlyser de friere udfoldelsesmuligheder der tidligere var i naturen, som de oplever at nutidens børn ikke har.

"Så den del mangler mine børn i forhold til hvad jeg har oplevet. Mine børn vil aldrig vide hvornår det er farligt at nærme sig et dyr, fordi de har kun oplevet dem i zoologisk have. Søde og rare, og man kan klappe dem. Men dyr er også nogle væsener. De kan blive vrede. Jeg kan se på et dyr og vide hvornår det er okay at komme tæt på og hvornår det er farligt og man bare skal trække sig tilbage. Det er nogle signaler man LÆRER at forstå, fordi man er vokset op sammen med dem. ... Jeg tror man bliver klogere af det [griner]. For at bruge sådan et moderne ord: Den sociale intelligens, det har også med mennesker og dyr at gøre, at vide hvordan man færdes i det samfund man er omgivet af. Man udvikler et instinkt af de oplevelser man har i barndommen".

Denne læring fra naturen handler om at kunne vurdere risici, navigere socialt og at kende sine egen formåen. Hassan er ked af at hans børn ikke får dette naturkendskab og disse læringsmuligheder forærende i det miljø de vokser op i. Samtidig er han glad for de oplevelser som de alligevel får: Både når de besøger bedstemoderen nær Næstved og hos bedsteforældrene i Marokko. *"Bedstemor bor på landet. Det er mere havearbejde og sådan nogle ting. Der er ikke så meget med dyr at gøre. Jeg arbejder i haven og slår græs"*. Hassan fortæller at hans søn først for nylig er begyndt at interessere sig for at være med i havearbejdet sådan at han nu kan lære ad den vej. Han vil også vise

ham skorpionerne næste gang de er i Marokko. Det er tydeligt at Hassan gør sig grundige overvejelser om børnenes forhold til naturen og om de læreprocesser der er en del af det.

Hassan oplever ligesom Sebastian generelt den danske natur som mangelfuld, for tam – kun havet er rigtig natur i Danmark. *"Natur kan også være barsk, ikke. Den barskhed mangler man [i Danmark]. Jeg betragter det danske hav, som et barskt hav. Det er den mest barske del af den danske natur. Plus kulden, når det er koldt. Den enkelte gang der kommer storm, det kan også være barskt. Ellers er der fredeligt. Dyrene og planterne er ufarlige"*.

Men Hassan deler ikke Sebastians ungdommelige foragt overfor de danske skove. Det skal også med i billedet at Hassans fokus ligger andetsteds: Han kan lide sit arbejde, han har travlt, han elsker sin familie og prioriterer den højt. Og i den travle hverdag oplever han ikke at føle behov for at komme ud i naturen; Sebastian har et større behov for nogle gange at komme væk fra "det hele". Således taler Hassan også mest om den "natur" der er en konkret del af hans hverdag, snarere end at tale om en ideal natur, sådan som Sebastian gør når han sammenligner de danske skove med de franske. Hassan skelner klart mellem bynatur og den frie natur. *"Jeg tror ikke man skal have naturen ind i byen. Jeg tror man skal have lidt grønne parker og grønne træer og blomster og så videre, som en del af byen. Det er af miljøhensyn, visuelle hensyn og så videre, men det er IKKE natur". "Det er en del af bylivet, den moderne by, at der skal være noget grønt. Noget grønt, hvor man kan sidde på en bænk og så kigge på noget grønt, blomster og fugle ... lidt afskærmet fra trafikken". "Hvis man skal gøre noget for naturen skal man gøre det udenfor byen. ... Så er spørgsmålet, i et land ligesom Danmark, om man kan have en natur, når alt er intensivt landbrug, og [der er] 5 millioner mennesker der alle sammen har råd og lyst til at tage ud i naturen. Jeg tror det bliver lidt svært"*.

Som det er naturligt for den der har baggrund i en anden kultur har Hassan den delvist udenforståendes blik på danskernes måder at bruge naturen. Han oplever at der er et ideal i tiden om at man skal ud i naturen. *"Det er noget med moden, fordi man taler meget om at det er godt med natur, det er så og så sundt med natur og så videre. Nogle gange kan det være mere usundt, hvis man skal stresse for at bare nå en tur ud i noget grønt i en halv time med familien". "Der er mange mennesker der siger at de vil gerne være tæt på naturen, eller en tur i naturen eller noget grønt. Men egentlig er spørgsmålet hvor meget man NYDER det"*. Samtidig oplever Hassan ofte at folk drikker sig fulde når de er ude i naturen. *"Jeg ser flere mennesker ude i for eksempel Dyrehaven, hvor man er næsten halofuld og går rundt med en bajer i hånden. Især om sommeren er der mange der drikker sig fulde. Eller i en park for eksempel, der er altid øl, selv hvis man tager sol. Jeg betragter det ikke som natur[oplevelse] Det er mere lysten til at få noget frirum omkring sig, hvor man kan sidde under nogle andre former"*. Disse oplevelser giver næring til en opfattelse hos Hassan af at mange danskere ikke rigtig ved hvad de skal med naturen, at der er et ideal om at være ude, men ingen drift mod at opleve naturen med alle sanser. Hassan understreger dog at der er mange der ikke passer ind i billedet; men blot påfaldende mange der gør.

Det spor vi vil forfølge fra beskrivelsen af Hassans er problemet med at nå ud i naturen. Som Hassan illustrerer kan man have travlt med andre ting i livet til at fokusere på at komme ud i naturen. Og som Sebastian illustrerede kan man mangle tid til at komme ud i naturen. Der er flere andre af interviewpersonerne der på forskellig vis deler oplevelsen af at det er svært at nå ud i naturen. Det mere eller mindre fortravlede stræbsomme moderne liv gør det svært at *nå* naturen, dvs. at finde tid til at komme ud i den og at komme hen til natur der giver de oplevelser man søger.

At det er svært at nå er måske en del af forklaringen på hvorfor så mange nyder at have en bolig med have. Så er naturen ved hånden, lige til at komme til. Som Hans siger er haven ikke rigtig natur, men den minder om den. Og den rigtige natur kan finde på at komme på besøg i haven, i form af fugle, en ræv, måske et dådyr. Haven kan samtidig bruges til meget andet; i den kan sociale, æstetiske, produktive og identitetsmæssige projekter udfoldes.

2.8 Gitte

Ligesom for Carina er naturen i høj grad en udestue for Gitte, men her er det haven der står i centrum. Gitte er en 35-årig industriansat keramiker og bor med sin mand, som er murer og en stor og en lille søn i et parcelhus. Huset er del af en ny bebyggelse på tidligere landbrugsland. Familien har selv designet og bygget huset. De bruger meget af fritiden i sommerhalvåret til at ordne haven, som de er ved at anlægge. Den skal være nem at holde for havearbejdet trækker ikke i sig selv. Alligevel udgør haven et fælles familieprojekt: både den store og den lille søn kan lide at være med til at plante og også for Gitte og hendes mand og ægtefællen er haven et fælles projekt.

Haven bruges også til at producere kartofler og andre grøntsager, samt krydderurter og frugt og bær. Gitte nyder både køkkenhavearbejdet og især produkterne som er god, sund og tryk mad. Hun finder sig i at der er lidt ukrudt i urtehaven, og læser sig til hvilke planter man kan kombinere for at undgå sygdomme og skadedyr. Gitte betegner den viden hun henter som "*lidt bio-dynamisk*", men først og fremmest "*fornuftige praktiske råd*". "*Det er bare sådan almindelige gode råd. Det har da virket i vores salat vil jeg sige*".

Det primære formål med haven er imidlertid at den skal være et behageligt uderum, som er brugbart i så lang en periode som muligt. **G:** "*Vi vil bare gerne have at den er pæn og kan passe sig selv, og at vi bare kan bruge den til at nyde, og være derude og sidde derude og hygge os og grille om sommeren*". **I:** "*Som en slags udestue næsten?*". **G:** "*Ja. Om sommeren når jeg kommer hjem, når det er vejr til det, så er jeg jo ude. Så bliver det hele flyttet ud. Alt hvad jeg kan lave ude det bliver lavet ude*".

Gitte arbejder kun 4 dage om ugen for at få mere tid til familien og husholdningen. Det er overvejende hende der har ansvar for rengøring, indkøb og madlavning. Trods den ugentlige fridag oplever Gitte at hverdagen er presset. Som konsekvens indførte hun for nogle år siden en fast struktur, så weekenden er friholdt fra rengøring og indkøb, og kan bruges sammen med familien.

Gitte er et godt eksempel på en moderne kvinde der prioriterer både karriere, børn, et æstetisk hjem, familiens og sin egen sundhed. Det er svært for hende at nå alt det hun gerne vil. For eksempel i forhold til hendes egen sundhed, som i øvrigt også er motiveret af et ønske om at vedligeholde en smuk krop. Gitte har altid brugt cyklen som transportmiddel, indtil for et par år siden hvor hun tog kørekort for at kunne nå lidt mere og gøre hverdagen mere praktisk. Gitte savner cykelturene, især fordi de gav hende frisk luft og motion. Men hun har svært ved at vælge cyklen igen som det daglige transportmiddel, netop fordi den nuværende organisering af hverdagslivet – som fungerer tilfredsstillende – er baseret på bilen. Den næstbedste mulighed er at gå ture, men også det kniber det lidt med at finde tid til i hverdagen. *"Jeg tror det simpelthen er rent bare for at komme ud, få frisk luft, og gå en tur. Bare få rørt sin krop. At få brugt min krop. Jeg har også haft løbet meget"*. Det er tydeligt at Gitte nyder at bruge sin krop og også at hun kan lide at være ude, i hvert fald når solen skinner. Alligevel bliver det ikke til så mange ture som hun gerne ville, især om vinteren hvor mørket tager lysten til at gå.

Det skal med i billedet at lys spiller en stor rolle for Gitte, både fordi hun henter inspiration til sine design fra naturens farver og lysspil, og fordi hun har tendens til vinterdepression og måske nok er lidt mørkerød. Gitte oplever, ligesom Lissie i øvrigt, at en ulempe ved at bo naturnært er at der er meget mørkt om natten. **G:** *"Her er meget mørkt her. Når jeg siger mørkt, så er her bare bælgravende mørkt"*. Mørket sætter også begrænsninger for den mindstes udendørsaktiviteter for Gitte er ikke tryk ved at lade ham være ude når det er mørkt.

Hvordan det end hænger sammen, om det er mørket om vinteren, en modstand mod at gå ud for sig selv når hun er kommet hjem eller særlige træningsmuligheder, er Gittes faste måde at få motion at gå i et fitnesscenter. Det kan sørge for kroppens træningsbehov, men Gitte får ikke helt dækket sit behov for at få frisk luft og for at være udenfor, i hvert fald ikke meget mere end hvad haven kan tilbyde. På en måde er dét, som gåturen tilbyder, spaltet i to dele i Gittes liv: træningen i fitnesscenteret og den friske luft ude i haven.

Gitte har også et ideal om at hele familien skal ud og gå tur i skoven eller på stranden i weekenderne. *"Jeg synes bare at TIDEN [skulle blive fundet], altså prioritere det lidt mere, få det gjort. Det kunne være man skulle sige om SØNDAGEN der skal vi altså bare, der skal vi altså enten i skoven eller til stranden - Ja, vi har faktisk haft snakket om det. Der skal i hvert fald være en gang om ugen hvor man siger det er altså bare familien der skal være sammen her. Bare en TIME måske, ikke"*. Men Gittes mand arbejder ofte i weekenden og den store søn har travlt med sine kammerater så det bliver ikke rigtig til noget. Hun har ikke den samme lyst til at tage af sted alene med den mindste, selv om hun har nydt det de gange hun har gjort det. *"I efterårsferien, der tog vi bare ned til stranden. M. [den lille søn] og jeg, alene, ikke. Og det havde jeg det enormt dejligt med bagefter. Men det er man nok ikke så god til at få gjort"*. Når det er svært virkelig at komme ud, er det vel både den almindelige travlhed, at de huslige rutiner - også i weekenden – fanger, og at det væsentligste motiv for at tage på udflugt er at hele familien laver noget sammen mere end blot at komme ud i naturen.

Gitte skal ikke langt for at komme ud i det der for hende er naturen, men hun når det ikke så ofte som hun gerne ville, fordi der er så meget andet hun skal nå. Så hverdagslivets natur er haven, måske udvidet med en lille tur rundt om i bebyggelsen. I hvert fald bliver der gået sådan en tur når der er familiebesøg – hvor der især er fokus på hvordan den nye bebyggelse og de grønne anlæg omkring den tager form. Men der er jo også undtagelser fra dagligdagen: for eksempel ski- og solrejser, sommerhusophold og strandture. Alt i alt virker Gitte ikke meget frustreret over ikke at nå mere ud i naturen end hun gør, kun lidt frustreret. Isoleret set ville hun gerne nå at komme mere ud i naturen. Men i det samlede billede afvejes prioriteringen af naturen på en måde med andre prioriteter så som familielivet, et smukt hjem, en velplejet krop osv. Så på den måde er der en uperfekt, men duelig balance mellem de forskellige prioriteter i Gittes liv.

Med haven og de lejlighedsvis ture ud i naturen får Gitte i nogen grad dækket sine grundlæggende behov, dels for let at kunne komme ud, dels for at hente inspiration til arbejdet, få frisk luft, og – primært på ferier⁸ – at have fælles oplevelser i naturen med familien. I en ideel verden skulle det bare være tid til noget mere.

2.9 Christian

Også Christian, som arbejder med og bor i naturen, føler ikke altid at han kommer nok ud i naturen. Hvor Gitte bliver rastløs og længes ud på varme solskinsdage, kunne man tolke det sådan, at Christian mere skal have en bestemt dosis natur i hverdagen for at føle sig godt tilpas.

Christian er biolog og arbejder som naturforvalter i et statsskovdistrikt. Han er i starten af 40erne og bor sammen med sin kone og to børn i en tjenestebolig som ligger for sig selv i skoven. Familien har boet der i et par år.

Som vi skal se, har Christian mange tilgange til naturen: dels qua sit fag, dels fordi han altid har søgt naturen meget og dels fordi han har et indgående kendskab til flere områders naturtyper, som følge af at han har boet forskellige steder gennem tiderne.

I sin tidlige barndom boede Christian ved den jyske hede, som han har et særligt forhold til, selvom han ellers beskriver den som grim og forstemmende natur. *”Den prægning jeg har fået i min barndom det har alligevel gjort at jeg føler et vist vemod mod det der lidt grimme landskab. Det er ligesom om jeg kommer hjem, når jeg kommer ud på de der hedesletter. Når jeg ser det der MAGRE jord med kartoffelsand og hvidgran læheg-*

⁸ At det sociale er vigtigere end naturoplevelser fremgår af hvad Gitte fortæller om skiture, hvor det typisk er hendes egen og søsterens familier der tager af sted sammen. Gitte beskriver de oplevelser hun får i det frostkolde vinterterræn med sneen og bjergene, men understreger at det er vigtigt at have nogen at dele oplevelserne med. Det skal med i billedet at hun er lidt bange for at komme til skade på løjperne og derfor foretrækker at der er andre i nærheden. Men det skinner igennem at det sociale også uden dette sikkerhedsmotiv betyder meget. Naturen tilbyder så specielle muligheder for socialt samvær.

nene. ... På en eller anden måde så giver det en tryghed, at være der. Selvom det ikke er et område som jeg kender lige så godt som andre steder". Christian har ikke oplevet den kontinuitet som Hans, Carina og Lissie på hver sin måde har fra barndommens til nutidens natur. Men han illustrerer hvor vigtig barndommens natur er for en følelsesmæssig forankring i naturen. Og man kan tænke over hvor intenst hans forhold til naturen ville have været, hvis han fortsat i dag levede i barndommens natur og kendte den bedst. Det giver ham en særlig tryghed at være der, som om man er kommet hjem til noget kendt. Den måde han brugte naturen på dengang var primært til at lege i sammen med de andre børn i området, hvor han betoner den frihed han og de andre børn havde til at lege uden opsyn – noget som nutidens børn ikke har. Han kom også ud til andre steder på egnen for både forældrene og bedsteforældrene havde for vane at køre ud til forskellige steder hvor de så satte sig og drak den medbragte kaffe.

Som 8-årig flyttede Christians familie til Ballerup på Sjælland. "Der boede vi så i et KÆMPE boligkompleks. Meget FINT tænkt egentlig, med masser af lys og luft imellem husene, og med gangstier over det hele, separat fra egentlig trafik, biltrafik. Som barn er det et paradys, sådan et sted, når der er masser af andre børn, fordi du har ALTID legekammerater. Det var ikke sådan at mine forældre skulle vide lige præcis hvor jeg var henne hele tiden. Og på det tidspunkt var dén del af området ikke særlig integreret i byen og infrastrukturen, det vil sige der var ikke veje omkring. Det vil sige der var mulighed for at komme ud i det åbne land, som barn. Der var marker man kunne løbe ud på, noget som ikke var dyrket, noget som ikke var bebygget. Der var åer og søer og sådan noget man kunne udforske og rigtig gå på opdagelse i". I de første 3-4 år i Ballerup gik Christian også til spejder.

"Jeg har så boet der 2 gange i mit liv. Først som barn og fordi jeg så har været skrevet op i samme boligselskab så ender jeg dér som voksen, da jeg flytter sammen med min kone". Sammenlagt har Christian boet i boligkomplekset i næsten 20 år. "Der er så sket en MASSE i området. Der er kommet en motorvejsringvej, som gør at børnene ikke lige har den adgang til naturen fordi det er sådan en korridor man ikke lige kan smutte igennem. Der er selvfølgelig nogle tunneller så man kan komme ud på den anden side, men det er ikke på samme måde".

Imellem de to perioder i Ballerup var Christian flyttet til København for at studere. Han boede dels på Østerbro, dels i skiftende bofællesskaber i et villakvarter i Søborg.

Om tiden på Østerbro, som er det mest naturfjerne Christian har boet, i den forstand at der ikke var en have eller grønt område man lige kunne gå ud i, siger han: "Jeg kunne ikke tænke mig at bo sådan et sted, men alligevel var der også noget charmerende ved at bo der. Det var trygt – Det har også noget at gøre med at jeg boede hos en pige jeg var forelsket i". Christian giver interviewereren ret i at det også var en periode - han var tidligt i 20erne og studerende - hvor bylivet trak. Det var også praktisk at universitetet var tæt på. "Men stadigvæk, hele min studietid var det sådan at kunne man slippe af sted, ud, væk fra byen, så var det bestemt noget der var værd at gå efter".

Nu bor Christian midt i naturen, i tjenesteboligen i skoven. Selv om han både har prøvet at bo i villa med have og har haft nyttehaver, er det en stor oplevelse at bo i skoven. "Det [=nuværende bolig] er nok det

mest naturnære jeg har boet. Det er jo under konstant påvirkning af menneskelig aktivitet sådan et sted [=villahaverne]. Du kan høre biler hele tiden, du kan høre naboer der kører med plæneklipper eller høj musik eller – ... Vi boede i nærheden af en S-tog station så der kunne man høre S-tog der stoppede og standsede og fløjtede og gjorde ved. Man vænner sig jo til meget, så når man bor sådan et sted så synes man måske det er fredfyldt. Man har endda en have man kan gå ud i, og sætte sig i. Hvor man har skabt sig en lille hyggeklub, med en terrasse eller et eller andet. Og det kan da virke meget naturnært. Men - det er altså ikke at sammenligne med at bo midt i en skov hvor der er meget isoleret, faktisk. Det at man kan gå ud på gårdspladsen her og se den FLOTTESTE stjernehimmel. Der er IKKE et sted hvor du har noget forstyrrende lys. Det er altså helt, helt enestående”.

Med al den natur omkring sig skulle man tro at Christian var en tilfreds mand. Det må indskydes at han langt hen ad vejen giver indtryk af at være tilfreds med sit liv, men alligevel kan han mangle kontakt med naturen.

I interviewet giver Christian flere eksempler på situationer hvor han har fået ophobet et behov for at komme ud i naturen, som i tiden på Østerbro, hvor han drog ud i naturen ved en hver given lejlighed. I den travle periode, hvor han boede i Ballerup arbejdede i København og havde små børn, var der ikke tid i hverdagen til at komme rigtig ud i naturen, sådan som hans forældre og bedsteforældre havde gjort med ham. *”Så har man alligevel en hverdag der er så hårdt spændt op, så det er svært at nå det lille åndehul også. Der er det så måske noget med at tage et tæppe og sætte sig ned på græsplænen, og føle – Man går en tur i græsset med bare tæer, ikke. Det der med at komme hjem en eftermiddag og smide skoene, komme af med det indeklemte og så gå en tur nede på græsset, med bare tæer. Man får hevet en eller anden spændetroje af, og - får en utrolig, lille men alligevel stor, oplevelse af noget naturligt. Det behøver ikke være det helt spektakulære for at det kan være et stort plus for den dag”.* Han giver andre eksempler fra kontor- og pendlertilværelsen for nogle år tilbage hvor dagens naturoplevelse kunne være en særlig fugl der fløj forbi vinduerne eller den – om end spinkle – oplevelse at se årstidens gang på marker der flyver forbi bag togvinduet. Men i den nuværende tilværelse i statskovsdistriktet oplever han behovet for at komme ud når han har siddet for længe på kontor. For selv om Christian ser sig selv mere som administrator end som biolog, og nyder at hans arbejde primært er administrativt, har han behov for at få afveksling fra kontoret. Derfor er han glad for at skulle ud på visitationer. Det er interessant at Christian som bor og arbejder midt i en skov kan opleve ikke at få nok kontakt til naturen! Selv om der, som han selv angiver også er andre grunde til at han kan lide at komme ud af kontoret. *”Jeg glæder mig jo hver gang jeg har en arbejdsopgave ud af huset. Fordi, det gør at man kommer ud i frisk luft og får kontakt med naturen, ikke. Men det er også noget med at det giver en frihed. En åndelig frihed, faktisk. ... En frihed fra den der overvågningssituation, hvis man kan kalde den det, fra kollegaerne”.*

Denne lille slange i paradiset eksisterer dog kun i forbindelse med kontorarbejdet. Det er tydeligt at Christian nyder at bo i skoven. *”Her går man lige ud ad hoveddøren, og så står man ude i haven. Og straks er der et eller andet man kan give sig til. Ikke af nød, men af lyst. Altså, havearbejde, gå og dyrke sine egne grøntsager, slå græsset og sådan noget. Det er me-*

get lystbetonet". Christian hugger også gerne brænde. "Det er jo helt utroligt hvor mange gange man har fat i det stykke træ for at få det gjort klar til at det kan tørre og ende med at komme i brændeovnen. Så det er en større proces. Men også utrolig stimulerende synes jeg, både kropsligt, men også åndeligt. Det er rart at tænke på at det er sådan lidt bæredygtigt på en eller anden led. Vi bruger naturen der hvor vi er. Vi henter ikke olie et eller andet sted, fjernt herfra. Det er lige udenfor døren. Der står et træ i skoven, som er en fornybar ressource". Christian fortæller at det er en meget dyb trang hos ham at producere sin egen føde. Denne trang gør sig også gældende i hans forhold til jagt.

Christian har ikke kendt sin morfar, men moderen har fortalt om at han gik på jagt. Christian har ikke lært at gå på jagt hjemmefra. Som han siger: "Det er måske det med at når det er matriarkalsk nedarvet, så [smågriner] stopper det, når det er jagtgevær. ... Sådan som jeg husker min mor fortælle om det, så er det med fascination. Både det at han har haft en utrolig flot oplevelse på heden og så bragt aftensmaden hjem, simpelthen. Det har også været en vigtig del af det. Det er ikke for SJOV at gå på jagt. Det er - en del af det at leve. Jeg har ikke skudt noget endnu, det må jeg så sige [griner]. Men det vil også være min tilgang til det. Altså, jeg vil kun skyde, hvis jeg føler at det er noget vi kan UDNYTTE – som noget mad. Her i distriktet der snakker vi meget om at regulere for eksempel krager eller ræve. Og dét tror jeg altså ikke jeg vil deltage i. Jeg kan måske godt være med til at aflive et dyr der lider, ikke. Men jeg vil ikke bare skyde en sund og frisk ræv, fordi det er med til at lave en bestandspleje. Det der skal drive min jagtinteresse, det skal simpelthen være at nu skyder jeg et dyr fordi vi vil gerne have et dyr, i fryseren. Og spise det. Det har jeg til gengæld ingen problemer med. Der mener jeg det er langt at foretrække at skyde et dyr jeg VED har haft et godt liv. Frem for at spise en gris der har stået i en bås, hele dens liv. Og haft, i virkeligheden et meget sørgeligt liv".

Christian har kun lige taget jagttegn og har derfor kun få erfaringer som jæger, men han foretrækker klart at gå på pyrschjagt, dvs. at jage alene eller med få andre, hvor taktikken er at snige sig ind på et bytte. Her giver Christian associationer til figuren Paw, som er nævnt tidligere. "Du LISTER faktisk af sted. Du er HELT stille og går meget meget forsigtigt. Og det synes jeg er en meget mere intens oplevelse, fordi der skal du virkelig have alle sanser, altså både øjne og ører, på fuld – omdrejning. Så står man bare helt stille og venter på at dens opmærksomhed skal fortage sig. Og nogle gange så står de og lytter i den retning man står. De kan ikke se en, men fornemme at der var et eller andet. Så kan de godt finde på lige at dykke ned, hvis de står og spiser. Så ned med hovedet og så op igen med det samme og man troede, nu kunne man lige nå at komme to skridt længere hen, bag ved det træ fordi der kunne man stå bedre eller gemme sig lidt mere. Og så bliver man lige fanget i den der bevægelse og så er de klar over med det samme at der er en. Så ser man hvordan de reagerer. At opleve et dyr der i den grad er beregnet til at leve i skoven, det er helt fantastisk. Man kunne næsten ikke høre hende [en hind han fortæller om]. ... At se dem komme igennem en ung bevoksning med ahorn for eksempel, hvor der står utrolig mange træer. De er godt nok ikke ret tykke, men der er så utrolig mange af dem. Hvordan de næsten sådan zig-zagger sig igennem uden at ramme de der træer. Og de har FULD KNALD på. Måske har de et par hunde i hælene, og de har samtidig øjenkontakt til de der jægere der står der. Det er utrolig elegant. Det er næsten ubeskriveligt hvordan de kan komme igennem skoven på den måde. Der er man virkelig imponeret".

Her er det tydeligvis ikke biologens eller naturforvalterens briller som Christian har på. Så levende og detaljeret som Christian fortæller om sine oplevelser på jagter fornemmer man at han måske nærmest forsvinder fra sig selv ind i en koncentreret sansende tilstand, et flow mellem sanseindtryk og passende reaktioner på dem.

Også som lystfisker oplever Christian at komme i en meditativ tilstand i kraft af at være i naturen. Han har været lystfisker siden en soldaterkammerat indviede ham i denne sport. I modsætning til jagen betoner Christian ikke at det er et motiv at få fisk med hjem. Tværtimod betoner han at han ikke fisker for at konkurrere om hvem har fanget den største eller de fleste fisk. *"Det er mere samværet. Og det er egentlig sjældent jeg SELV tager ud og fisker. Det er næsten altid sammen med nogen. Så gælder det også om at gøre det meget HYGGE. Det skal være sådan at vi har en god madpakke med, og måske en enkelt øl og kaffe og wienerbrød. Som regel kan man altid finde et sted og sidde og HYGGE sig, i sådan en båd. ... Det er jo SPILLET mellem det landskab og vandet man oplever. Det er solen og det er fuglene, ikke mindst, der også er på søen. Nogle af de fugle, især mågerne, holder man øje med som fisker. Det betyder noget med at man kan se hvor aborrestimerne går. Så det er ikke bare en naturiagttagelse for naturens, eller oplevelsens skyld. Det er ligeså meget fordi at når man fisker så prøver man at være opmærksom på hvad er det egentlig der foregår".*

Også når han går tur oplever Christian at komme i en meditativ tilstand. *"Men når jeg SELV oplever naturen, eller går i naturen, så ANALYSERER jeg slet ikke hele tiden. Det er mere sådan, det er bare sanseindtryk jeg går i. Det kan godt være det er en slags meditation, i virkeligheden. ... Hvor man sætter hjernen lidt i frigear. Der er måske nogle ting man egentlig går og tumler med til hverdag, på arbejde eller i familien eller et eller andet. Jamen så er det så måske det der sådan vælter frem i ens tanker. Og samtidig med at man så går og ser de der ting der er enten i nærheden, det kan være detaljen der gør et indtryk, eller det kan være hele landskabet der gør indtryk".* Som det fremgår har Christian mange lag i sine naturoplevelser og selv om hans oplevelser ofte er informerede af hans faglige viden er de ikke begrænset til den faglige optik. Hans motiver for at søge naturen går fra det kinæstetiske – at føle græsset under fødderne – til det intellektuelle, over det æstetiske og det sociale.

2.10 Claus

Jagt og lystfiskeri er bestemt særlige måder at gebærde sig på i naturen. Claus er lystfisker om en hals. Han er sidst i 20erne, bor i lejlighed på Islands Brygge i København og har valgt at droppe en karriere indenfor hotelbranchen for at arbejde med sin hobby; Claus fortæller at det er almindeligt at de ansatte i butikker med udstyr til fiskeri og jagt har arbejdet som hobby.

Claus blev bidt af lystfiskeriet da han var 6 år og hans mormor tog ham med ud. Mormoren kom fra Sverige og valgte efter nogle år i København sammen med sin danske mand at flytte på landet ved Sorø. Der havde de en gård med produktion af blandt andet ænder og Claus har tilbragt de fleste af sine ferier i barndommen her. Det er her han har sin barndoms natur.

Claus fortæller at han stadig husker sin første fisketur tydeligt og også den iver mormoderen lagde for dagen. Han siger direkte, at hun har gjort ham til den han er i dag, hvilket han er taknemmelig for; han er meget mere glad for sit liv nu end dengang han, for at opfylde familiens krav om at få et stabilt job, arbejdede i hotelbranchen. Faktisk bliver han helt sentimental over at tænke på det.

Christian fortalte at de fleste lystfiskere starter som børn, hvor han selv startede som 20-årig. Dette må i hvert fald gælde de fleste i Claus' familie for han fortæller at mormoderen nu er ved at lære det næste kuld børnebørn op – ikke kun i lystfiskeriets glæder; Claus blev også taget med ud i skoven om natten for at opleve den vågne og mormoderen fortalte ham og planter, fugle osv. Han er i øvrigt også stadig ornitologisk interesseret. Men traditionen ser også ud til at gå i arv: Claus fortæller at han har plan om at tage sine små fætre og kusiner med ud at fiske når det bliver sommer.

Det er dog ikke alle han har lyst til at tage med ud i naturen. Der skal være et grundlæggende ønske om at komme ind på livet af naturen. Man skal være villig til at stå op meget tidligt om morgenen – for det er fra klokken 4 til 8 at det hele sker: daggryets kakofoni af fuglestemmer, mosekonen der brygger, ræven og grævlingen der vandrer forbi. Claus har ikke lyst til at tage sine forældre med ud for rigtig at opleve naturen på denne måde, selv om de prøver at dele hans interesse for fugle. Det er som om de ikke gør det på den rigtige måde. Og de har ikke det erfaringsgrundlag som gør at de kan starte med at forstå natur oplevelserne; de kan ikke - ligesom Claus har tillært sig det - tyde naturens tegn. Derfor vil han helst have at de holder sig væk og ikke fylder op i den sparsomme natur. *"Og så kommer egoismen op i én: At så vil jeg sku` nok hellere have det for mig selv, end at have hele familien Danmark stående her kl. 4 hver morgen"*.

Det samme forbehold gør sig gældende overfor visse typer af lystfiskere, dem der ikke forstår sig på lystfiskeriet men som har optaget en god fiskeplads, og dem der på andre måder generer andres fiskeri. *"Er der fisk i vandet, så tænker folk ikke rationelt. Så bliver de grådige. Så skal de også have en bid af kagen"*. Han indrømmer at han også kan komme til at gøre det selv. Nærmest ubevidst, fordi man drages der hen hvor fiskene er her og nu. Det er fiskejagt-instinktet der gør sig gældende, eller som Claus udtrykker det: *"Man har fisk på hjernen"*.

Claus opererer med en række forskellige typer af lystfiskere og kan i butikken kende dem på deres første få ord. *"Man kan høre det [hvilken type de er], i alvorligheden i deres spørgsmål. Og nogle gange kan man også se det"*. For eksempel kan man se om det er familiefaderen der kommer ind med sin søn, for at købe blink til den årlige fisketur. De virker ikke som om de føler sig hjemme, er lidt anspændte og kender ikke tingene i butikken. De tør heller ikke rigtig spørge og dermed afsløre at de ikke er hardcore fiskere. *"Så er der de forskellige rigtige lystfiskere, for der er mange nicher: fluefiskeri, kystfiskeri, laksefiskeri for blot at nævne nogle. De kendetegnes ved at gå målrettet omkring og ved at de kender butikken og personalet og indgår i et kammeratligt fællesskab med dem"*. Den type lystfiskere Claus taler mest begejstret om er imidlertid skolebørnene. *"De spørger fuldstændigt bramfrit" og er begejstrede. "Det hele ryger direkte ind på computeren"*. Og de kommer igen og igen.

Claus siger at han bliver lidt storebroragtig overfor dem. Han identificerer sig med dem og husker hvordan det var kun at have sine lommepenge, men helst at ville købe hele butikken.

Tidligere har Claus været en meget konkurrencelysten fisker, men nu vægter han mere naturoplevelsen og fællesskabet med dem han eventuelt fisker med. Han fisker dog også gerne alene, og undgår helst at fiske med folk der er larmende og på andre måder ikke indgår i den stille og nærmest meditative oplevelse det er at være ude at fiske. Han har som de fleste lystfiskere sine egne – hemmelige – steder, stille steder midt i naturen.

Der er således sket en udvikling i den måde Claus er lystfisker på: Han fortæller at han tidligere smed alt hvad han havde i hænderne for at komme ud og fiske, hvis han hørte, at en anden havde fanget en større fisk end hans egen rekordfisk – altså en yderst konkurrencebetonet tilgang. Claus antyder at han har været kendt for at fange flest eller den største fisk. Han giver udtryk for at være glad for at have haft de konkurrencebetonede oplevelser, og at have oplevet det mere målrettede fiskeri. Men han giver også udtryk for at hans fiskeri er mere afslappet nu. Tidligere var det nærmest fiskejagt.

Det virker som om Claus nu har et forhold til naturen som fokuserer på de dybe oplevelser som fiskeriet og morgentimerne kan give. Fra den mere socialt orienterede konkurrencefiskeri har han bevæget sig over til et naturbrug som mere minder om Martins: Fokus ligger på den indre fornemmelse, det væsen der kommer frem i det stille men intenst sansede samspil med naturen.

Der er, som det gerne skulle fremgå, selv med så lille og tilfældigt et udvalg som vores stor forskel på, hvilket forhold man kan have til naturen og hvordan det hænger sammen med ens tilværelse i øvrigt. Vi mangler nu vores sidste interviewperson, hvis historie blandt andet handler om, at selv om det kan være rart at komme ud og se sig om og røre sig og få frisk luft, kan det undværes uden stort savn. Holger kommer for eksempel ikke så meget ud som han siger han burde.

2.11 Holger

Holger er med sine knap 80 år den ældste af interviewpersonerne. Han er vokset op i 30ernes Christianshavn, var på onklen og tantens gård ved Tølløse i ferierne og har boet mange steder i landet⁹. Holger har et langt aktivt liv bag sig, hvor han som officer i militæret, foruden administrativt arbejde har deltaget i et utal af feltøvelser mm.. På denne måde har han opholdt sig meget udendørs og han kender mange egne af landet. Både i professionelle sammenhænge og som hobby har Holger redet meget.

⁹ Holger har også i nogle årrækker boet i lejlighed i København. Han giver på ingen måde udtryk for at det var en dårlig livsform – men fremhæver at han har været "begunstiget, også i København, at bo i frie og åbne områder".

Nu lever Holger og hans kone i en villa ved Søndersø i Viborg. Det er begrænset hvor meget han kommer ud i den friske luft. *"Jeg må indrømme om vinteren går jeg ikke så farlig meget ud. Jeg gør det ikke tit nok. Det ærgrer mig lidt for jeg nyder det gevaldigt. Det er altså – nu, B. [hustruen] går dårligt. Hun går ikke ture mere. Jeg har gået rundt om søen, som er en tur på en times tid. En PRAGTFULD tur".* Men det skal være godt vejr før at Holger får lyst til at gå ud. *"Jeg har en tilbøjelighed til at hvis det er blæsende, og regner og er koldt, så er jeg sgu ikke særlig interesseret i at komme længere end højst nødvendigt. Men det skyldes nok også at – hvis naboen til den ene eller anden side sagde: Går du en tur med? Så ville jeg gøre det. Men jeg får ikke rigtig gjort det alene".* Det er mere hyggeligt at gå tur sammen med andre. Som vi skal vise er det sociale meget vigtigt for Holger.

Når han beslutter sig til at tage ud, vil Holger hellere cykle end gå, fordi han så kan dække et større område. Med cyklen kommer han pludselig ukendte steder hen. *"Og så cykler jeg altså ned igennem [engen]. Jeg skal bare nyde at være ude og få luft og bevæge mig. Du kommer hurtigt til at cykle en 15-20 kilometer. Og det synes jeg altså er dejligt. ... Jeg gider ikke når det blæser. Og jeg gider ikke når det er koldt. Jo, hvis det er solskin, selv om det så er køligt, så kunne jeg godt finde på det. Jeg gør det bare for sjældent!"*.

Det kan måske virke overraskende at en mand der har tilbragt så meget af sit liv i tæt kontakt med naturen ikke giver udtryk for at savne den mere end Holger gør. Hans udsagn om at han gerne ville gå flere ture kunne være inspireret af en opfordring fra lægen om at få motion eller af offentlige sundhedskampagner. Men for det første er Holger en ældre mand og har ikke de samme kræfter han har haft tidligere. Han siger dette indirekte da han fortæller at han på et tidspunkt holdt op med den ridning der har været så stor del af hans liv. *"Nu er det som om det er for vanskeligt"*.

En anden faktor der må med i billedet er at Holger er langt mere orienteret mod det sociale end mod naturen i sig selv. For ham er naturen mestendels forbundet med sociale aktiviteter.

En tydelig illustration af dette ligger i at Holger fokuserer meget på de sociale dimensioner også når han taler om ridning. *"Det jeg holder mest af ved ridningen, det er at ride en jagt i skoven. Som Hubertusjagten. Det har ikke noget at gøre med at skyde dyr. Det er en ridetur over forhindringer. Det var altså for mig noget af det mest pragtfulde. Hesten. Og vejret. Om det var køligere eller varmere det var sådan set ligegyldigt. Altså, HELE den atmosfære, de dampende heste, og glade mennesker. Det var hver søndag - eller hver anden. Så lavede vi det sådan at vi havde en rute. Og så havde vi lagt det sådan at man fra visse punkter kunne se rytterne og så videre. Og så kørte konerne i biler og så os komme dér. Og så mødtes man i et forsamlingshus til sidst. Og så havde vi frokosten med og så fik vi vores frokostpakke, og en øl og et glas brændevin og så kørte man hjem bagefter. Børnene var med. Jeg syntes det var pragtfuldt".* Da interviewereren spørger om man kunne komme til at hade naturen af at være på hård march fortæller Holger at der var mange marcher der var pragtfulde selv om de var anstrengende. Og det der gjorde det pragtfuldt var kammeratskabet; man sang. *"Hvis vejret var godt, du så jo – men selvfølgelig"*.

gelig, mange gange var du så træt, du så ikke noget som helst, bare gik rent mekanisk”.

Nu er Holger snart 80 og har ikke nogen stærk trang til at komme mere udenfor. Han har et hyggeligt og gæstfrit hjem, sammen med sin kone og de har mange besøgende. De er begge meget snakkende mennesker med stærke meninger og følger med i politik og samfundsanliggender. Det er utrolig hyggeligt at sidde og drikke kaffe eller rødvin og ryge cigaretter sammen med Holger og hans kone og hvem der måtte være kommet forbi, så det er muligvis grunden til at han ofte har mest lyst til at være hjemme.

Holger er, ved siden af Bente, den af interviewpersonerne der ytrer sig mest engageret og stærkt om miljøpolitik og naturforvaltning. De fleste af interviewpersonerne har et mere distanceret forhold til disse områder, om end Christian og Hans har deres professionelle optik.

For Holger er miljøpolitik synonymt med Svend Auken, den daværende miljøminister, og ham kan Holger bestemt ikke lide. Greenpeace og Naturfredningsforeningen er ikke bedre og også økologi siger Holger at han har fået en aversion imod. Miljøpolitikken er miljøfanatisk, det er *”ren religion”* og Auken selv er diktatorisk og miljøorganisationerne er rabiater. Holger begrundet sin modvilje mod de miljøpolitiske og naturbeskyttelseskrav, som de nævnte står for, i egne erfaringer og det han har fået at vide fra folk der ved noget. For eksempel har et voksent barnebarn fortalt at økologisk og konventionel mælk kommer ud af samme hane. Holger ville aldrig drømme om at købe økologiske produkter. *”Det er svindel og bedrag. Og i øvrigt er økologisk landbrug ikke et landbrug der ikke bruger nogen som helst ting der kunne forurene. De bruger bare MINDRE af det”*. Desuden fremhæver Holger at han har levet så længe uden at tage skade af ikke at spise økologisk.

Holger forholder sig også kritisk til *”miljøfanatikernes”* brug af videnskabelig dokumentation. Hans sætter for eksempel spørgsmålstegn ved om CO₂-udslip udgør et problem eller om klimaforandringer mm. blot er en del af naturens udslag – ligesom den sidste istid ikke var menneskeskabt.

Når det kommer til miljøproblemer som er konkrete har Holger på den anden side den holdning, at der skal gribes ind. For år tilbage kunne Sønder sø som de bor ned til, for eksempel stinke af kloak. *”Det synes jeg er helt fint. Sådan noget må man gøre”*.

Måske er det når miljøpolitikken fremstår som, at alt andet må vige for miljøhensyn, at Holger står af. Han har selv konkrete erfaringer med konflikter om naturbeskyttelse sat overfor andre hensyn: Under øvelser kunne han komme op at diskutere med lokale lodsejere. Øvelserne foregår på næsten uberørte frilandsområder, hvor der naturligvis er rigt fugle- og dyreliv. Holgers erfaring er at dyrene ikke skræmmes væk af øvelserne. *”Vi skød med kanoner. Det er sådan noget der laver nogle vældig store brag. Og huller. Der havde man så stillet en stor panserplade op, den skulle man så skyde på. Så skød man et skud. Og så pludselig så var det får. De havde tilsyneladende ligget bag pladen. Og så rejste de sig op og så gik de 10 meter ud til siden og så lagde de sig ned igen. Så skød vi videre. ... Dyrene, der er kronhjorte i de områder, ja, man har*

indtryk af at når vi kommer og skyder, så flytter de sig så længe. Det der med at det skræmmer vildtet væk, det passer ikke!". Denne erfaring stemmer i øvrigt godt overens med Hans' erfaring for at de vildtlevende dyr har vænnet sig til traktoren og kun flytter sig for den når det er nødvendigt.

Holger har også klare meninger om naturforvaltning, hvor han er meget kritisk og vagtsom overfor forandringer og byggeri i lokalområdet. Han er for eksempel meget generet over et stort byggeri på den modsatte side af søen, nær Viborgs centrum. **H:** *"Det passer ikke ind i naturen. Det hører ikke hjemme". I:* *"Er det i naturen?". H:* *"Ja, en by er da også natur. Ja, det ved jeg ikke ... kald det miljø. Det kunne være bygget et andet sted. Du har det smukkeste område omkring Viborg Søerne du kan tænke dig. ... Det gælder også vores kraftvarmeværk. Dertil må jeg altså sige, at sådan et kan aldrig blive rigtig kønt. Og det er meget specielt. Det er også blevet præmieret. Når man kommer derud og er tæt på det, så er det faktisk en flot bygning. Hvis man nu havde lagt det en kilometer længere væk så kunne det have ligget meget lavere. Og dominere meget mindre".* Det skal måske med i billedet her, at Holger har levet i mange år og har oplevet at mange områder har forandret sig. Barndommens Christianshavn har slet ikke den stemning den havde dengang ikke mindst på grund af den ekstremt forøgede trafikmængde. Måske skærper denne baggrund Holgers vilje til at beskytte det smukke landskab – men som han selv siger er det måske mere et spørgsmål om at beskytte et bestemt miljø, forstået som et sted, en atmosfære, end at beskytte selve naturen og for eksempel de forskellige arter der hører til et givent landskab. I forhold til søbredden nær hans hus vil han ikke have den rene natur. *"Alt det ukrudt og skidt og lort der gror op så man til sidst ikke kan se søen. Det skal væk. Det er jo ikke naturområde. Det er et parkområde".* Ligesom flere andre interviewpersoner skelner Holger mellem hvor tæmmet og ordnet naturen skal være alt efter hvor den ligger, bynært eller isoleret. Han opererer også med et kriterium om rationelt brug af jorden: Holger deler som beskrevet ikke lodsejerens skepsis overfor skydeområder. Alligevel mener han ikke man skal bruge jord der egner sig til landbrug eller anden produktion til skydeterræn. *"Du kan jo ikke inddrage store landbrugsområder bare til at stå og holde øvelse på. Det er mere rationelt at bruge den til noget fornuftigt frem for at lade den ligge brak [som skydeterræn]"*.

Holger er begejstret for smukke landskaber, for eksempel de store vidder i Jylland. **H:** *"Der er ikke bebyggelser alle vegne. Du kan køre i områder hvor du ikke ser nogen huse. Det kan du næsten ikke på Sjælland". I:* *"Hvorfor er det godt?". H:* *"Det er jo fordi det er uberørt, der er ingen mennesker, der er ikke noget kunstigt. Det er KUN naturen. På Sjælland er der jo bygget noget alle vegne. Som også kan være utrolig smukt. Men bare anderledes. ... Jeg vil da ikke sige at Vestkysten og det barske område derovre er hverken smukkere eller bedre end at komme i Dyrehaven i København, som jo er VIDUNDERLIG pragtfuld. Det er bare anderledes".* Også Vesterhavet taler Holger om med begejstring: *"Vesterhavet er BARSKT, det allermeste af året, ikke. Men, at gå nede langs stranden, selv om det blæser lidt, og bølgerne der bruser. Og du kan gå, du kan gå 10, du kan gå 20, du kan gå 30 kilometer"*.

2.12 Afrunding

11 personer er ikke mange. Havde vi haft tid og råd kunne vi med lethed have fundet personer med andre livsbaner og hverdagsliv og følgelig med andre opfattelser af naturen og forhold til den. Men 11 personer er nok til at tydeliggøre, at vi ikke lever med og opfatter naturen på samme måde. Gennem fremstillingen i dette kapitel har vi givet indtryk af, hvordan naturen indgår i de 11 interviewpersoners hverdagsliv. På den baggrund kan vi nu – i næste kapitel – gå på tværs og se nærmere på nogle ligheder og forskelle.

3 Tværgående analyse

Efter det foregående kapitels præsentation af de enkelte interviewpersoners historie, hverdagsliv og forhold til naturen er fremstillingen i dette kapitel baseret på en tværgående analyse. Herigennem har vi søgt at tydeliggøre dels forskellene mellem interviewpersonernes forhold til naturen, dels forholdet mellem naturrelation og hverdagsliv.

Med en sådan tværgående analyse kommer vi ind på temaer, som også er blevet belyst af anden forskning. Vi har derfor valgt ikke kun at holde os til det empiriske materiale, men også at inddrage denne anden forskning, hvor den kan bidrage til at kvalificere vores analyse.

3.1 Forskelle i forholdet til naturen

Som det fremgik af metodekapitlet blev interviewpersonerne ikke udvalgt med henblik på at skulle udgøre et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, men for at give os en gruppe mennesker med et meget forskelligt hverdagsliv. Efter sidste kapitels præsentation af dem vil vi som det første led i den tværgående sammenligning give en oversigt, som kortfattet viser forskellene mellem deres livsstil og naturrelationer.

Forskelle i livsstil – dvs. forskelle i den måde vi har indrettet vores hverdagsliv på – hænger sammen med forskelle i vores baggrund, sociale relationer og aktuelle vilkår. Idet et af vores aktuelle vilkår er vores fysiske omgivelser, og disse samtidig er oplagt relevante for vores særlige interesse i naturrelationerne, har vi valgt at strukturere oversigten over interviewpersonernes livsstil og naturrelationer efter om de bor i storby, i lejlighed i en forstad, i villa i en by eller på landet. Som oversigten herunder viser har vores interviewpersoner indenfor hver af disse tre kategorier alligevel vidt forskellig livsstil og relationer til naturen:

Profil-oversigt: livsstil og naturrelationer

Interviewpersoner der bor i storbyen:

Hassans livsstil er travl og struktureret som følge af meget arbejde og en høj prioritet til det at have et velfungerende familieliv med tid til børnene. Han savner den tætte relation til naturen, som han er opvokset med i Marokko, men finder ikke megen tid til at komme ud i naturen. Han har i øvrigt også et lidt blandet forhold til den, fordi han finder den danske natur for kultiveret og tam.

Sebastian er endnu mere kritisk overfor den danske natur, fordi også han har levet i et andet land med en anden, mere vild natur. Mht. livsstil ligner han til dels også Hassan, fordi han bor i storbyen og arbejder utrolig meget. Men Sebastian er yngre end Hassan, og er ikke bundet af familieliv. Med få sociale bånd kan han med mellemrum stikke af fra byen og arbejdet og søge ud i naturen, som udgør et frirum og et sted for udfordring og intense oplevelser.

Claus er som Sebastian ung og glad for at komme ud i naturen og få stærke oplevelser. Han adskiller sig ved, at det ikke på samme måde står i kontrast til hans arbejdsliv, idet han har droppet sin tidligere karrierevej og i stedet nu har fået sammenhæng mellem hans arbejde, sociale liv og naturinteresse i og med han arbejder i en lystfiskerforretning.

Interviewpersoner som bor i lejlighed i et forstadsområde:

Martins naturrelation minder om Sebastians og Claus', idet han ligesom dem holder meget af udflugter og oplevelser langt ude i naturen. Men det har en anden betydning, idet han bevidst har skiftet livsstil fra et meget stressende og karriereorienteret arbejdsliv til status som arbejdsløs. Han søger ikke bare væk fra byen, fordi han er friluftsmenneske, men forsøger samfundet og søger mod naturen som sit hjem og moder.

Carina er også meget ude i naturen, men dens betydning er nærmest modsat af Martins, hvilket først og fremmest hænger sammen med at hendes livsstil er meget socialt orienteret. Hun er ikke optaget af naturen i sig selv, men bruger den som socialt uderum, og hun søger ikke som Martin væk fra nærmiljøet, men færdes helst i den samme natur nær hjemmet, sådan som hun har gjort det hele livet.

Interviewpersoner der bor i villa i by

Gittes livsstil minder mest om Hassans, idet den handler om at få et travl hverdagsliv i en familie med børn til at hænge sammen. Hun har også som Hassan problemer med at få integreret de naturbehov hun har udviklet tidligere i livet i hendes aktuelle livsstil. På den anden side giver haven hende mulighed for til en vis grad at forene familieliv og naturglæde. Hvor Hassan drømte om den vilde natur er Gitte både i sit arbejde og i sin fritid æstetisk orienteret, hvilket præger såvel hendes naturoplevelser som hendes glæde ved at anlægge haven.

Holger er i en anden livsfase end Gitte. Som gammel oplever han ikke den samme appetit på at komme ud i naturen som tidligere, hvor han i forbindelse med sit arbejde i militæret kom meget ud og havde mange gode naturoplevelser. I hans nuværende pensionistliv er hjemmet og det sociale liv det væsentlige.

Interviewpersoner der bor på landet

Lissie er også folkepensionist og opholder sig også meget indedøre. Men hun og hendes mand er flyttet væk fra byen ud i et sommerhusområde, og den omkringliggende natur betyder meget for hende, fordi det er en naturtype hun kender godt og går op i at følge med i. Naturens orden har stærk symbolsk betydning for hende i kontrast til menneskets indgriben.

Bentes livsstil adskiller sig klart fra *Lissies*, idet Bente og hendes mand er velhavende og bor i en herskabelig landvilla hvortil der hører et større naturområde. Som førtidspensionist pga. en ulykke har hun på den ene side mere tid end andre, men også begrænsninger mht. hvad hun kan gøre. Æstetikken har stor betydning i hendes naturoplevelser, men derudover er det især hendes nære forhold til dyr, og hendes aktive engagement i dyrebeskyttelse, som præger hendes naturrelation. Her er der en vis lighed til *Lissies* uvilje overfor menneskers indgriben i naturens orden.

Christian ejer ikke et stort naturområde, men bor og lever mere husmandsagtigt inde i en skov, hvorfor han ligesom Bente også har naturen lige udenfor døren. Som professionel naturforvalter bruger han desuden som hende meget tid på at være optaget af naturbeskyttelse. Men hans livsstil er anderledes; den er mere i retning af *Hassans* og *Gittes* hvad travlhed og familieliv angår. Han kommer dog mere ud i naturen end de gør. Her kan han qua sin faglige viden både aflæse naturen intellektuelt og med sine sanser erfare den umiddelbart.

Hans kan ligesom *Christian* opfatte naturen med flere sæt "briller". Som landmand ser han naturen med fokus på frugtbarhed, mens han på ture i naturen glædes ved det vilde, ukultiverede. Hvor *Christian* har flyttet rundt er *Hans* stærkt bundet til det lokalområde, hvor han altid har boet. Det giver ham en vis lighed med *Carina*, som han på den anden side også er i modsætning til, idet *Hans* gennem sin aktive omgang med naturen i samme område har et indgående kendskab til den og er engageret i at aflæse dens tegn. Selvom han er i samme livsfase som *Gitte* og *Hassan* gør hans arbejde og omgivelser, at han langt mere end dem har naturen integreret i livsstilen.

Efter denne oversigt vil vi nu gå lidt nærmere ind i forskellene mellem disse forskellige menneskers opfattelser af naturen – og ønsker og holdninger til den.

Forskelle i syn på forholdet mellem natur og kultur

I artiklen "Et mangfoldigt naturbegreb" redegør filosofen Hans Fink for hele 7 måder, som naturbegrebet ofte benyttes på. Naturen kan forstås som det uberørte, det vilde, det landlege, det grønne, det fysiske, det jordiske og det hele (Fink 2003, s. 30)

Da vores undersøgelse er udsprunget af et ønske om at få viden om befolkningens holdninger og ønsker i forhold til naturforvaltningen har der ligget en indsnævring allerede i den måde, vi har spurgt til interviewpersonernes forhold til naturen på. Selvom vi ikke eksplicit har defineret naturbegrebet og bestræbt os på at være åbne, har der været et fokus på naturen som "det derude".

Indenfor denne ret brede og åbne betydning er der undersøgelser der har vist, at folk er tilbøjelige til at gradbøje naturbegrebet i relation til kulturen/det menneskeskabte, sådan at man kan tale om at noget er

mere eller mindre natur. Mausner (1996) kom således frem til en skelnen mellem fem forskellige grader af naturlighed: "Total naturligt", "civiliseret naturligt", "seminaturligt", "quasinaturligt" og "ikke-naturligt". I vores analyse af Hans viste vi, at han tilsvarende gradbøjer naturen: I grisealden var han fjernest fra naturen, på traktoren var han både afsondret fra naturen og alligevel via udsynet til de vilde dyr også tæt på den. På gåturene kom han tættest på naturen.

Ser man på tværs af interviewpersonerne, så kan vi genfinde naturen versus kulturen som et spændingsfelt mellem to poler. Men det er ikke alle som gradbøjer som Hans. Hans taler nogle gange om naturen i betydningen "det vilde og uberørte af mennesket", men ikke kun. Hos Lissie, Martin og Sebastian opfattes naturen derimod udpræget som sådan. Naturen defineres som kontrasten til kulturen. Lissie er kritisk overfor menneskets indgriben i naturen og har den holdning at "naturen ved bedst". Martin taler som hende om naturen som "Moder natur"; den trygge, sikre favn i forhold til kulturens fremmedgørelse. Og Sebastian harcelerer over de kultiverede danske skove, som ikke er natur i hans forstand. Modsat giver andre af interviewpersonerne slet ikke udtryk for denne kontrastopfattelse: Holger opfatter også byen som natur (i betydningen "miljø"), Bente nyder sin have som både er natur og kultiveret. Og Carina tænker slet ikke i en skelnen mellem naturen og kulturen; naturen er et socialt rum for hende. Indimellem dem der laver en skarp modstilling og dem der ikke lægger vægt på en skelnen, har vi – foruden Hans – Christian, der som naturforvalter arbejder med at finde et rimeligt forhold mellem at kultivere natur og at beskytte naturen mod kultivering. Når han begejstres over Lille Vildmose er det fordi den er uberørt: "*Det er ren natur*", siger han. Han gradbøjer også naturen i flere grader af naturlighed. Hassan hører også til i mellemkategorien, men på en lidt anden måde: Naturen er for ham "det vilde", men selvom han er glad for det, så idealiseres det ikke i kontrast til kulturen. Idealet hos ham er snarere det sociale liv i tæt interaktion med den vilde natur, som han oplevede det i sin barndom i Marokko.

Denne forskellighed i synet på forholdet mellem natur og kultur er interessant i sammenligning med resultatet af Nils Uddenbergs undersøgelse af svenskernes syn på samme forhold. Ifølge den opfatter svenskerne udpræget naturen i kontrast til kulturen, dvs. til samfundets menneskeskabte og teknologiske systemer. Det organiske og spontane i naturen står overfor kulturens kunstige, firkantede orden:

"Som alla moderna svenskar levde och arbetade våra informanter i en värld fylld av ting som konstruerats av mänskliga hjärnor för mänskliga syften. I naturen mötte de något annat; varelser och ting som inte formats av mänskliga sammanhang. Informanterna satte gärna vardagslivets 'teknosfär' – det skyddande men samtidigt avskiljande hölje av teknik som omger människorna i industrisamhället – i kontrast till naturen". (Uddenberg 1995, s. 55).

"Genom att vara något annat än det dagliga livet i en industrialiserad värld gav den [naturen] informanterna perspektiv på tillvaron och värdefulla erfarenheter av sammanhang som inte formats av människor. I skog och

mark kunde de hämta den kraft som de behövde i sitt vardagsliv” (ibid. s. 149).

På den ene side genfinder vi, som det fremgår, denne kontrastering af natur og kultur i vores materiale. På den anden side er baggrunden for, at det ikke er så markant som i den svenske undersøgelse sandsynligvis, de to landes helt forskellige geografi. De store skove, moser og bjergområder i Sverige, hvor man kan vandre i timevis uden at se tegn på mennesker, giver en skarpere kontrast til bylivet end i Danmark, hvor naturområderne er mere kultiverede.

Forskelle i måder at erkende naturen på

Det er vel mere eller mindre sund fornuft, at naturoplevelser har noget med sansning at gøre, og at sansning har noget med æstetik at gøre. Tilsvarende er det også sund fornuft at æstetisk oplevelse er noget andet end intellektuel analyse. Der kan dog alligevel være god grund til at komme lidt nærmere ind på disse forskelle, fordi de er med til at gøre menneskers relation til naturen mere komplekse end de ofte beskrives i holdningsmålinger o.lign.

I vores materiale skiller Bente og Gitte sig ud ved udpræget at anskue naturen gennem æstetiske briller. Æstetisk skal her forstås, sådan som det mest almindeligt bruges, nemlig som en kunstnerisk sans for former, farver mv. Bente fortæller blandt andet om sin have og dyr: *”Jeg kan gode lide de rene linier. Og i virkeligheden kan jeg godt lide at det er LIDT friseret”. ”Med friseret mener jeg, at jeg synes det er enormt sjovt at gå og klippe de der buksbom”... ”.Jeg er nok MEGET opsat på at ting skal se pænt ud. Du kan også se, jeg har en meget smuk hund. Jeg har også et par DEJLIGE katte. De er også meget, meget kønne. Er også udvalgt efter at de skal være smukke”.*

Gitte laver keramik og maler i sin fritid. Naturoplevelser giver hende inspirationen: *”Det er noget der kommer pludseligt. For eksempel da vi var på Skagen i sommers. Når man så sidder dér, ude i naturen, og det stormer og det blæser og – de der farver, farverne. Det er bare sådan: Nej, det er flot! Nej, her kunne jeg godt lige sidde og male. Men det gør jeg ikke. ... Men, så tager jeg det med hjem og kan huske det. For eksempel sådan en dag som i dag når jeg ser sådan et flot lys og: Nej, de der farver, nogle flotte farver. Dem kunne jeg godt bruge!”.*

Gitte og hendes mand har indrettet deres have i japansk stil, hvilket til dels har noget at gøre med at det er nemt at holde for en travl familie, men det skyldes også hendes kunstneriske-æstetiske sans.

Æstetik sættes ofte lig med ’det skønne’ og ’god smag’, men som blandt andet Kenneth Olwig gør opmærksom på, handler den i lige så høj grad om ’det grimme og ubehagelige”. Den sanselige natur er ikke kun smuk, men rummer også det ækle; fordærv og stank (Olwig 1993). Den side af den æstetiske måde at opfatte på er da også tilstede hos Gitte som fortæller, at hun er meget sart overfor dårlige lugte– fx. når hun kommer til København eller når der lige er gødet, eller blot hvis der pludselig er en lugt, som ikke plejer at være der.

Der ligger imidlertid mere i æstetikken end sansen for smukke og grimme former, farver, lugte m.v. Højring og Caspersen (1999, s. 25f)

definerer æstetik i overensstemmelse med den begrebets oprindelige betydning i det antikke Grækenland, nemlig som *"læren om erkendelse gennem sansning"*. Defineret sådan er der tale om en basal erkendelsemåde, som alle mennesker ufravigeligt benytter, og ikke om en særlig kunstnerisk evne. Gennem vores sanser gør vi *erfaringer* som betyder at æstetik er tæt knyttet til *følelser* - fra frygt, gru, overvældelse og smerte til lyksalighed, glæde og betagelse. Som børn lærer vi på denne måde allerede inden vi får sprog og udvikler vores intellektuelle, begrebslige viden. Erfaringer sætter sig i vores krop og aktiveres når vi sanser noget lignende. Et eksempel fra vores materiale er Christinan, som fortæller om hedelandskabet som han voksede op med i sine første leveår, men allerede som barn flyttede fra. Når han kommer der i dag, har han stadig en følelse af at komme hjem til noget kendt, og han fortæller videre om den sanselige erfaring det vækker hos ham: *"Hvis du er der om sommeren kan du fornemme den der meget sandagtige muld. Det giver sådan en helt speciel tør fornemmelse, hvis du tager det i fingrene, hvis du leger med det. Og også en speciel lugt"*.

Æstetikken som en sådan sans-emotionel erkendelsesform er også hovedtemaet i den tyske professor i æstetik Rudolf zur Lippes arbejder (zur Lippe 1979 & 1987). Ifølge ham er erfaring en proces som bevæger sig fra *iagttagelse* over *mærken efter* og *reaktion* til *indvirkning*; dvs. fra sanselige input som relateres til tidligere sanselige erfaringer og de følelsesmæssige fornemmelser, der knytter sig dertil, til en reaktion på baggrund af denne tidligere erfaring, som fører til at personen gør noget - handler - hvis resultat hun eller han så erfarer og derved udbygger hendes/hans sans-emotionelle viden. Gennem sådanne erfaringsprocesser lærer vi både noget om os selv, om omverdenen og om at handle hensigtsmæssigt (zur Lippe 1979 s. 143-155 & s. 180ff). Den sans-emotionelle vidensudvikling kan på forskellig måde spille sammen med vores sproglige og analytisk-intellektuelle orienteringsmåde. I vores kultur har vi imidlertid nærmest gjort en dyd ud af at adskille dem, og af at anskue de sans-emotionelle erfaringer som en bias, der truer fornuften som en ren intellektuel størrelse.

I lyset af dette mere omfattende begreb om æstetisk erkendelse kan der beskrives andre interessante forskelle mellem vores interviewpersoners måder at erkende naturen på. De iagttager og tolker naturen på forskellige måder. Claus passion for lystfiskeri har gennem årene udviklet en æstetisk baseret viden om naturen. Ikke om alt i naturen, men om de forhold som har betydning, når man ser på den gennem 'lystfiskerøjne'. Er han ved en sø eller ved havet er der således utroligt mange tegn, som han intuitivt opfatter og tolker ud fra interessen for at finde frem til hvor fiskene står. Fuglenes adfærd, vinden, biotopen m.v. spiller sammen og giver ham ud fra hans erfaring en fornemmelse af, hvad han skal gøre. I følgende citat fortæller han om frustrerende møder med dem, der er mere uerfarne og ikke kan aflæse naturens tegn på samme måde. *"Især hvis man har haft en fuld arbejdsuge på 6 dage og kun har søndagen til at fiske, og man ved bare, at vinden er rigtig, lyset er rigtigt, solen står rigtigt, temperaturen er rigtig, og - så er der bare fisk på den pynt. De kommer der i dag. Fordi, det er noget man har dannet sig grundlaget for i de sidste 10 år. Og så står der, undskyld udtrykket, et paphoved derude og aner ikke hvad han laver, og fanger ikke en fisk, men han vil IKKE VIL FLYTTE SIG"*.

Som det fremgår af historien om landmanden Hans, bruger han også alle sanser til at aflæse naturens tegn; fugtigheden i luften, fornemmelsen af jorden under støvlerne, lugtesansen m.v. fortæller ham om hvordan vejret bliver og hvad der er godt at gøre netop den dag. Når han er i København eller i udlandet er forholdene så anderledes, at han ikke kan bruge denne lokale, sansebaserede viden.

Fra vi fødes og til vi dør erfarer og generfarer vi sanse-emotionelt os selv og vores omverden. Men ikke alle aflæser naturens tegn i samme grad som Claus og Hans. Som lystfisker og landmand har de nogle motiver for at kunne aflæse naturens tegn, og efterhånden som de lærer dem, får de mere ud af at være i naturen, hvilket igen kan nære deres motiver. Som vi har beskrevet det, så er Carina også meget ude. Men for hende er naturen et socialt uderum, mens hun ikke er særligt optaget af at aflæse naturens mange tegn. Her er forskellen altså størrelsen af – eller detaljerigdommen i – den sanseerfærede viden om naturen. En anden forskel findes i forhold til dem, som i højere grad baserer deres naturviden på naturvidenskab – dvs. på analytisk udviklet og begrebsligt fremstillet viden. Christian er et eksempel på det. Som biolog har han en lang uddannelse i at anskue naturen analytisk. Han møder også naturen sanseligt, men med hans videnskabelige viden ved han ofte mere om detaljer og det bagvedliggende, som ikke lige kan sanses. *"Når vi har besøg af venner og vi går en tur så kan jeg da tit fortælle ... her har råvildtet stået og fejlet og her har de siddet. Det ville almindelige mennesker måske ... ikke have lagt mærke til. Eller den her plante, den har den her biologi"*.

I samme åndedrag som Christian siger dette, fremhæver han imidlertid også, at han ikke *kun* analyserer, men derimod også til tider går ture i skoven alene, hvor *"det er mere sådan det bare sanseindtryk, jeg går i"*. Han har leget meget ude som barn, været spejder og bor som nævnt i dag ude i en skov, så ved siden af hans naturvidenskabelige viden, kan han også som Hans og Claus aflæse naturen på baggrund af hans sansebaserede erfaringer. Det sker fx. i høj grad, når han går på jagt.

Samtidig indeholder interviewet med Christian også flere eksempler på, at hans professionelle analytiske bevidsthed og fritidens mere gestaltende og æstetiske måde at opfatte naturen på kan samvirke. Som biolog kan han gå i detaljer, fx. se på blomster gennem en lup. Men samtidig med at dette er analytisk arbejde giver det også en æstetisk oplevelse. *"Når du sådan går TÆT PÅ, så er der mange ting, som er utroligt smukke"*.

Han fortæller også om, at det er en storslået og enormt flot oplevelse at stå og kigge ud over Lille Vildmose. Men ikke blot som en rent æstetisk-sanselig oplevelse. Den krydres af hans biologisk-faglige bevidsthed om, at det er et af de få store områder i Danmark, hvor naturtypen ikke er menneskeskabt. *"Det er ikke mange steder i Danmark, hvor du kan opleve det her, hvor du kan gå ud på et areal og du kan ikke se noget i miles omkreds.....Æstetisk er det vel ikke det smukkeste. Men ... det er indsigten i...her er det en ren natur. For fulde gardiner faktisk, ikke. Den fri dynamik"*.

I interviewet med Sebastian kommer potentialet i samspillet mellem erkendemåderne også frem. Han fik gennem barndommen i Frankrig mange og stærke naturoplevelser. Da han senere kom på efterskole i Danmark fortsatte han med at opleve spændende ting i naturen – på fisketure, cykelture og dramatiske overlevelsesture. Men det der rykker ham her, er en lærer, som hæver hans naturerfaring og evne til at aflæse naturens tegn op på et højere niveau ved hjælp af naturvidenskabsbaseret undervisning:

S: "Vi havde det der Friluft mandag, tirsdag og torsdag. Og hver torsdag havde vi 4 timer hvor vi tog ud i naturen, satte os på en træstub og så fortalte han bare hele smøren i gennem. Ja, rundkredsen med bladene og ilten og det hele, hvordan det kører rundt. Og så også hvordan dyrene får mad, og den ene spiser den anden, og hele vejen rundt. HELT fra bunden af". **I:** "Hvad mener du med helt fra bunden af?". **S:** "Når man starter helt med: Så vokser træet op, så smider den bladene - ... Det er sådan grundig undervisning hvor vi tog ud hele året ... på den samme træstub. Der var lige lavet 10-12 træstubbe ... så fortalte han den ene torsdag noget af det, så fortsatte han sådan en historie hele vejen rundt om året. Hele skoleåret igennem. Og så til sidst fik vi jo det hele sat på plads, forklaret det hele. Så det var rimelig grundig undervisning". **I:** "Oplever du så ting anderledes nu?". **S:** "Ja, helt klart. Når man går for eksempel ude i skoven, så går man mere og kigger på hvad han har fortalt os af forskellige ting. I stedet for at være den der turist der bare går igennem skoven, og bare strejfer den".

Excurs: Andre vigtige forhold vedrørende naturerkendelsen

Der er tre forhold, som vores materiale ikke i tilstrækkelig grad belyser, men som vi vil fremhæve som relevante for en yderligere forståelse af forskelle i naturerkendelse:

- ◆ Det første forhold drejer sig om *forskellen mellem sansning og handling*: Vi har kunnet tale med vores interviewpersoner om deres sanselige iagttagelser i naturen og betydningen heraf, mens vores interviewmateriale belyser kun i ringe grad betydningen af at *handle i naturen*. Som Rudolf zur Lippe beskriver det, er den sans-emotionelle erfaringsdannelse ideelt set en sammensat proces, som begynder med iagttagelse (sansning) og slutter med indvirkning (handling). Iagttagelsen er en forholdsvis passiv, modtagende del af erfaringsprocessen, hvor indtrykkene tolkes ud fra tidligere erfaringer og dertil knyttede fornemmelser. At handle derimod er en aktiv, udadfarende proces, hvor man gør noget ved noget, og registrerer konsekvenserne heraf. Den norske socialantropolog, Erling Krogh, er inde på det samme i hans afhandling om "Landskapets fenomenologi" (1995). Heri diskuterer han forholdet mellem betragtning og brug (iagttagelse og handling i zur Lippes terminologi). Grundlaget herfor er de fænomenologiske filosoffer Husserl, Heidegger og Merleau Ponty. Hvor den førstnævnte fremhævede betragtningen som forudsætningen for brugen, betonedede Heidegger omvendt brugsmulighederne ved en genstand som motiv for betragtningen af genstanden. Ud fra Husserls tilgang bliver synsindtrykkene til grundlaget for en vurdering af fx et landskab, og dermed for hvilken betydning det tilskrives: "Landskapet blir det samme som en scene eller et billede som betraktes på avstand, eller som et rom som omgir de betraktende menneske" (Krogh 1996. s. 44).

Med Heideggers 'omvending' af relationen bliver det i stedet menneskets brug af og væren i landskabet som fører til, at det får mening. Mening skabes gennem menneskets handlinger i og samhandling med

verden: "Landskapet blir etter dette noe mer enn et fenomen som er gjenstand for distansert betraktning. Oppmerksomheten åpnes for menneskelig LANDSKAPING som skjer i et samspill mellom deltagelse, innlemmelse og refleksjon. Landet skapes gjennom menneskets handlinger i en vedvarende prosess. Samtidig tenker vi over landskapet og vår landskaping. Overblikket på landskapet bygger på menneskets tidligere erfaringer, opplevelser og erkjennelser. Landskapingen er derfor både kroppslig, gjennom vi erhverver oss ferdigheter i vår brukende omgang med landskapet og mental, gjennom at vi ud fra bruk av og væren i landskapet utvikler en forståelse av landskapets betydning for oss". (ibid. s. 44f).

Denne tilgang uddybes af Merleau Ponty, som fremhævede at vores primære tilgang til virkeligheden er gennem kroppens møde med verden. Ligesom hos zur Lippe beskrives erfaringsdannelsen som en kropslig-sanselig læreproces, hvor vi lærer i den fysiske omgang med genstandene og bygger videre på tidligere erfaringer.

Den form for viden og betydningsudvikling som sker gennem den aktive omgang med naturen kommer kun delvist frem i vores interviews. Hans', Christians og Claus' aktive omgang med naturen som hhv. landmand, jæger og lystfisker var eksempler herpå. Men en nærmere empirisk afdækning af, hvordan vi på denne måde udvikler vores viden og værdier er vanskelig, fordi sanseerfaringerne er en "tavs viden" (Polanyi 1966) – dvs. ikke begrebsliggjort.

- ◆ Det andet vigtige forhold ligger i direkte forlængelse af det første. Det handler om, at vores aktive brug af naturen er påvirket af de kulturelle sammenhænge, vi lever i. Henning Eichberg og Eigil Jespersen har i "De grønne bølger – træk af natur- og friluftslivets historie" (2001) beskrevet disse kulturelle sammenhænge – og hvordan de udvikles over tid. Selvom vi er unikke individer med forskellige hverdagsliv, så er vores måde at bruge vores krop i naturen påvirket af de idealer, normer og aktiviteter som ligger i vores kultur på et givent tidspunkt. Eichberg og Jespersen beskriver, hvordan bevægelseskulturen i Danmark har været påvirket af tre grønne bølger op igennem de seneste århundreder, tæt forbundet med generelle sociale og kulturelle forandringer i samfundet. I forrige århundredes landbrugssamfund var friluftslivet således stærkt påvirket af de nationale og romantiske strømninger, mens det i begyndelsen af sidste århundrede var kollektive – til dels politiske – bevægelser, som organiserede lejre og gymnastik i det fri. Mens spejder og vandrebevægelserne dengang var betydelige blev det fra 1970'erne ikke mindst natur- og økologibevægelsen, samt den generelle tendens til individuel selvrealisering gennem mange forskellige naturaktiviteter – primitive eller high-tech. – som prægede 'natur-kulturen' (jf. Eichberg 2002).

Vores interviewpersoner er ganske givet også påvirket af de aktuelle friluftskulturelle strømninger. Med fokus på hverdagslivets aktiviteter og naturbrug har vi imidlertid ikke fået belyst deres relation til denne kulturelle kontekst. Her er det ikke interviewmetoden som sådan, der har været uegnet, men derimod ressourcerammen, idet det ville have krævet en udvidelse af interviewene, som allerede var på 2-4 timer.

- ◆ Et tredje forhold, som det også i højere grad kunne være interessant at få med i belysningen af individets naturerkendelse, handler om at differentiere mellem forskellige former for æstetisk erkendelse. Vi var før inde på forskellen mellem den basale sanse-emotionelle erfaremåde og den kunstnerisk-æstetiske erkendelse. Martin Seel differentierer på en anden måde, i det han skelner mellem tre typer æstetisk erkendelse (jf. Steffensen 1994, s. 175ff; Højring & Caspersen 1999, s. 34ff):

1. Den *kontemplative* naturoplevelse, som er den 'rene' direkte oplevelse som man fx. kan få ved at betragte lysets spil i en sø, og som hverken er målrettet eller påvirket af sociale, begrebslige meningsdannelser.
2. Den *korresponderende* naturoplevelse, som omvendt har udgangspunkt i menneskelige interesser og behov, og som korresponderer med socialt konstruerede tolkningskabeloner. Søen er her "*ikke kun rum for passiv anskuelse, men et sted hvor der leves*" (Steffensen 1994, s. 180)
3. Den *imaginære* form for naturoplevelse, som har kunsten, fantasien, det mulige som drivkraft til forskel fra konventionerne i den korresponderende oplevelse. Søen bliver her en malerisk scene, som vi projicerer på og inspireres af i en kreativ proces.

Alle tre typer æstetisk erkendelse kan genfindes i vores undersøgelse. Den imaginære form hos Gitte, som oplever lys og farver i naturen, som hun arbejder videre med i sin kunst derhjemme. Den kontemplative form fx hos Sebastian, når han fortæller hvordan han kan sætte sig på en høj og blot sidde og stresse af ved at stirre ud i luften. Og den korresponderende naturoplevelse fx hos Hans og Claus, når de ser med henholdsvis 'landmandsøjne' og 'lystfiskerøjne' på naturen. På den anden side har vores undersøgelse ikke været designet til at belyse disse æstetiske erkendeformer nærmere.

Selvom vores undersøgelse ikke belyser disse aspekter tilstrækkeligt har vi dog allerede vist, at individets tilgange til naturen i hverdagslivet ikke er en énstregt, simpel relation, men en sammensat og kompleks relation. Den er samtidig diffus og svær at få greb om og bliver derfor i en kommunikationssituation meget let offer for videnskabens eksplicite og stringente modeller af naturen. Som Olwig pointerer, betyder den æstetiske videns tætte relation til følelser og værdier på den anden side, at det alligevel ofte er på æstetikens terræn, at beslutningerne i sidste ende tages (Olwig 1993, s. 8). Denne relation mellem den videnskabelige og den æstetisk-hverdagslige naturviden vender vi tilbage til i næste afsnit.

Udover at natur er et komplekst begreb, som opfattes og bruges forskelligt, og at vi kan erkende naturen på forskellige måder, så er vores interviewpersoner også forskellige med hensyn til holdninger og ønsker til forvaltningen af naturen. Disse forskelle vil vi i det følgende anskue i sammenhæng med de dynamikker som præger interviewpersonernes hverdagsliv.

3.2 Naturen i hverdagslivet

I kapitel 1 beskrev vi vores tilgang som hverdagslivsanalytisk. Det centrale heri var, at vi ikke har interviewet folk med et snævert fokus på naturen, men med fokus på dem selv, deres erfaringer og aktuelle hverdagsliv. Dette for at kunne belyse forholdet mellem hvordan vi som moderne mennesker opfatter og indretter vores liv generelt og hvordan vi mere specifikt ser på og bruger naturen.

Den teoretiske præmis er her, at naturens betydning hænger sammen med de erfaringer vi gør med den gennem livet. Den gør indtryk på os, men ikke sådan forstået, at vi blot er passive modtagere af fiks og færdige betydninger. Det er en aktiv proces, hvor vi møder naturen ud fra behov, forestillinger og gøremål, som ikke nødvendigvis handler om naturen. De udspringer af og hænger sammen med vores

hverdagsliv. Det hverdagsliv som på den ene side udgør vores stabile grundlag i verden, men som vi på den anden side også laver om på hen ad vejen, idet vi til stadighed forsøger at få det bedste ud af de givne muligheder. Det indebærer en mere eller mindre bevidst selvregulering, hvor en række hensyn er i spil: tid, økonomi, sociale relationer, fritidsinteresser, sundhed, psykisk velvære, personlig udvikling m.v. Livet er et puslespil og naturen - vores brug af den, ønsker til den, holdninger til den – kan dårligt holdes adskilt fra dette puslespil, men må forstås som integrerede brikker i det.

Vi har brug for en vis stabilitet i hverdagslivet, men det er ikke stillestående. Levevilkårene forandrer sig, vores sociale relationer forandrer sig, naturen forandres, og vi gør flere erfaringer og forandres selv. Hverdagslivets puslespil brydes op og lægges på ny – med konsekvenser for hvordan vi bruger naturen og hvilke holdninger og ønsker vi har til den.

Samtidig er der forskelle mellem os. Vi har haft forskellige livsforløb med forskellige livsstile, dvs. måder at indrette hverdagslivet på. Og aktuelt lever vi med forskellige begrænsninger og muligheder, hensyn og lyster – så vores brikker i hverdagslivet er ikke ens. Naturen fremstår derfor heller ikke ens for os, men betragtes fra mange forskellige positioner og får mange forskellige betydninger.

I det følgende ser vi nærmere på sammenhængene mellem hverdagsliv og naturens betydning. Det gør vi ved hjælp af 5 analytiske perspektiver, som på hver deres måde bidrager til belyse naturforholdet som integreret i hverdagslivet. Det er vigtigt at understrege, at denne fremstillingsform ikke er identisk med udviklingen i vores analyse. Vi er ikke begyndt med de fem perspektiver og har spurgt interviewpersonerne ud om hver af dem, men er derimod begyndt med interviews som åbent og bredt har spurgt til interviewpersonernes hverdagsliv og forhold til naturen, hvorefter vi først i 2. analyserunde fandt frem til at beskrive forholdet mellem hverdagsliv og naturrelationer ud fra følgende 5 perspektiver:

1. Rutinerne og det ekstraordinære
2. Forvaltningen af tid og rum
3. Det hidtidige livsforløb og det nuværende liv
4. Social nærhed og distance
5. Den lille og den store verden.

Som det vil fremgå rummer hvert af disse perspektiver et alment spændingsforhold som præger hverdagslivet, og som også påvirker holdningerne og ønskerne til naturen. I hver af de følgende perspektivbeskrivelser begynder vi med at beskrive spændingsforholdet, hvorefter vi ud fra vores empiri belyser, hvordan det på forskellig måde udfolder sig hos vores interviewpersoner og har betydning for deres relationer til naturen.

1. Perspektiv: Rutinerne og det ekstraordinære

Størstedelen af hverdagslivets praksisser består af rutiner. De sparer kræfter og giver en praktisk og symbolsk orden i livet, som er vigtig for vores psykiske stabilitet (jf. Giddens 1996, s. 51f; Jørgensen 1994, s. 141-179). På den anden side har vi også behov for nye udfordringer, for at lære nye sider af os selv, hinanden og verden rundt om os at kende. Jagten på at realisere sig gennem nye muligheder er om noget essentielt for det moderne menneske (jf. Asplund 1992 s. 9-48). Derfor er afstemningen mellem på den ene side trangen til stabile forhold og på den anden side behovet for udvikling et vigtigt dilemma og en evig udfordring i hverdagslivet.

Den selvfølgelige natur

Den gør sig også gældende i forhold til brugen og betydningen af naturen. Den natur vi dagligt færdes i og som dermed indgår i vores rutiner hører med til vores stabile fundament, og er ikke noget vi almindeligvis tænker over. Den bliver let - som mange andre ting i hverdagslivet - så selvfølgelig, at den kan være svær at sætte ord på.¹⁰ Carinas historie er den som mest klart viser relevansen af dette fænomen. Carina er meget ud i naturen – både i forbindelse med sit arbejde og i fritiden. Hun har svært ved at være inde ret længe ad gangen. Alligevel giver hun ikke udtryk for, at naturen betyder noget særligt for hende. Hun kommer ganske vist med nogle enkelte eksempler på, at hun berøres af naturen – hun nævner glæden ved solsortens sang om foråret og for en busk som skifter farve med årstiderne. Så meget som hun er ude, har hun sikkert flere af disse små, hverdagslige naturoplevelser, men de skiller sig ikke ud og samler sig ikke til en bevidst holdning til naturen i hendes omverden. Som det fremgår af vores analyse af interviewet, forstår vi det i sammenhæng med, at hun altid har boet i det samme område og med en natur som stort set ikke har ændret sig siden hun var barn. Den er i den grad givet, selvfølgelig, ikke særlig eller nødvendig at tænke over. Hvis nu hun flyttede eller hvis området blev drastisk forandret, så ville det meget muligt give en kontrast som ville få hende til at værdisætte naturen i området på en helt anden måde end nu, hvor den er givet.

Dette besvær må imidlertid ikke forveksles med, at naturen så ikke har nogen betydning, når den indgår selvfølgeligt i hverdagens rutine-handlinger:

For det første kan der meget vel være en glæde ved 'den inderligt kendte natur', selvom man ikke umiddelbart er vant til at sætte ord på den. Der kan dels være tale om gentagne sanser-erfaringer, der giver et indgående kendskab og en personlig relation til de daglige naturomgivelser. "Det er den tid, du har spildt på din rose, der gør den så betydningsfuld", som ræven fortæller den lille prins i Saint-Exupéry's eventyr. Blandt vores interviewpersoner er Lissie det mest udprægede eksempel på en person med en sådan sanser-emotionel relation til en bestemt naturtype. Dels kan betydningen være knyttet til færdigheder, som udvikles gennem praktisk handling. I vores

¹⁰ Eller som Marianne Gullestad har udtrykt det om hverdagslivets aktiviteter: "De er med andre ord usynlige fordi de er så altfor synlige". Gullestad 1989, s. 13.

materiale er det fx. tilfældet hos Hans som ved hjælp af fugtigheden og duftene i luften, fornemmelsen af jorden under støvlerne, et blik på himlen mv. kan forudsige dagens vejr og finde ud af, hvad der er godt at gøre netop sådan en dag. Det er en indarbejdet tavs viden – og bestemt ikke uden betydning for ham.

For det andet kan den kendte og selvfølgelige natur måske også have en særlig betydning ved at udgøre noget stabilt i en verden og et socialt liv, der ellers er præget af høj hastighed og forandring. *"Måske betyder landskaber, naturen derude, stederne og lokaliteterne stadig noget for os moderne, post-industrielle mennesker fordi vi netop lever i en tid som på andre måder er traditionsfattig og derfor erindringsløs. De fysiske steder hvor vi synes vi hører til og færdes, synes derfor at skabe en art tryghed, de synes at bidrage til en oplevelse af sammenhæng"* (Nørregaard Frandsen, 2001, s. 162).

Som en stabil og kendt del af vores hverdagsliv kan den selvfølgelige natur således måske bidrage til at vi føler os trygge, at vi kan orientere os i verden og til følelsen af at vi har et tilhørsforhold. Det er vigtige kvaliteter for moderne mennesker, også selvom de ikke er sig dem bevidst, så længe denne stabile naturrelation ikke er anfægtet. I vores materiale synes det især at have stor betydning for Carina og Hans, som har boet hele livet i det samme lokalområde.¹¹

De ekstraordinære naturoplevelser

Det er påfaldende, at ligeså svært vores interviewpersoner havde ved at tale om de daglige naturoplevelser, ligeså let kom de ind på ekstraordinære naturoplevelser. Det er først når noget afviger fra det normale, at vi stopper op og tænker over det. Carina, som generelt ikke er særligt optaget af at iagttage naturen, fortalte om en sådan episode. *"Altså, jeg kan huske noget sødt... Det var da jeg gik en tur nede i mosen og så så jeg ræven og dens unger. Det har jeg aldrig set. Der stoppede jeg op og kiggede... De legede rundt... Det var da sødt"*. Hun har også oplevet at se en hejre på nært hold. Denne slags oplevelser fanger opmærksomheden. *"Altså sådan at man stopper op og kigger. Ikke bare går videre"*.

Sådan afvigende oplevelser kan give en særlig glæde. Men de særlige naturoplevelser kan også være væsentlige ved at give os et sammenligningsgrundlag; den natur vi færdes i til daglig bliver mindre selvfølgelig, og kontrasten kan animere os til mere eller mindre bevidst at forholde os til godt og skidt; til hvilke former for natur vi holder af, og hvilke vi ikke kan lide. Som sådan bliver det ikke kun et input til vores holdninger til naturen. Det bliver også en selvbevidstgørende proces – byggesten til vores identitet. Af Sebastians historie fremgår det, at hans oplevelse af den danske natur er stærkt præget af, at han som barn har boet en række år i Frankrig og her blev begejstret for den vilde natur. I den kontrast bliver naturen i Danmark for kultiveret og kedelig for ham. På et spørgsmål om, hvordan han oplever den danske skov svarer han således: *"Den er meget tynd, ikke. ..."*

¹¹ Vi vender tilbage til denne problemstilling under det tredje perspektiv, hvor livshistoriens betydning for naturrelationen behandles. Her beskriver vi også betydningen af de øvrige interviewpersoners flytten rundt gennem livet for deres naturrelation.

Hvor mange har ikke været her for at finde pindebrænde. ... Jeg kan se det lige med det samme, for jeg kører meget til Slagelse og så kører jeg igennem Sorø. Der er skov, og den er fuldstændig ryddet. Bunden, det er bare blade der ligger. Hvor franske skove, det er en skov, den rører du ikke ved... Så er det altså bare buskads og det ene og det andet. Så er der områder der er ryddet sådan lidt, men ikke sådan – glatbarberet som herhjemme. Det er jo lige før de er glatbarberede, ikke. Der står en træstamme, og en træstamme, og en træstamme. Og så er der bare blade på jorden”.

Vi har tidligere beskrevet hvordan Hans også ser sin natur i kontrast til naturen andre steder. Men her med det omvendte resultat, at det er den hjemlige naturs fortræffelighed, som bliver bekræftet. Turistområdet på Gran Canaria og granplantagen ved Vesterhavet var 'uinteressant ørken' i sammenligningen med hans egne jorde og lokale natur. Tilsvarende fremhæver også Lissie sine naturomgivelser på bekostning af andre områder. I dette tilfælde er det dog ikke naturen i fjerne lande, men områder på samme egn, som hun distancerer sig overfor. "Det er det som er så dejligt, her hvor vi bor i forhold til andre steder heroppe, hvor der er så FRISERET. Prøv nu at se, hvordan det får lov at gro”.

Det er dog ikke sådan, at sammenligningen af den kendte og den anderledes natur nødvendigvis fører til en fremhævelse af den ene på den andens bekostning. Ekstraordinære naturoplevelser kan fascinere og udvide fornemmelsen for naturens mangfoldige kvaliteter uden at det går ud over glæden ved den lokale natur. Både Lissie og Gitte taler således begejstret om skiferier i Norge samtidig med at de er glade for deres helt anderledes natur i dagligdagen. For Gittes vedkommende er der endda tale om, at hun kan indrette sin have i den meget friserede japanske stil samtidig med at hun holder meget af den vilde natur i Norge.

De ekstraordinære naturoplevelser kan altså have betydning ved at give indsigt i andre naturtyper, ved at danne kontrast til og tydeliggøre den ellers selvfølgelige natur i hverdagen, og ved gennem sammenligning at påvirke identitet og holdninger til natur. Samtidig får de ekstraordinære naturoplevelser også mening ved at indgå i hverdagslivets dialektik mellem behovet for stabile forhold og for udvikling. Vi har som nævnt både behov for noget der stabiliserer vores liv og noget som befordre overskridelse og udvikling. Den selvfølgelige, daglige natur stimulerer det første. Kontrastoplevelserne stimulerer det sidste. Holger foretrækker ofte at tage cyklen i stedet for at gå. Derved begrænses han ikke til den samme tur hver dag, men kommer pludselig ukendte steder hen. Det er bestemt ikke fordi han er utilfreds med naturen i nærheden af hans bopæl, men den kan ikke tilfredsstille nysgerrigheden, eventyrlysten. Den kendte natur kan være god netop fordi den er kendt, tryk, en stabil faktor i ens hverdagsliv. Den anderledes natur kan derimod være attraktiv, fordi den netop ikke er kendt, men derimod stimulerer ens behov for spænding og udforskning af verden.

Det spændende, nye, udfordrende ved den anderledes natur er noget man kan opsøge. Som Holger i eksemplet ovenfor eller som Sebastian som blandt andet fortæller om, hvordan han sammen med en kammerat tog ned for at klatre i en skov i Tyskland og dyrke rappelling.

Det er ekstraordinært i deres hverdagsliv, og det rummer potentialer for ekstraordinære oplevelser. Men de ekstraordinære oplevelser kan også pludselig komme indenfor det almindelige hverdagsliv, som når Carina pludselig støder på ræven og dens unger på den vanlige tur i mosen. Hvad enten det er på ukendt eller kendt grund kan disse oplevelser i visse tilfælde være så *intense og stærke*, at de ikke bare har en kontrast-effekt, men også er transcendentale, idet de gør indtryk på en måde som påvirker personens naturrelation. I vores materiale er der flere eksempler på sådanne særlige oplevelser. Samtidig med at de alle er ekstraordinære og har betydning for personen er de dog ikke helt ens, hvorfor vi i det følgende vil tydeliggøre de kvalitative forskelle:

Interviewet med Bente rummer to eksempler på ekstraordinære naturoplevelser. Den ene foregår i vante omgivelser og på hendes daglige tur med hunden – men på særligt skønne dage. *”Nu går jeg jo med A [hunden] ... tidligt om morgenen i Geels Skov. Nu er det selvfølgelig ikke helt så spændende ... men om FORÅRET, der er simpelthen hvidt af anamoner over det hele og solen står ned imellem træerne og klokken den er halv syv om morgenen. Det er bare simpelthen pragtfuldt! ... Synet er pragtfuldt. Det ser vidunderligt ud. Det kan jo være helt overnaturligt, simpelthen”*. Som det fremgik i 3.1. betyder æstetikken meget for hende, og i eksemplet her fremhæver hun især synet. Udover at det æstetisk pragtfulde gør så stort indtryk på hende, siger hun også at det kan *”være helt overnaturligt”*. Det kan være en talemåde til at understrege det æstetisk sublime, men det kan også opfattes mere bogstaveligt som at oplevelsen også rummede et åndeligt element. Denne kvalitet – den åndelige dimension i naturoplevelser – er mere tydelig i hendes andet eksempel, som foregår langt fra hendes dagligdag, nemlig på et tur til Grækenland, hvor hun oplevede Olympia-bjerget i morgendisken. *”Det var overnaturligt... Der var mystik i luften. ... Måske især dér. Og måske er Delfi smukkere landskabsmæssigt, men det der var mystisk. ... Det dirrede, som om det vibrerede”*. I artiklen *”Religion og natur”* refererer Aksel Haaning en undersøgelse ifølge hvilken ca. 80% af danskerne svarede, at de ikke tror på Gud, mens tilsvarende 80% svarede ja på spørgsmålet om de troede på *”en indre stemme”*, *”en kraft i universet”* eller *”i naturen”* eller en form for *”skjult mening i tilværelsen”*. Haanings pointe er, at danskerne tilsyneladende er ret religiøse, men at det er en religiøsitet som står i kontrast til den kristne lære om det guddommelige som stående udenfor/over naturen. (Haaning 2003). Bentes mystiske, overnaturlige oplevelse kan i det perspektiv ses som et eksempel på, at vi gennem sanselig erfaring kan opnå stærke oplevelser i naturen, som ikke bare kan nære en opfattelse af naturen som besjælet – som før kristendommen – men som også kan have betydning for vores virkelighedsopfattelse som helhed.¹²

Flere af de andre interviewpersoner har eksempler på stærke naturoplevelser som på den ene side godt kunne nære en opfattelse af

¹² I bogen *”Det stora sammenhanget”* behandler Nils Uddenberg den åndelige dimension i naturoplevelser ud fra en kvalitativ interviewundersøgelse. Med reference til Rudolf Otto betegner han denne form for oplevelser som *numinøse* og karakteriserer dem ved, at individet erfarer sin egen ubetydelighed i kontrasten til overvældende og uudsigeligt i naturoplevelsen. (Uddenberg 1995, s. 43-57)

naturen som besjælet, men som på den anden side ikke handler om det æstetisk sublime eller den direkte mystiske oplevelse. For at beskrive den form for stærk og lykkefyldt naturoplevelse, der er tale om, vil vi benytte begrebet 'flow'.

Flow-oplevelser indebærer at man er så fordybet i noget, at det helt ophæver tidsfornemmelsen og distancen mellem Selv og omverden. Man lever i nu'et og går i ét med omverdenen. Eller, som ophavsmanden til begrebet Mihaly Csikszentmihalyi mere præcist formulerer det, er flow *"en tilstand, hvor den ene handling følger efter den anden udfra en indre logik, som ikke kræver nogen bevidst intervention fra vores side. Vi oplever det som en flydende strøm fra et øjeblik til det næste, hvor vi har fuldt styr på vores handlinger og hvor der ikke er nogen adskillelse mellem vores Selv og vores omgivelser; mellem stimulus og response, eller mellem før, nu og fremtid"* (her efter Bloch, 1999 s. 8f).

Flow er en intens oplevemåde, som momentant fjerner os fra hverdagslivets bevidsthed og som efterfølgende giver en oplevelse af en kvalitativ berigelse som menneske (ibid. s. 10).

Uden at vi direkte har spurgt til det kom flere af vores interviewpersoner ind på naturoplevelser, som tydeligvis havde flow-præg. Fx. fortæller Holger om lykkefølelsen ved at ride i naturen. *"Det er dyret, det er naturen, det er dig selv. I sådan...du kommer...ud i ét med et hele. Det bliver sådan et hele. Du glemmer alt andet. Der er slet ikke noget andet der interesserer dig lige i det øjeblik. Om det regner eller sner, det er sådan set ligegyldigt"*. Flow-oplevelsen ligger også bag, når han fortæller om ture langs Vesterhavet. *"Man kan gå nede langs stranden, selv om det blæser lidt og bølgerne der bruser. Og du kan gå 10, du kan gå 20, du kan gå 30 kilometer. Hvis du ikke tænker dig om, så får du sku' for langt hjem....Men når vi har gået en time eller halvanden så siger vi: Hov! Skal vi ikke snart vende om. For der er lige så langt hjem"*.

Også Christian og Sebastian refererer til naturoplevelser med flow-karakter. I Christians tilfælde handler det dels om at sidde roligt i en båd og fiske og opleve spillet mellem landskabet og vandet, solen og fuglene – dels om det intense øjeblik når han alene på jagt er kommet helt tæt på et byttedyr. Sebastian tager som nævnt af og til ud i naturen og sætter sig på en bakketop for blot at sidde og kigge ud i luften. Det kan minde om Christians kontemplative flow-oplevelse i båden, ligesom Sebastian også har den modsatte type højtspændte flow-oplevelser på jagt eller ved ekstreme sportsaktiviteter i naturen.

Vores materiale rummer endnu et eksempel på en ekstraordinær og stærk naturoplevelse, som imidlertid hverken har karakter af en åndelig-mystisk oplevelse eller af en flow-oplevelse. Som det fremgår af historien om Claus tog hans mormor ham som lille med ud at fiske. Det gjorde stort indtryk på ham, ikke mindst fordi hans mormor, som betød meget for ham, gik op i det med liv og sjæl. Oplevelsen blev fulgt af andre naturoplevelser sammen med mormoren, men retrospektivt beskriver han det som en skelsættende oplevelse, som satte gang i hans store interesse for lystfiskeri, og som herigennem også har fået betydning for hans livsbane.

Selvom en naturoplevelse er ekstraordinær – et kortvarigt moment i hverdagslivet – så kan den som i eksemplerne ovenfor tilsyneladende

være så stærk, at den overskrider og forrykker den hidtidige relation til naturen og tilfører naturen værdi gennem det stærke, transcendentale indtryk. *Styrken* i naturoplevelserne er altså nok så væsentlig som *antallet* af dem.

2. Perspektiv: Forvaltningen af tid og rum

Det moderne hverdagsliv er kendetegnet ved at være opsplittet i forskellige sfærer. Arbejdslivet, hjemmelivet og de forskellige fritidsaktiviteter har forskellige fysiske og sociale rammer med hver deres kulturer og menneskelige relationer. Det kan gøre det til noget af en udfordring at nå det hele og fungere tilfredsstillende. Samtidig driver såvel indre lyst som fristelser udefra os mod at skulle nå endnu mere. Vi lever i et eldorado af muligheder, og jagten på at udnytte dem har stor betydning for udviklingen og opretholdelsen af vores identitet og selvværd. Mulighederne findes forskellige steder, men vi er mobile som aldrig før. På den anden side har døgnets fortsat kun 24 timer, og der er grænser for hvor meget vi kan overkomme.¹³

Denne problematik omkring forvaltningen af hverdagslivets tid og rum har også betydning for vores forhold til naturen. I vores materiale har vi fundet tre forskellige problemstillinger indenfor dette tema. For det første: Betydningen af om vores ønsker til brug af natur er integrerede eller disintegreret i vores tidsplaner? For det andet: Betydningen af henholdsvis rumlig nærhed og distance til naturen for vores forhold til den? Og for det tredje: Spørgsmålet om hverdagslivets opsplittning også medfører en tilsvarende opsplittning i vores relationer til naturen?

Integrerede og disintegrerede naturønsker

Vi har, som vi skrev ovenfor, mange gøremål i hverdagslivet, men fortsat kun 24 timer. Mere eller mindre velovervejede udvikler vi efterhånden vores livsstil, som indebærer at noget gives mere og bedre plads end andet. Naturen er en af de brikker, vi kan flytte rundt med. Ser vi på vores interviewpersoner kan vi se at der er forskel på, hvorvidt deres ønsker til brug af naturen er *integreret i hverdagslivets praktiske og symbolske orden*¹⁴ eller om de tværtimod er *disintegrerede* og dermed utilfredsstillede. Det har forståeligt nok konsekvenser for, hvordan de reagerer på spørgsmål om ønsker de har til naturen:

I historien om landmanden, Hans, er naturen i høj grad en integreret del af hans hverdagsliv. Naturen er "lige udenfor døren" og det har den været hele hans liv. På spørgsmålet om, hvad han og hans ungdomsvenner brugte naturen til svarer han: "*Brugt naturen – Jamen det er svært at sige, hvad man har brugt naturen til, for det har været en naturlig del af os. Det er ikke sådan, at man gik og tænkte at man brugte naturen. Den har jo bare været der*". Og det gælder også hans nuværende hverdag. "*Vi oplever naturen til hverdag. Den natur som vi føler er en naturlig del af vores liv*".

¹³ Iagttagelsen og beskrivelsen af disse karakteristika ved udviklingen i moderne hverdagsliv kan findes hos mange samfunds- og kulturforskere. Jf. bl.a. Hochschild 1997; Giddens 1994; Ziehe 1989; Jensen 2001

¹⁴ Vedrørende hverdagslivets praktiske og symbolske orden jf. afsnittet om hverdagslivsteori og -analyse i kapitel 3.

Hans oplever ikke et behov for at komme ud og bruge naturen på en bestemt måde. Han har generelt den tætte, stadige kontakt gennem sit arbejde, og han har ikke en mere tidspresset hverdag end, at hvis han får lyst til for eksempel at køre ned til vandet et par timer, gør han bare det. Han går også bare ture for at gå, uden at det nogen sinde bliver et presserende behov. I hans tilfælde er den naturbrug, han føler behov for, rigeligt integreret i hverdagslivet. Naturønsker opstår kun som en nysgerrighed efter 'det Ukendte' og modsatte af hans natur i hverdagen, som når han drømmer om at sejle på verdenshavene som Troels Kløvedal og når han selv af og til begiver sig ud på vandet i en sejlbåd og opdager nye kyster.

Lissies historie fortæller tilsvarende om at bo med naturen lige udenfor døren og om at have en livsstil med tid nok til at bruge den. Nærhed og tid er ganske givet gode forudsætninger for at få realiseret ens naturbehov i den faktiske naturbrug. Men samtidig har vi jo forskellige ambitionsniveauer. I Lissies tilfælde er det højt - måske fordi hun holdningsmæssigt priser naturen og er kritisk overfor den stærke kultivering af den. Selvom hun kommer ud dagligt, synes hun alligevel, at hun og hendes mand får gået for lidt. *"Vi er ikke så gode, og det er fordi vi synes, at vi har for meget at lave. Og det er noget PLADDER. Så vi skal til at gå, meget mere. Men, vi tager en tur ind i mellem. Det gør vi da"*. Trods nærhed og relativt god tid hos denne pensionist, kan der altså alligevel opleves et gran af disintegration mellem naturønske og faktisk naturbrug.

Et eksempel på en mere moderne og tidspresset livsstil finder vi hos Gitte og hendes familie. Hendes hverdagsliv er, som mange andre moderne menneskers, præget af "domæne-konflikten" og "familiedilemmaet" (jf. Røpke 2001). Domænekonflikten handler om, at der ikke er tid til alt det, hun gerne vil på de forskellige områder i hverdagslivet: Aktiviteter med børnene, hendes lønarbejde, hendes keramik-hobby, samvær med venner og bekendte, projektet med den japanske have, husmoderambitionerne om selv at lave sylten m.v. – og dertil ønskerne om at komme mere ud omkring og opleve naturen i det daglige. Hvert domæne rummer ønsker om at gøre mere. Og det giver tidsproblemer. Tidligere fik hun for en stor del hendes naturbehov tilfredsstillet ved at cykle til arbejde, men det er der ikke mere tid til. Hertil kommer familiedilemmaet som handler om, at man på den ene side har behov for at holde sammen på familien som hverdagslivet tryghedsbasis, samtidig med at hvert familiemedlem har sine individuelle interesser og gøremål i hverdagen. Det trækker i hver sin retning og kan fx betyde, at et ønske om flere ture ud i naturen sammen er vanskeligt at integrere med familiemedlemmernes forskellige aktiviteter og planer. I interviewet med Gitte ses dette i en passage, hvor hun netop har fortalt, at de ikke har været nede og gå tur ved stranden i lang tid, selvom hun længes efter det. På spørgsmålet om det skyldes, at det ikke er lagt ind i hverdagens rammer, svarer hun: *"Det burde man måske gøre. Det kunne være man skulle sige om SØNDAGEN der skal vi altså bare – det har vi også snakket om – der skulle man sige: Der skal vi altså enten i skoven eller til stranden... Ja, vi har faktisk haft snakket om det... Men det er så igen fordi M (hendes mand) har arbejdet så meget og også har brugt weekenderne.... At man så skal sige... der skal i hvert fald være en gang om ugen, hvor man siger, det er altså bare familien der skal være sammen her. Bare en TIME måske, ikke.... Ja, vi kan ikke gøre*

det sammen med HAM i hvert fald, for så kunne vi jo bare SELV gøre det, som han også siger. Så tror jeg måske også D (drengen) ikke gider.... Ikke hvis han lige skal noget med kammeraterne, så gider han ikke at skulle med mig i skoven. Så vil det så blive kun mig og den lille [smågriner]. Det er måske også fordi det bare er MIG der synes, det skal være sådan, ikke. Noget jeg ønsker”.

Som det fremgår af historien om Gitte er det imidlertid ikke entydigt sådan, at hendes naturønsker er disintegrerede i hendes aktuelle hverdagsliv. Haven og de lejlighedsvis ture ud i naturen dækker i nogen grad hendes behov, og hun er alt i alt godt tilfreds med sit hverdagsliv. Men da naturbruget ikke er helt godt integreret i det, går hun alligevel rundt med en længsel efter at komme mere ud i naturen.

Også andre af vores interviewpersoner fortæller om hverdagsliv med disintegrerede naturønsker. Christian er vokset op i nærkontakt med naturen, og har et stort behov for en daglig dosis natur. Men som det fremgår har han og hans familie i en periode boet i København og her oplevet besværet med at få naturbehovet tilfredsstillet. Eksemplet viste dog også, at han – til forskel fra Gitte – delvist fik tilgodeset behovet ved at tage på ture i weekenderne. Måske fordi han i højere grad end Gitte er vokset op med en norm om at man godt lige kan nå ud i naturen, og måske fordi han ikke som hende har mødt modvilje fra ægtefællen.

Reguleringen af naturbehovet i forhold til hverdagslivets andre gøremål behøver ikke nødvendigvis enten indebære en harmonisk integration eller en livsstil med et mere eller mindre konstant disintegreret behov. Sebastians historien viser således en helt anden form for regulering, idet han veksler mellem perioder med meget arbejde og lidt naturkontakt og afbræk herfra på ture og i ferier, hvor opsøger meget intensive naturoplevelser.

Nærhed versus distance til naturen

En anden vigtig skelnen mellem interviewpersonernes naturrelationer handler om, forskellen mellem at leve i daglig fysisk nærkontakt med naturen og at leve på afstand fra naturen. Umiddelbart kan det virke som det samme tema som ovenfor. Men selvom nærhed til naturen strukturelt giver bedre betingelser for integration af naturbehovet i hverdagslivet, og fysisk distance modsat lettere kan føre til disintegration, så er det alligevel ikke nødvendigvis det samme. Som beskrevet handler disintegrationen om uoverensstemmelser som i høj grad har noget med *tid* at gøre: Om naturbehov som er udviklet tidligere i livet og som skaber længsler i det nuværende liv, samt om tidspres i hverdagen, som giver besvær med at få plads til at realisere ønsker om naturbrug. Nærhed – distance temaet handler til forskel herfra om den *rumlige dimension*.

Nærhed og distance til naturen er ikke et enten/eller, men to poler i et spektrum, hvor de fleste af os lever på måder, som rummer begge dele i en eller anden kombination. Det indebærer på den anden side ikke, at der ikke kan være store forskelle. Ikke mindst som følge af forskelle mellem at bo i eller udenfor byområder samt mellem at have et arbejdsliv med direkte naturkontakt eller ikke. Blandt vores inter-

viewpersoner har landmanden, Hans, og naturforvalteren, Christian, begge bolig og arbejde med nærhed til naturen, men også naturejeren, Marianne, og pensionisten Lissie har en nær daglig kontakt med naturen, idet de bor på landet samtidig med at de ikke har lønarbejde. De øvrige interviewpersoners hverdagsliv befinder sig på forskellig vis længere ovre mod distance-polen.

Hvad betyder denne forskel så? Et fællestræk ved de ovennævnte interviewpersoner med rumlig nærhed til naturen er, at de fremhæver *de kontemplative oplevelser i den kendte natur* som det, som de især holder af og gerne vil bruge naturen til. I kontrast hertil fremhæver de unge, byboere Sebastian og Claus *de intense, stærke naturoplevelser i ukendt natur* som det der giver naturen værdi for dem. Hassan, som også er bybo, længes også efter stærkere naturoplevelser end dem ham umiddelbart oplever som mulige i hans omegn. Gitte, Holger, Carina og Martin, som har det til fælles at de bor i mindre byer eller forstæder, er ikke klart placerbare til en af siderne. Nu er dette ikke en kvantitativ undersøgelse og det er også væsentligt at bemærke, at forhold som alder og personlig karakter ganske givet også spiller ind på, hvilket ideal for naturbrug man har. Men vi kan i det mindste sige, at det virker relevant at se på den rumlige nærhed eller distance til naturen som en dynamisk faktor, som kan påvirke holdninger og ønsker til naturen.¹⁵

Vedrørende betydningen af nærhed og distance til naturen for ønskerne og holdningerne til den vil vi fremhæve en begrænsning i vores undersøgelse. Vi har således interviewet med et fokus på interviewpersonernes naturbrug i hverdagen og erfaringer fra tidligere i livet. Det er blevet *de nære naturrelationer*, som på den måde er kommet i fokus. Men, som det fremhæves af Henrik Juel i artiklen "Natur i firkanter" (Juel 2003) så indebærer det moderne hverdagsliv også, at vi oplever *natur på distance*: På TV og film, på billeder, gennem bilruden eller ud af kontorvinduet. Forskellen mellem de nære 'på kroppen' oplevelser af naturen og disse mere distancerede og – for mediernes vedkommende – konstruerede naturoplevelser er ikke blevet belyst i vores undersøgelse, men er absolut interessante for afklaringen af hverdagslivets naturrelationer.

Opsplittet hverdag – forskellige naturrelationer

Er det sådan, at vore dages opsplittning af hverdagslivet i flere relativt adskilte sfærer også betyder, at vi får flere forskellige forhold til naturen – og dermed også forskellige holdninger og ønsker til naturen alt efter hvilken sammenhæng, vi betragter den ud fra? Som det fremgår af kapitel 1 var dette et af de centrale spørgsmål, som vi ønskede at undersøge. Arbejdslivet, hjemmelivet og de forskellige fritidsaktiviteter indebærer forskellige fysiske og sociale rammer, forskellige kulturer og menneskelige relationer samt dermed også forskellige interesser, hensyn og aktiviteter. Der kan derfor være god grund til at antage at det også vil påvirke vores forhold til naturen, sådan at vi kommer til at møde den med forskellige intentioner og 'briller på'.

¹⁵ Forskellen mellem de ældre og yngre generationers hverdagsliv og livsindstilling, som givetvis også er relevant for forskellen mellem ønsker om henholdsvis kontemplativ og intensiv naturbrug behandles under det 3. perspektiv.

Som det vil fremgå herunder, så viser vores materiale på den ene side, at der kan findes markant opsplittede syn på naturen hos samme person. På den anden side giver vores materiale generelt ikke indtryk af, at et opsplittede hverdagsliv giver en tilsvarende opsplittet, bricolageagtig naturrelation. Måske fordi det trods alt er den samme person som modtager indtrykkene og bearbejder dem ud fra hans eller hendes samlede erfaringer. Der synes snarere at være tale om, at de forskellige sfærer i hverdagslivet giver os forskellige impulser til mere sammensatte naturrelationer.

Det er hos vores landmand, Hans, at vi finder to meget forskellige måder at betragte naturen på, som han kan veksle mellem, nærmest som man kan, når man ser på et af de såkaldte fixer-billeder, hvor man alt efter fokusering kan se to helt forskellige motiver. Som det fremgår af historien om ham, kigger han umiddelbart med sit professionelle landmandsblik på, hvor frugtbare de fysiske omgivelser er; dvs. om de kan give et ordentligt udbytte. Granplantagen ved Vesterhavet *"er det rene sand. Det har jo ikke noget med jord at gøre"*. Og om et turistområde på Gran Canaria siger han, at *"det jo ikke er natur. Det er også ørken....Det er ikke frugtbart"*. Naturen er i det perspektiv lig det frugtbare, og dets modsætning er ørkenen. Men når Hans har fri, og især når han er væk fra hans vante omgivelser, kan han se på naturen med andre øjne. Tager han ud til vandet, har naturen en anden betydning. Her bliver naturen til *kontrasten* til det dyrkede. Fx. skal han ned og se ud over vandet, når det stormer. Om det siger han: *"Der er nogle kræfter der er i gang dernede, som vi ikke kan præstere. Det er nogle helt andre kræfter end dem, vi har at gøre med til daglig. Det kan godt være det er den modsætning til hvad der er her, der driver mig derned"*. Også i mildere vejr drages han mod vandet. *"Nu har vi så en sejlbåd. Det er så en helt anden form for oplevelse. Der vil vi gerne køre...for at komme derned og så rigge den til og komme ud at sejle. DET er en naturoplevelse"*.

Natur er her *den vilde natur*, som står i modsætning til *det kultiverede*:

"Natur er frihed, ikke også. Det er det vildtvoksende og fritgående dyr og sådan noget. Naturlige dyr, som er naturlige udenfor, altså ikke husdyr under nogen som helst form....Natur det er de ting, der hører hjemme, hvor de faktisk hører hjemme. Det er nogle ting, som ikke er blevet placeret af os, og som ikke er menneskeskabte".

Hans er glad for oplevelser i den vilde natur i fritiden. Ikke kun på havet, men også i hans omegn. Samtidig betyder distinktionen til det kultiverede, at han kan trække en skarp grænse til hans landbrugspraksis. Men med landmandsbrillerne på bliver denne praksis også til noget som omhandler natur, nemlig som naturen som det frugtbare.

Christian - den anden af interviewpersonerne som arbejder professionelt med natur - har også en opdeling mellem sit professionelle natursyn og så den måde han oplever naturen i fritiden. Vi var inde på dette i afsnittet om forskellige måder at erkende naturen på (tidligere i dette kapitel) Som biolog med naturforvaltning som arbejdsområde kan han erkende naturen på, anskue et naturområde rent analytisk og fx. fremhæve at nogle naturtyper er sjældne rent biologisk set og derfor bør beskyttes. Men han kan også tage de biologiske briller af.

”Men når jeg SELV oplever naturen, eller går i naturen, så ANALYSERER jeg slet ikke hele tiden. Det er mere sådan, det er bare sansindtryk jeg går i. Jeg tænker ikke på at sådan og sådan forholder det sig, og det har den sammenhæng. Det tænker jeg ikke så meget på. Egentlig forbavsende lidt”.

Det er påfaldende, at de to nævnte interviewpersoner er de eneste, der arbejder *professionelt* med naturen. For de øvrige giver arbejdet ikke en særlig opfattelse af naturen, enten fordi naturrelationen i arbejdet ikke adskiller sig fra den i fritidslivet, eller fordi arbejdet ikke rummer en nærhed til naturen. Ud fra vores materiale ser det således ikke ud til at opfattelserne af naturen simpelt opsplitter sig efter hverdagslivets sfærer. Det *kan* føre til forskellige synsmåder, og især hvis arbejdslivet indebærer en professionel og tæt relation til naturen.

3. Perspektiv: Det hidtidige livsforløb og det nuværende liv

Vores liv former sig som en erfaringsproces hvorigennem vi udvikler vores behov, måder at opfatte verden på og værdier. Heraf udspringer en aktiv og kreativ stræben efter at indrette hverdagslivet bedst muligt. Men vi har jo ikke frit valg på alle hylder. De aktuelle levevilkår giver nogle rammebetingelser, som vi må realisere os indenfor. Med tiden forandrer disse vilkår sig og skaber dermed andre muligheder. Vores livsforløb kan således både have karakter af en fortsat erfaringsproces og af brud, som forrykker det grundlag, vi erfarer på.

Naturen kommer også i spil i denne dialektik mellem fortid og nutid. Vi gør erfaringer med den og udvikler herigennem – og i dialog med andre mennesker – vores behov, værdier og forestillinger vedrørende naturen. Under 2. perspektiv var vi inde på, hvordan vi i vores aktuelle forvaltning af tid og rum står over for udfordringen med at få integreret vores historisk udviklede ønsker til brug af naturen. Dette tema kunne ligeså vel være placeret her under 3. perspektiv. Her skal vi imidlertid se på nogle andre spørgsmål, som relaterer sig til dette perspektiv:

Betydningen af barndommens landskab

Det er en udbredt opfattelse, at *'barndommens landskab'* sidder så dybt i os, at det i virkeligheden er den natur, vi søger og glædes ved senere i livet. Vi kan ikke be- eller afkræfte dette i statistisk forstand, men ud fra vores interviews kan vi se, at betydningen af barndommens landskab kan være meget forskellig alt efter livshistoriens karakter. Hos nogle af vores interviewpersoner kan man i en vis forstand godt beskrive barndommens natur som et ideal og en målestok, ud fra hvilken aktuelle naturforhold vurderes, i andre tilfælde har barndommens natur nok en særlig betydning, men ikke som ideal og målestok.

Hans og Carina som er de to personer, hvor barndommens landskab kan beskrives som en sådan målestok, adskiller sig fra de andre ved, at de er fortsat med at blive boende i dette landskab. Det er altså ret besat ikke kun barndommen, men deres samlede hidtidige livsforløb der danner baggrund for at *'barndommens landskab'* udgør deres ideal og målestok. Med denne særlige rodfæstethed i samme naturtype er de måske meget forståeligt også mere fremmede og skeptiske overfor andre naturtyper. Hans fortæller fx om sin oplevelse af Vest-

jylland: "Når vi kommer til Vestjylland så føler vi os jo helt mærkeligt tilpas for det er ... en helt anden natur. Vi forbinder ... naturen med at det er store træer ... kuperet landskab ... Vestjylland, det har jeg svært ved at forbinde med natur". Carina, som bor i Københavns omegn og kalder København for "indestængt" og landet for "kedeligt", hvorefter hun konkluderer: "Selvfølgelig har jeg været udenfor Søborg, men det er her jeg finder mig bedst".

Lissie har ikke samme form for kontinuitet, men er dog på sine ældre dage flyttet til et område som på mange måder minder om hendes barndoms natur. Som ung var hun glad for storbyen. Da hun siden fik børn flyttede de først til Valby og derefter til Rødovre, hvor de boede indtil de nu efter endt arbejdsliv er flyttet ud i et sommerhusområde i Odsherred. Barndommens landskab har ikke været målestok for værdien af de forskellige steder, de har boet. Men på den anden side har det heller ikke været uden betydning. "Da vi flyttede herop... så følte jeg det ligesom jeg var kommet LIDT hjem. Men det har jo også noget med min barndom at gøre". Hun flytter til en naturtype som hun har et indgående kendskab til helt tilbage fra barndommen. Som en tavs viden baseret på sanselige erfaringer mere end en indlært faglig viden. Denne 'inderligt kendte natur' giver hende en glæde, som gør den særlig værdifuld i forhold til andre naturtyper.

Vi skal herefter se på de to yngste af vores interviewpersoner, som må siges at være specielle ved allerede som børn at have udviklet en stærk glæde ved at færdes i naturen. Sebastian har som beskrevet i løbet af sin barndom boet nogle år i Frankrig. Det var en specielt lykkelig tid. "Jeg har haft den bedste barndom dernede. Fordi... man var FRI, når man render rundt der". Det var ikke blot leg og harmoni, men også hårrejsende intense oplevelser, som at orientere sig i en vild skov om natten, komme tæt på en vildsvine-familie og blive jaget af hannen med fare for livet.

Claus fik som beskrevet sine stærke naturoplevelser og en grundig naturopdragelse af sin mormor. Hun tog ham op midt om natten for at gå ud i skoven og se den vågne. De gik lange ture, hvor hun fortalte ham om planter, fugle m.v. Og ikke mindst tog hun ham med ud at fiske som 6-årig, hvilket blev en skelsættende oplevelse, som stadig står helt klart for ham.

Hos både Sebastian og Claus er det svært at skille de sociale kvaliteter fra naturoplevelserne, men samtidig er det også interessant, at de begge henviser til *intense* naturoplevelser som noget der har rykket dem og haft konsekvenser for deres naturrelation og liv. Man kan således godt sige, at "Barndommens landskab" i deres tilfælde har sat sig spor i det videre liv. I Sebastians tilfælde i form af hans praksis med af og til at forlade det strukturerede hverdagsliv for at tage ud i naturen på intense eventyr eller for at vegetere alene. I Claus tilfælde ved at lystfiskeriet ikke blot er blevet en vigtig hobby, men også hans arbejdsområde og omdrejningspunktet i hans bevidst valgte livsstil. Barndommens naturoplevelser kan bestemt have stor betydning for det videre liv. Men dels er de vokset op under særlige vilkår, dels er de begge fortsat unge.

I den modsatte ende af livsbanen finder vi Holger, som er født i 1923. Hans blik på naturen er helt anderledes end de unges, simpelthen fordi han har levet så længe at såvel samfund som natur har ændret sig ganske meget. Således fortæller han om sin barndom på Islands Brygge og Christianshavn, at der dengang var masser af grønne områder og heste og at officererne på kasernen havde små havestykker, hvor de dyrkede kartofler, jordbær m.v. Også i hans tilfælde har naturoplevelserne i barndommen sat sig spor i hans senere liv. Ikke mindst det, at han som 6 år lærte at ride på kasernearealet og Christiansborg, kom – sammen med hans ferier på mosteren og onklens gård ved Tølløse – til at betyde meget for ham. På den anden side er hans holdninger og ønsker til naturen ikke nostalgiske; det er ikke barndommens natur, som er målestok for, hvad han oplever som god og dårlig natur i dag. Hverken den i København eller på gården i Tølløse. Som officer har han været udstationeret mange steder i landet, og i dag bor han og hans kone i Jylland. Han har lært at holde af den barske vestjyske natur. Ikke sådan forstået, at han har skiftet naturideal, men som en udvidelse af horisonten og forestillingerne om, hvad god natur kan være: **H:** "Den er jo barsk den Vestjyske natur, men den er jo flot. Og når man først har boet derude i længere tid, så holder man altså af den. Man kan godt en gang imellem savne bøgeskoven. **I:** "Hvad er der specielt ved den Vestjyske natur?". **H:** "Den er barsk. Vesterhavet er BARSKT, det allermeste af året, ikke".....". Der er vidder, som ikke findes på Sjælland. De findes ... også i det øvrige Jylland, jo. ... Der er ikke bebyggelser alle vegne. Du kan køre i områder hvor du ikke ser nogen huse. Det kan du næsten ikke på Sjælland". **I:** "Hvorfor er det godt?". **H:** "Det er jo fordi det er uberørt, der er ingen mennesker, der er ikke noget kunstigt. Det er KUN naturen. På Sjælland er der jo bygget noget alle vegne. Som også kan være utrolig smukt. Men bare anderledes. ... Jeg vil da ikke sige at Vestkysten og det barske område derovre er hverken smukkere eller bedre end at komme i Dyrehaven i København, som jo er VIDUNDERLIG pragtfuld. Det er bare anderledes".

Flere af de andre interviewpersoner har på samme måde flyttet fra barndommens natur og fået et nært forhold til andre naturtyper:

Bente blev født og levede sine første 12 år på Frederiksberg, men flyttede derefter til Grejsdalen ved Vejle. "Og der var VIRKELIG, virkelig, virkelig smukt. Jamen dog. ... Meget bakket og meget kuperet. Med foreller i åen og masser af ænder. Som var så tamme at de selv gik op i suppegryden, som min far sagde. Og masser af blomster. Rododendron over det hele. Uh! ... Det var rigtig rigtig flot". Et ægteskab førte hende siden tilbage til Københavnsområdet og uddannelse og arbejde betød at hun blev der i 25 år. I forhold til hendes naturønsker var det et kompromis. "Jeg var aldrig glad for Østerbro. For jeg syntes der var snævet og der var støjende og – jeg kunne godt se at når vi var INDE i huset, så var det ok, men udenfor var det ikke sjovt. Selvfølgelig var der Fælledparken. På den anden side set var det ... godt for børnene. ... De havde legekammerater. Det ville de jo ikke have haft her. ... Og de havde tæt til alting! Tennisbaner, og fodboldbaner og svømmehal, skøjtebane, skole, biblioteker, ALT! ...". Naturønsket blev dog tilgodeset da hun og hendes mand senere flyttede udenfor København og byggede et nyt hus på et stor grund, hvor der tidligere havde været frugtplantage. Om det siger hun, at det er hendes private paradys og "...i virkeligheden er det her nok, hvad jeg altid har ønsket - og så fik på et ret sent tidspunkt". Det danske vejr er

dog slangen i paradiset. De 8 måneder hvor man overvejende må holde sig indendørs bryder hun sig ikke om. Derfor flytter de nu til Spanien – til en helt anden natur, som hun først var meget skeptisk overfor, men siden – gennem at være der i en længere periode – opdagede som både smuk og omskiftelig.

Bentes forhold til naturen har altså ikke været bundet af barndommens opvækst i storbyen. Ungdomsårene i Grejsdalen har givet betydning meget for, at hendes tilbagevenden til København i en senere livsfase ikke var en succes – set i forhold til hendes ønsker til naturen. Hun er nu på vej til en anden slags natur i Spanien. Det er ikke 'barndommens landskab', men godt i hendes øjne, fordi det både rummer noget af det, hun holder af i den danske natur (omskiftelighed) og noget bedre – nemlig vejret.

Christian levede sine første 8 år i Ikast i et villakvarter, men ude på heden, dvs. *"den der meget flade sandjord. Opdyrket med hvidgran i læhegn, ved siden af hinanden så langt øjet rakte"*. Da interviewereren antyder, at det ikke lyder som om det er hans ynglingslandskab svarer han: *"Nej, det er det heller ikke. Ikke i mit voksenliv. Men alligevel så har det ... Den prægning jeg har fået i min barndom det har alligevel gjort, at jeg føler et vist vemod [smil i stemmen] mod det der lidt grimme landskab. Det er ligesom om jeg kommer hjem, når ... jeg kommer ud på de der hedesletter".* *"Ja, landskaberne giver stadig det der – underlig nok egentlig fordi jeg egentlig ikke er så glad for det, men alligevel så giver det mig. Det er den der dybe forankring i barndommen, ... det virker meget trygt. ... Hvis du er derom sommeren, kan du fornemme den der meget sandagtige muld. Det giver sådan en helt speciel tør fornemmelse hvis du tager det i fingrene, hvis du leger med det. Og også en speciel lugt"*.

Barndommens landskab sidder altså tydeligvis i ham, men mere som noget trygt, stabilt end som et ideal. Senere i barndommen bor han i Ballerup, forstad til København. Det var i udkanten med gode muligheder for at komme ud i det åbne land, hvilket også har givet ham en tæt relation til den type natur. Noget særligt i hans historie er, at han – efter at være flyttet væk fra området, da han blev voksen – flyttede tilbage til samme boligkompleks, da han var 33. Området var nu udbygget og naturen helt forandret. Men han oplevede ikke denne ændring af barndommens landskab som et stort tab. *"Det vandløb jeg ... kan huske jeg besøgte tit, det var blevet ... MEGET friseret. Det var en del af et parkanlæg. Så det var forandret meget. Men igen, som barn har man ét syn på det, og som voksen har man et andet syn. Der har man et andet behov, måske"*.

I dag bor Christian som nævnt inde i en skov. Helt modsat det flade hedelandskab, han kom fra og naturen han flyttede til i Ballerup. Så også i hans historie synes barndommens landskab nok at have en særlig betydning, men ikke sådan forstået at den på nogen måde bestemmer de senere holdninger og ønsker til naturen.

Det fælles ved disse eksempler på livshistoriske udviklinger i forholdet til naturen er, at det er mennesker, som er flyttet – ofte i forbindelse med livsfase-skift. Ved at bo og rejse rundt i forskellige naturtyper gennem livet har de udviklet stadig nye indsigter og glæder ved naturen og har på den måde fået stadig mere sammensatte og

alsidige relationer til naturen. Barndommens landskab har en særlig betydning, men bliver relativiseret og andre kvaliteter viser sig og får også betydning. Hvor livet i det samme lokalområde eller naturtype - som hos Hans, Carina og Lissie - har en særlig kvalitet ved at befordre den dybe relation til den samme 'inderligt kendte' natur, rummer det mere omskiftelige, brudfyldte liv en kvalitet ved at befordre en mere alsidig naturrelation. Som det moderne samfund udvikler sig er der næppe tvivl om, at denne alsidige relation vinder frem på bekostning af den dybe.

Naturbehovets videre udvikling

Hvis barndommens natur ikke nødvendigvis er ideal for den voksnes naturopfattelse, kan man så mere beskedent sige, at når man først en gang i livet har fået et nært forhold til naturen, så vil det også være ved resten af livet? "Én gang spejder, altid spejder", som man siger? Det passer på nogle af vores interviewpersoner, men vi har også eksempler som viser, at det ikke nødvendigvis behøver at gå sådan. Carina var spejder, og holdt af det frie liv sammen med andre jævnaldrende ude i naturen. Men i hendes tilfælde har det ikke skabt en særlig interesse for naturen. Holger har gennem sit liv opholdt sig meget ude i naturen og kan stadig tale begejstret om den. Men han bruger den ikke særligt meget i dag. Er på sin vis blevet 'mættet', og foretrækker i dag den sociale samvær indendørs. Behovet for at være ude i naturen kan altså også reduceres gennem livet.

Ungdommen

Flere af vores interviewpersoner beskriver deres ungdom som en periode, hvor naturen fik mindre betydning i hverdagslivet end både før og efter. Her først en passage fra interviewet med Lissie, hvor hun fortæller om skiftet fra en barndom i en landsby i Jylland til Vesterbro i København da hun var 18-19 år. I forhold til naturen noget af et skift. Men trods Lissie i dag bor på landet igen, ser hun ikke tilbage på tiden i det mørke København med ubehag:

I: "Det var da noget af en omvæltning at flytte til Vesterbro?". **L:** "Meget. Meget". **I:** "Kan du huske hvad du syntes om det? Om at bo i, det var vel en lejlighed I boede i der?". **L:** "Vi boede i en lejlighed på anden sal. Jah – Man er jo ung og det er jo spændende og der skal prøves noget nyt og – ja". **I:** "Så det var ikke sådan en fornemmelse af at være spærret inde?". **L:** "Det var noget jeg selv havde valgt. Ja. Også fordi mine forældre så var her også, ikke. Ja". **I:** "Okay. Men der er nogle som fortæller om perioder hvor de har boet i lejlighed og fortæller at det var frygteligt og det var klaustrofobisk og der var ingen frisk luft og man kunne ikke se andet end mure på den anden side og - [stigende "dramatiserende" intonation]". **L:** "Jamen det er rigtigt. Men sådan syntes jeg ikke at jeg følte det dengang. Der skete så mange ting og -. Jeg var inde i hjemstavnsforeningen og – sådan hvad jeg kunne finde, ikke".

Bente flyttede også fra landet til storbyen, da hun var ung. Først til Jægersborg og siden til Østerbro. Som det fremgår af citatet side 83, oplevede hun, at hun manglede naturen, men af andre sociale grunde var det et godt sted at bo.

Christian flyttede også til Østerbro som ung, i hans tilfælde fra Ballerup i omegnen af København. Flytningen havde praktiske grunde, idet han skulle studere ved universitetet i København. Men som det

fremgik af hans historie var han også tiltrukket af bylivet, som han husker tilbage på som charmerende, trygt og dejligt, ikke mindst fordi han boede hos en pige, han var forelsket i.

Her – ligesom andre steder – giver vores materiale ikke grundlag for statistisk generalisering, men vi finder alligevel eksemplerne ovenfor alment relevante, fordi de handler om livsfaseskiftet fra barn til voksen, hvor det både er almindeligt at flytte til de større byer for at studere og at fester, kærlighedsforhold, familiestiftelse mv. bliver centrale størrelser i hverdagslivet. Begge disse forhold kan gøre naturen til en mindre væsentlig faktor.¹⁶ I dag er boligstrukturen i Danmark en anden end dengang ovennævnte interviewpersoner var unge. Færre bor på landet og langt flere i parcelhuse i byer og forstæder. Men de store byer trækker stadig de unge til, når de skal studere – og det er der flere der gør i dag. Og de sociale kvaliteter ved bylivet er vist ligeså tiltrækkende på ungdommen som tidligere. Så ud fra disse betragtninger synes vi at observationen af ungdommen som en særlig socialt orienteret periode, som potentielt kan betyde et skift og skabe en diskontinuitet mellem barn- og voksendommens naturforhold er interessant – alment set.

Forskellen mellem forældrenes og deres børns naturerfaringer

Vi var under afsnittet om barndommens landskab inde på, at den stadig større mobilitet kan betyde et anderledes forhold til naturen hos de yngre generationer end hos de ældre. Det er imidlertid ikke den eneste grund til forskelle generationerne imellem. Flere af interviewpersonerne kom selv ind på forskellen mellem deres egen og deres børns naturrelation. Hovedtemaet heri kan siges at være en bekymring overfor børnenes *fremmedgørelse* overfor naturen.

Bente fortæller, at der er fire spejderhytter i nærheden af hendes ejendom, som lejes ud til børnehaver og fritidshjem. Gang på gang oplever hun, at planter og træer ødelægges, at heste skræmmes og børn uden opsyn udsætter sig for livsfare, fordi de ikke ved, hvordan de skal færdes i naturen. Carina har lidt den samme pointe, idet hun som pædagog lægger vægt på at det er vigtigt at lære børnene naturen at kende og at omgås dyr, så de ikke – som hende selv – er utrygge ved dem. Hvor metoden mod fremmedgørelse her er opsyn og opdragelse fremhæver flere af de andre interviewpersoner, at det der har været afgørende for deres egen udvikling af en glæde ved og en viden om naturen, har været deres barndoms fri leg i naturen lige omkring hvor de boede. Dvs. leg med kammeraterne uden voksenopsyn på marker, i skove, ved søer mv.. Som det fremgår af citaterne i afsnittet om Hassan i kapitel 2 lægger han stor vægt på, at han i sin barndom lærte at færdes i naturen, at undgå det farlige, at vide hvor meget en gren kan holde til etc. Sebastian fremhæver tilsvarende betydningen af de år han som barn boede i Frankrig, hvor han lærte at færdes i den vilde og farlige natur der. Christians historien handler om det samme. Om barndommen i Ballerup fortæller han: "*Som barn er det et paradys, sådan et sted, når der er masser af andre børn, fordi du har ALTID legekammerater. ... Også dengang [som ved Ikast] ... var jeg meget*

¹⁶ Det er i overensstemmelse med anden forskning om hvordan relationerne til omverdenen ændrer sig i ungdommen. Jf. Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981, s. 94ff

sammen med mine kammerater. Det var ikke sådan at mine forældre skulle vide lige præcis hvor jeg var henne hele tiden. ... Og på det tidspunkt var den del af området ikke særlig integreret i byen og infrastrukturen, det vil sige der var ikke veje omkring. ... Det vil sige der var mulighed for at komme ud i det åbne land, som barn. Der var marker man kunne løbe ud på, noget som ikke var dyrket, noget som ikke var bebygget, endnu i hvert fald, udviklet. Der var åer og søer og sådan noget man kunne udforske og rigtig gå på opdagelse i”.

I følgende citat af Hans fremhæver han det samme og vender det mod børneopdragelsen i dag. *”Så der var ikke nogen der holdt øje med os. Det er vi jo MEGET mere slemme til i dag. Hvis vi ikke LIGE ved hvor de er så er vi jo helt fra den. Så breder panikken sig”.*

Med større byområder med meget mere trafik på vejene og en mere kultiveret natur handler det i høj grad om forandrede opvækstbetingelser, og ikke nødvendigvis kun om mere pylrede forældre. Spørgsmålet er så, hvad det betyder for børnenes naturrelation? Ifølge Hans betyder det en mere forbrugeragtig relation til naturen. *”... de [børnene] opfatter ikke dét som er lige udenfor døren som natur. Når vi skal et eller andet så skal vi køre et eller andet sted hen for at de kan opleve natur, opleve nogle ting. De kan ikke bare gå lige udenfor døren og så opleve nogle ting. ... Der skal ske noget. Hele tiden”.*

Det er ikke det at søge intense oplevelser i naturen, som Hans tager afstand fra. På hans gåture alene i naturen er der også intense naturoplevelser, men hans harcellerer over, at det skal gøres til noget ekstraordinært, som man arrangerer ture ud til, i stedet for noget man søger i den nære natur lige udenfor. For byboerne og deres børn er vilkårene imidlertid anderledes. Her er naturen ikke – eller i hver fald i mindre grad - lige udenfor døren. Da flere og flere bor i byer kan det derfor også betyde, at den mindre selvfølgelige og mere forbrugeragtige relation til naturen i højere grad bliver den de kommende generationer vokser op med.

4. perspektiv: Social nærhed og distance

Vores hverdagsliv opstår og udvikles i en social verden. Vi har behov for andre mennesker samtidig med at vi som moderne mennesker udvikler os til selvstændige individer, som ikke bryder os om for snærende sociale bånd. Reguleringen af social nærhed overfor social distance er derfor vigtig for vores livskvalitet.

Naturens værdi for os hænger i høj grad sammen med denne regulering af social nærhed og distance. Naturen kan på den ene side være af værdi for os ved at fungere som et *socialt uderum* og på den anden side kan værdien være, at den fungerer som *frirum fra det sociale*. Det er to helt modsatte funktioner, men der er ikke nødvendigvis tale om et enten-eller valg, idet samme person godt kan benytte naturen på den ene måde i nogle situationer og på den anden måde i andre. Som det vil fremgå herunder var der dog blandt vores interviewpersoner nogle der udpræget benyttede den som socialt uderum, og andre som udpræget benyttede den som frirum fra det sociale.

Naturen som socialt uderum

I vores fremstilling af Carinas historie fremhævede vi, at hun opholder sig meget ude i naturen uden egentlig at være særlig optaget af den. Den fungerer som et *socialt uderum* for hende, et sted man kan være sammen med andre mennesker: I haven med familien, på en stor offentlig græsplæne datteren eller på tur med børnehaven, som hun arbejder i. Naturen er et rart sted at være sammen med andre, bedre end fx. de trange lokaler og larmen i daginstitutionen. Det sociale er drivkraften, som det fremgår af følgende passage om at løbe en tur i mosen: **I:** "Hvad er der rart ved at løbe?". **C:** "Det er det sociale igen, det er sammen med en anden én, som jeg godt kan lide at være sammen med". **I:** "Er det en rar måde at være ude?". **C:** "Netop i og med vi bruger mosen, så når vi løber rundt så, enten skal vi forbi en hel masse ænder eller, Ej! Se fiskehejren! ikke. Som står der flot lige foran næsen på én nogen gange. - Men det er primært det sociale". Som det fremgik af beskrivelsen af hende i kapitel 2, siger hun direkte, at hun ikke kan lide at være alene og at det er dejligt, når der er nogle andre mennesker man kan dele sine naturoplevelser med og snakke med om dem.

Naturen som socialt uderum indgår også i Hassans historie. Dog på en noget anderledes måde end hos Carina. Han beskriver hvordan han under sin opvækst på landet i Marokko levede på en måde, hvor arbejdet og det sociale samvær foregik i naturen. Naturen var ikke bare en rar kulisse for det sociale samvær, sådan som han oplever det er for nogle danskere. Den havde betydning som eksistensgrundlag og man var nødt til at lære at omgås den. Det at den fungerede som rum for det sociale liv indebar derfor ikke at den blot var noget i baggrunden. Den var væsentlig og man oplevede den med alle sanser.

Værdien af naturen som socialt uderum behøver altså ikke udelukke, at der gennem den fælles væren i naturen også kan erfares andre kvaliteter ved naturen. Det kan ske ved at man er sammen om at opleve naturen og evt. gøre noget med den. Udover Hassans udprægede eksempel herpå fra hans barndom, kan koblingen i mindre udpræget grad ses hos Gitte og hendes familie. Når de er sammen i haven er det ikke bare for at være sammen i en rar omgivelse (som når Carina er i hendes forældres have med sit barn). Det er samtidig også en oplevelse af at gøre noget med et stykke natur; gøre erfaringer med den ved at indvirke på den. Et andet eksempel er Christians fisketur som også er en social situation, men som samtidig er rettet mod en fælles naturoplevelse (jf. afsnittet om flow under 1. perspektiv).

Naturens værdi som socialt uderum behøver ikke nødvendigvis indebære, at den tillægges positiv værdi. I Carinas tilfælde er den både positiv og negativ, idet hun – foruden glæden ved socialt samvær i naturen – også besidder en angst for 'det sociale i naturen'; dvs. for de andre mennesker man kan møde, når man er ude i naturen. Som beskrevet i 2. kapitel har denne angst rod i en konkret episode, hvor hun havde mødt nogle bøsser med bukserne nede i mosen, hvor hun plejer at komme. Selvom det således refererer til en helt konkret episode, må fænomenet – angsten for det sociale i naturen – alligevel siges at have almen relevans, idet massemedierne næsten dagligt har historier om voldtægt af kvinder, som kan nære angsten for at møde ukendte mennesker. Denne angst har i sig selv ikke noget med natu-

ren at gøre, men den kan forstærkes af forestillingen om, at man ikke vil kunne tilkalde hjælp, hvis man er alene ude i naturen og møder nogle som vil en noget ondt.

Naturen som frirum fra det sociale

Antropologen Marianne Gullestad har beskrevet naturens betydning i kontrast til forskellige sociale kontekster. I kontrast til samfundet som sådan får naturen betydning som uafhængighed samt fred og ro. At være ude i naturen bliver i denne sociale kontrast ensbetydende med at være væk fra andre mennesker. (Gullestad 1989).

Der er flere af interviewpersonerne som udpræget tillægger naturen værdi på denne måde. Sebastian fortæller fx: *"Jeg tror bare jeg vil se noget andet....Jeg søger nok væk fra alle de mennesker, ikke. For eksempel oppe i butikken, kan man simpelthen bare få kuk, når kunderne render rundt om én alle sammen og de spørger alle sammen om det samme ... Det er jo til at få SINDSYG MEGET spat af, ikke. ... Så har man altså bare lyst til ... bare at sidde helt alene. Det en gang i mellem bare at være helt alene. I stedet for at der er så mange mennesker til hverdag. ... Bare kigge ud i luften! Der skal ikke meget mere til"*.

Bente har det på samme måde. Hun er støj-overfølsom og bryder sig ikke om at være sammen med mange mennesker. Fx fortæller hun, at efter støjende socialt samvær, som fx når børnebørnene har været på besøg: *"...så er det skønt at tage sin hund og gå en tur ud i skoven i absolut fred og ro"*. Hvilket er det samme som når Hans siger: *"Jeg er ikke særlig god til at være ude sammen med andre. Jeg kan bedst lide at være mig selv når jeg er derude. Uden at skulle tage hensyn til nogen. Uden at skulle snakke en hel masse med nogen. Simpelthen, være sig selv nok. Lukke af. Det er det eneste sted man kan gøre det efterhånden"*.

Hos Martin får denne søgen væk fra det sociale og mod ensomheden i naturen en særlig stærk betydning. Som det fremgår i historien om ham droppede han et travlt arbejdsliv og drager nu i længere perioder ud i naturen, som både har betydning for ham ved at være et sanseligt liv i nuet, og på det symbolske plan ved at være den beskyttende moder der giver trøst og holder de sociale trusler borte.

Martin regulerer sit liv ved at søge modpolen til det alt for belastende sociale liv han tidligere levede. Reguleringen af den sociale nærhed og distance med naturens hjælp kan også være mindre voldsom og foregå som en balanceakt i det daglige. I Lissies og hendes mands pensionisttilværelse er hun meget indendørs – laver mad, ser TV mv. – mens manden det meste af dagen er udenfor. Det kan ses som en regulering af social nærhed og distance indenfor familielivets rammer. De har hvert deres frirum, så samlivet ikke bliver for snærende. Som han siger det, er det der trækker ham ud friheden til at kunne gå rundt og passe sig selv, være uafhængig og selvstændig.

At tendensen til at værdisætte naturen som socialt frirum har almen relevans fremgår af såvel Berit C. Kaae og Lene Møller Madsen spørgeskemaundersøgelse af befolkningens holdninger og ønsker til naturen samt af to tidligere kvantitative undersøgelser af friluftslivet i henholdsvis skovene og det åbne landskab. I alle tre undersøgelser er

freden og roen blandt de værdier ved naturen som scorer allerhøjest. (Kaae & Møller Madsen 2003; Jensen & Koch 1997; Jensen 1998).

5. perspektiv: Den lille og den store verden

Hverdagslivet er den lille verden. Livet som det konkret mødes og leves. Det er ikke den store verden fra avisernes spalter om internationale aftaler, arbejdsmarkedets stridigheder, politiske og institutionelle forhold m.v. Men de to verdener er ikke helt adskilte. I vores hverdagsliv kommer vi i berøring med samfundets forskellige systemer, erfarer forandringerne i vores omverden, diskuterer det med familie, venner og kollegaer, sympatiserer eller tager afstand fra politiske positioner - og bidrager måske også aktivt som borgere engang imellem.

Vi vil i det følgende se på to temaer der begge omhandler forholdet mellem interviewpersonernes naturerfaringer på den ene side og deres position i samfundet samt deres holdninger til den store verdens naturforvaltning og -politik på den anden side. Det første tema handler om betydningen af den sociale position for erfaringsdannelsen vedrørende naturen. Det andet tema fokuserer på, om der er en sammenhæng mellem erfaringerne med naturen og holdningerne til naturpolitik og -forvaltning.

Den sociale positions betydning

Tre af vores interviewpersoner blev udvalgt ud fra et ønske om at kunne belyse betydningen af særlige sociale positioner for erfaringer med naturen samt for holdninger og ønsker til den. Ikke sådan at forstå, at de skulle repræsentere bestemte sociale positioner, men derimod sådan, at vi kunne belyse om og i givet fald på hvilken måde sociale positioner/roller slår igennem i holdninger og ønsker til naturen hos nogle konkrete personer.

De tre sociale positioner er 1) producenten/landmanden (Hans), 2) naturforvalteren (Christian) og 3) naturejeren (Bente).

Ser man på deres personlige historier er det relativt let at finde sammenhænge mellem deres sociale position og deres holdninger og ønsker til natur:

- ◆ Hans har vi tidligere beskrevet som havende et dobbelt syn på naturen.¹⁷ Den side, som vi betegnede som 'naturen som det frugtbare', hænger oplagt sammen med hans producent-position. Det ses ganske tydeligt i følgende citat: "*Jamen, når jeg går en tur gennem marken – Det er også en naturoplevelse, men det er hele tiden et eller andet med arbejde. Samme når jeg kører rundt i landskabet og kigger, så kigger jeg jo marker, om de giver [godt udbytte] de andre steder og sådan noget. Jeg kan jo se forskel på forskellige marker, se hvordan de har behandlet dem og hvordan de giver*".

Når det handler om naturpolitik og -forvaltning, er hans holdninger også klart i overensstemmelse med hans position som landmand. Han er kritisk overfor den statslige regulering og planlæg-

¹⁷ Se nærmere i afsnittet "Opsplittet hverdag – forskellige naturrelationer under 2. perspektiv.

ning og overfor naturorganisationerne. Han ønsker ikke en overordnet statslig forvaltning, men at naturen forvaltes af de lokale parter. Vi kommer nærmere ind på det under næste tema.

- ◆ Christian har som biolog og ansat i den offentlige naturforvaltning også en professionel relation til naturen. I den rolle står han overfor landmænd som Hans og har også direkte modsatte synspunkter på naturforvaltningen. Det kommer bl.a. til udtryk i følgende refleksion over, om naturparker er en god idé: *"Det er fordi at jeg mener at der er nogle af de naturtyper vi har i Danmark der har en international betydning. For eksempel vadehavet. ... Det vil være forkert af os at se det som vores egen lille guldklump. Det skal ses i et større perspektiv... Lille Vildmose ... er Nordeuropas største højmosse kompleks så det er klart at det har også international bevågenhed. Vi kan ikke rende og gemme det for os selv. ... Det er ikke bare en egnskat, det er ikke engang et nationalt klenodie, men det er faktisk også en internationalt vigtigt ... klenodie"*. Det er ikke blot et rent professionelt påtaget synspunkt. Interviewet med ham er som privatperson, og der er ingen tvivl om, at hans faglige viden og position som naturforvalter indgår i hans hverdagsbevidsthed om naturen og dermed i hans personlige holdninger og ønsker til den.
- ◆ Bente er naturejer i den forstand, at hendes bolig ligger på en stor naturgrund. I overensstemmelse med den position mener hun, at folk ikke bare skal have adgang til naturen. Det er ikke en principiel holdning, blot fordi hun er naturejer. Men fra hendes naturejerposition har hun konkret erfaret, hvordan brugere af nærvedliggende spejderhytter har ødelagt hendes og naboernes natur - og disse erfaringer begrundet så hendes generelle holdning til adgang til naturen: *"Vi er NÆRMEST terroriseret af ungerne. ... Det hedder spejderhytter, men de bliver lejet ud til skoler og fritidshjem ... som kommer ud med deres pædagoger. Vi har ... levende hegn ... De går igennem, de ødelægger planterne, de ødelægger træerne. Der er huller i det levende hegn. For vi kan ikke sidde og holde VAGT, hele tiden, vel. ... Der kan i hvert fald gå 15 elefanter igennem, 15 forskellige steder. Så nedbrudt er det... Vi har klaget og vi har gjort dit og dat - og det har hjulpet meget lidt. Og hvad værre er ... børnene kommer ind og smider sten efter hestene. Og så får vi at vide, når vi klager til [forvaltningen] ... at hvis ikke vi vil have at børnene skal komme herind og smide sten efter hestene så må vi lade være med at holde heste. ... Det har jeg skriftligt.."*

Disse nærliggende sammenhænge mellem social position og holdninger og ønsker til naturen er imidlertid ikke dækkende for de tre personers naturrelation. Der er hos dem alle sider af deres forhold til naturen som *ikke* kan udledes af deres sociale position:

- ◆ Af fortællingen om Hans fremgår det, at han ikke kun ser på naturen med landmandsbriller. Udover at kigge på naturen som 'det frugtbare' har han en anden måde at se den på, nemlig som 'det vilde' i kontrast til 'det kultiverede'¹⁸. Den side kommer blandt andet til udtryk ved, at han holder meget af at gå ture alene og

¹⁸ Se nærmere i afsnittet "Opsplittet hverdag - forskellige naturrelationer under 2. perspektiv.

komme tæt på vilde dyr. Glæden ved havet - at se det i stormvejr samt at sejle med familien og drømme om eventyr a la Troels Kløvedals - er også et udtryk for denne glæde ved naturen som det vilde. Den har måske nok noget at gøre med landmandslivet i den forstand, at han har let ved at komme ud i skov og mark og opleve de vilde dyr der, og med havet som noget der sætter landmandslivet i kontrast. Men det har ikke noget med landbruget som produktion at gøre. Hans' imødekommenhed over for at folk kan færdes rundt på private naturområder, hvis de blot spørger, er et andet eksempel på en holdning som ikke kan forklares ud fra hans position.

- ◆ Christian forholder sig heller ikke kun til naturen som biolog og naturforvalter. Han har lært at holde af naturen inden han blev uddannet og fik arbejde. Som barn havde han gode muligheder for at lege og færdes frit på marker og ved åer og søer. Glæden herved har han bevaret som voksen, ikke kun i forbindelse med feltarbejde, men også i fritiden, hvorom han fortæller, at der er forskel på hans ture i naturen med venner, hvor han gør brug af hans biologiske viden, og så den måde han selv oplever naturen på: *"Men når jeg SELV oplever naturen, eller går i naturen, så ANALYSERER jeg slet ikke hele tiden. Det er mere sådan, det er bare sansesindtryk jeg går i. Jeg tænker ikke på at sådan og sådan forholder det sig, og det har den sammenhæng. Det tænker jeg ikke så meget på. Egentlig forbavsende lidt"*.
- ◆ Bentes naturejerskab er heller ikke dækkende for hendes naturrelation. Det, der mere end noget andet kendetegner hendes naturrelation, er hendes glæde ved dyr og hendes aktive arbejde for dyreværnsforeningen. Selvom man kan sige, at hendes naturejerskab giver gode vilkår for at have heste, katte, hund og mange vilde fugle i haven, så er denne glæde ved dyr ikke opstået, da hun i en relativ sen alder blev ejer af den store naturgrund. Som barn kom hun på bedsteforældrenes bondegård - en gammeldags gård med heste, grise og køer. Her kom hun tæt på dyrene, men fortæller også, at hun tydeligt husker en gris der blev slagtes i la-deporten, hvilket var en slem oplevelse. Lige såvel som relationen til dyr kan stamme fra den tid kan den måske også have en vis sammenhæng med, at hun pga. støjoverfølsomhed ikke er et særligt socialt anlagt menneske. Relationer til dyr kan være et attraktivt alternativ til relationer til andre mennesker.

Fremstillet som sådan er det måske ikke særligt overraskende, at personer ikke kan reduceres til deres sociale positioner. Ikke desto mindre er det hvad der ofte sker i samfundsanalyser og politiske diskussioner. Vores pointe er, at de sociale positioner ganske givet har *påvirket* disse personers forhold til naturen, men at denne relation også er påvirket af andre forhold, således at der ikke er tale om en determinisme; dvs. at de sociale positioner ikke *bestemmer* naturrelationen. Naturrelationer kan alternativt ses som et komplekst, dialektisk samspil mellem en række faktorer, som udvikler sig gennem livet. Som eksempel på en sådan kompleksitet kan vi tage Christians holdning til jagt. Christian er selv jæger hvilket rummer flere dynamikker:

- ◆ Erindringen om morens familie som ivrige jægere,

- ◆ en social distinktion til visse jægere og deres jagtformer (fx. klapjagt og brug af haglbøsser),
- ◆ etiske refleksioner om ikke at mishandle dyr og ikke dræbe dem blot for lyst, men kun for at spise dem (noget som både kan relateres til hans faglige, biologiske viden og til hans forhold til og begrundelse af egen jagt overfor fagfæller og arbejdskolleger),
- ◆ hans erfaring med glæden ved den intense oplevelse det giver at være alene på jagt og snige sig helt tæt ind på byttet,
- ◆ de inspirerende rammer og gode vilkår som følge af, at han bor midt inde i en skov.

Holdningerne til naturen er – som i eksemplet her - et komplekst, fortættet udtryk for forskellige impulser: livshistoriske erfaringer, sociale relationer, intellektuelle refleksioner, udviklede behov og aktuelle vilkår. De sociale positioner kan være væsentlige gennem at påvirke alle disse dynamikker, men omvendt kan disse dynamikker også rumme andre elementer, som gør at alle landmænd, naturforvaltere og naturejere ikke ser på naturen og dens forvaltning på samme måde.

Hverdagslivets naturerfaringer og holdninger til naturpolitik

Under vores interviews har vi ikke kun spurgt til deltagerens hverdagsliv og deres erfaringer med naturen heri, men også til deres holdninger til politik og forvaltning på natur- og miljøområdet. Det gør det muligt at se på, hvorvidt der er sammenhæng mellem de personlige erfaringer og de politiske holdninger.

Hos to af vores interviewpersoner er der en klar sammenhæng i den forstand, at erfaringerne med naturen - med de opfattelser og værdier det har givet - i høj grad udgør grundlaget for holdninger til naturpolitik og -forvaltning. Holdningerne bidrager omvendt til deres selvforståelse og giver dermed også mening til deres egen naturpraksis. Bente har på baggrund af erfaringer med dyremishandling og glæden ved heste engageret sig aktivt i den politiske kamp for dyrenes beskyttelse. Lissie har gennem sit liv erfaret, hvordan naturen regulerer sig selv, og har herigennem udviklet en holdning som også kommer til udtryk, når hun forholder sig til naturforvaltning. *"Bare alle ville rydde op i naturen som dyrene selv gør det.... Jeg synes naturen skal ordne sig selv ... At, lad os nu sige at vi lige pludselig har mange fasaner. Så bliver det måske lidt af en plage, ikke. Men så er det jeg mener, lige pludselig så er der en eller anden sygdom eller noget andet, der reducerer bestanden"*. I det lys ser hun menneskenes indgriben – incl. naturforvaltningen – som en forstyrrende indblanding i naturens orden.

I disse tilfælde var sammenhængen tydelig. Det overraskede os imidlertid, at der i de øvrige interviews ikke var en sådan klar sammenhæng mellem erfaringer og værdier knyttet til naturen på den ene side og de naturpolitiske holdninger på den anden. Dermed ikke sagt, at der ikke var nogen sammenhænge, men det var markant i flere af interviewene, at samtalen skiftede karakter, når vi kom ind på naturpolitik og -forvaltning. Vi vil fremhæve Carina og Holger som eksempler på en sådan manglende sammenhæng.

Carina har været meget ude i naturen hele sit liv, men – som vi har beskrevet det – er hun ikke interesseret i naturen i sig selv. Derfor er

natur- og miljøforvaltningen heller ikke noget, hun går særligt meget op i. Men når vi spørger til den, har hun holdninger til den. Selvom hun ikke er utilfreds med natur og miljøforholdene, så har hun klart mest tillid til "*Naturelskere. Altså dem der vil gøre ALT for naturen*", mens hun har mistillid til "*Politikere – Altså dem der sidder med pengene, ikke*". Som sådan er der ikke tale om en holdning til naturforvaltning, som baserer sig på egne erfaringer med naturen og med konkrete natursager, men om en mere generel mistillid til politikere og myndighederne.

Holger er modsat Carina interesseret i, hvordan naturen forvaltes – både lokalt og på landsplan. Som det fremgår af hans historie, er han stærk kritisk overfor den forrige regerings miljø- og naturbeskyttelsespolitik samt overfor miljøbevægelsen.¹⁹ Den skarpe afvisning gælder imidlertid ikke i forhold til regulering af natur- og miljø i sager, som han har erfaring med fra sit eget lokalområde. Han går ind for offentlig regulering for at forhindre forureningen af en nærliggende sø, og han er meget kritisk overfor forandringer og byggeri i lokalområdet – fx et stort byggeri, som han ikke mener passer ind i naturen. Som sådan har han konkrete erfaringer med gavnligheden af regulering på den ene side, og en totalt afvisende holdning til reguleringen på landsplan på den anden side. Dette er ikke nødvendigvis udtryk for inkonsekvens, idet man jo godt kan mene at en regulering er velbegrundet og en anden ikke er det. Men den illustrerer, at hans erfaringer med miljøreguleringen fra hans eget erfaringsrum ikke danner baggrund for hans holdning til miljø- og naturbeskyttelsesindsatsen generelt.

Som eksemplerne viser, er holdninger til miljø- og naturpolitik ikke simpelt udledt af egne erfaringer med natur og miljø. Holdninger er i reglen sammensatte af forskellige erfaringer og værdier. Generel skepsis overfor myndighederne, eksperterne, landbruget, bybefolkningen og bestemte politiske partier udgjorde fx tydeligvis en del af et tolkningsberedskab som hurtigt og uden særlig reference til egne naturerfaringer blev mobiliseret og formuleret som *meninger*, når vi kom ind på politikken.

Denne skepsis kan være grundlagt på helt andre felter end naturområdet. Men den kan også være opstået eller forstærket af den måde som politikere, embedsmænd og eksperter taler om naturpolitik og forvaltning på. Heri indgår ofte videnskabelige risikovurderinger og økologiske begrundelser, som er langt mere abstrakte end hverdagslivets æstetiske naturerfaringer. Blandt interviewpersonerne, var der kun Christian som inddrog sådanne videnskabelige overvejelser i svar på spørgsmål om naturpolitik. Men han adskiller sig også fra de øvrige ved at være biolog og ved selv at arbejde med naturforvaltning. For de øvrige var det påfaldende, at de ikke af sig selv bevægede sig fra at tale om naturen til at komme ind på de større og abstrakte miljøproblemstillinger. Afstanden mellem den politiske og videnskabelige debat om forholdsvis abstrakte miljøproblemstillinger og borgernes egne naturerfaringer kan således være en del af forklaringen på, at vores spørgsmål til naturpolitikken aktiverede nogle

¹⁹ Pga. tidspunktet for interviewet er der tale om den daværende socialdemokratisk-radikale regering.

meninger hos flere af interviewpersonerne, som ikke hang sammen med deres egne erfaringer med naturen.²⁰

Vi indledte dette perspektiv med at skrive, at hverdagslivet udgør 'den lille verden', men at vi herfra også forholder os til 'den store verdens' vilkår, politiske debatter mv. Som det er fremgået gennem behandlingen af de to temaer er naturen i spil i den relation, men ikke på nogen simpel måde, så man kan slutte fra social position til erfaringer og holdninger – eller fra naturens værdi ud fra hverdagslivets erfaringer til naturpolitiske holdninger. I det næste perspektiverende afsnit vil vi vende tilbage til dette, fordi det bl.a. kan have betydning for hvad der kommer ud af forskellige måder at spørge til befolkningens holdninger til naturen på - eller for design af metoder til aktiv borgerinddragelse i naturforvaltningen.

3.3 Sammenfatning og perspektivering.

Som vi skrev indledningsvis har undersøgelsen sigtet mod at give en dybere forståelse af sammenhænge mellem hverdagslivet og befolkningens holdninger og ønsker til naturen. Den giver som sådan ikke ét facit eller én konklusion. Den åbner – som vi har vist - en række perspektiver, som hver især rummer nogle pointer vedrørende hvilke forhold der påvirker vores holdninger og ønsker til naturen. Udover disse enkeltstående pointer er resultatet først og fremmest udviklingen af en tilgang til begribelse af menneskers forhold til naturen, som fastholder og begrebsliggører nogle væsentlige dynamiske sammenhænge, som ikke indfanges af de vanlige, mere naturcentrede måder at undersøge og begribe menneskers forhold til naturen på. Vi skal nærmere redegøre for, hvad vi mener hermed, og hvilke anvendelsesorienterede perspektiver det kan indebære. Først vil vi dog opsamle de enkeltstående pointer fra den tværgående analyse:

Sammenfatning af pointer fra den tværgående analyse

Naturopfattelsen:

- ◆ Når vi taler om natur, taler vi ikke nødvendigvis om det samme. For nogle opfattes naturen i skarp kontrast til kulturen. Andre gradbøjer naturbegrebet, sådan at der er et spektrum mellem ren natur og ren kultur. Andre igen opererer ikke med en skelnen mellem natur og kultur.
- ◆ Der er meget forskel på, hvordan naturen opleves. Nogle oplever den diffust uden at gå op i at aflæse dens tegn, mens andre engageret udvikler deres evne til at iagttage og forstå naturen. Nogle oplever naturen udpræget æstetisk – dvs. gennem sanserne – og udvikler deres forståelse af naturen herigennem. Andre udvikler en analytisk-intellektuel viden, som påvirker deres måde at se på naturen på. Det er forskellige måder at erkende naturen på, men de kan også spille sammen.

²⁰ Ingeborg Svennevig og Laura Tolnov Clausen har i artiklen "Naturen mellem lokal viden og videnskab" (2003) beskrevet, hvordan denne skepsis også meget vel kan være baseret på erfaringer med en naturpolitik og -forvaltning, som helt overhører de sociale og kulturelle aspekter.

- ◆ De ovenfor beskrevne forskelle i måden at opfatte og tænke over naturen på er vigtig at være opmærksom på i forhold til kommunikation om natur – ikke mindst i forhold til fageksperternes videnskabelig eksplicite og stringente modeller af naturen.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af hverdagslivets rutiner og ekstraordinære begivenheder:

- ◆ Den natur vi møder i tilknytning til hverdagslivets rutiner bliver let så selvfølgelig, at vi ikke er bevidste om dens betydning for os.
- ◆ Betydningen af denne 'rutine-natur' kan bl.a. være at understøtte vores psykiske stabilitet (som noget rart, trygt og kendt). Måske især hvis man har boet samme sted – eller i samme naturtype – hele livet.
- ◆ Ekstraordinære naturoplevelser kan sætte 'rutine-naturen' i kontrast og derved bevidstgøre om dens værdi eller manglende kvaliteter.
- ◆ De ekstraordinære naturoplevelser hænger sammen med vores udviklingstrang. Ønsker til naturen kan handle om at opsøge spændingen ved at gå på opdagelse i den ukendte natur.
- ◆ Vi kan få ekstraordinære naturoplevelser både i vores kendte omgivelser og i ukendte omgivelser. De kan være så intense at de påvirker vores opfattelse og værdisætning af naturen. Styrken i oplevelserne er nok så vigtig som antallet af oplevelser.
- ◆ De ekstraordinære stærke naturoplevelser kan have forskellig karakter. En type er de mystiske-overnaturlige oplevelser. En anden type er flow-oplevelser.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af forvaltningen af tid og rum:

- ◆ Tidsproblemer og forskellige ønsker i familien gør at der skal prioriteres i moderne hverdagsliv. Behovet for at komme ud i naturen kan være vel integreret i livsstilen, men kan også være disintegreret, hvilket nærer ønsker til brug af naturen.
- ◆ Den rumlige forvaltning af hverdagslivet indebærer forskelle mht. nærhed og distance til naturen. Interviewanalysen indikerer at nærheden kan fremme værdisætningen af de kontemplative oplevelser i den kendte natur, mens distancen – fx storbylivet – kan nære værdisætningen af de intense, stærke naturoplevelser i ukendt natur.
- ◆ Det ser ikke ud til at opfattelserne af naturen simpelt opsplitter sig efter hverdagslivets sfærer. Vi ser eksempler på det, hvor arbejdslivet indebærer en professionel og tæt relation til naturen. Men ellers er det snarere sådan at de forskellige sfærer i hverdagslivet giver os forskellige impulser som syntetiseres i mere sammensatte naturrelationer.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af mødet mellem de livshistoriske erfaringer og de aktuelle levevilkår:

- ◆ Analysen indikerer at barndommens landskab/natur nok fortsætter med at have en særlig betydning, men kun udgør et ideal/målestok, hvis man er fortsat med at blive boende i det samme område. En sådant stationært liv befordrer en dyb relation til 'den inderligt kendte natur', mens en mere mobil livsbane fremmer en bredere, mere alsidig naturrelation.
- ◆ Eksempler i materialet viser, at naturrelationen ikke nødvendigvis fastholdes eller vokser gennem livet. Det kan også mættes og aftage.
- ◆ Analysen indikerer at ungdommen skaber en diskontinuitet mellem barn- og voksendommens naturforhold, idet de sociale relationer fylder meget i denne periode.
- ◆ De ældre generationer i undersøgelsen ser en stor forskel mellem deres og de nuværende børns naturopdragelse. De frygter en fremmedgjort og mere forbrugeragtig naturrelation, fordi de ikke får mulighed for at lege uden voksenopsyn i naturen, og ikke lærer hvordan man skal færdes i den.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af reguleringen af behovene for social nærhed og distance:

- ◆ Naturens betydning for os er ikke uafhængig af vores sociale liv. For nogle af vores interviewpersoner har naturen betydning som et socialt uderum, mens den for andre især har værdi som et frirum fra det sociale liv.

Holdninger og ønsker til naturen i perspektiv af forholdet mellem 'den lille verden' og 'den store verden':

- ◆ Vores position/rolle i det sociale system påvirker, men bestemmer ikke alene vores holdninger og ønsker til naturen.
- ◆ Der kan være, men er ikke nødvendigvis nogen sammenhæng mellem egne erfaringsbaserede naturværdier og holdninger til naturforvaltning og -politik.

Hverdagslivstilgangen og dens perspektiver

Udgangspunktet for denne undersøgelse var et ønske om at få belyst sammenhængerne mellem den måde vi lever på – hverdagslivet – og vores holdninger og ønsker til naturen. De kvalitative interview er blevet gennemført med henblik på at belyse netop disse sammenhænge. Der er tale om en bestemt optik, som giver et bestemt fokus på menneskers forhold til naturen.

Udover de forskellige enkeltstående pointer, som blev sammenfattet ovenfor, har undersøgelsen også resulteret i en nuancering af hvordan holdninger og ønsker til naturen ikke bare hænger sammen med hverdagslivet som sådan, men nærmere bestemt med fem dynamikker, som præger det moderne hverdagsliv. Disse fem dynamikker udgør et bidrag til udviklingen af en hverdagslivsteoretisk tilgang til

naturens betydning for mennesker. Som det fremgår af afsnit 3.2. handler de om:

- ◆ Forholdet mellem hverdagslivets rutiner og ekstraordinære begivenheder.
- ◆ Forvaltningen af hverdagslivet i tid og rum.
- ◆ Forholdet mellem erfaringer og behov udviklet i det hidtidige livsforløb og de aktuelle levevilkår.
- ◆ Forholdet mellem social nærhed og distance.
- ◆ Forholdet mellem personens egen konkrete 'lille verden' og samfundet/ 'den store verden'.

Disse fem perspektiver rummer nogle fundamentale spændingstilstande i vores hverdagsliv. De indebærer at vi som individer fortløbende må pejle og regulere vores liv under påvirkning af forskelligrettede hensyn. Det har betydning for vores naturrelation. Hvordan vi end bevæger os indenfor disse fem spændingsforhold, og hvilke motiver der end er til det, så kan det påvirke vores forhold til naturen, fordi dette forhold ikke står udenfor disse dynamiske forhold i vores liv, men indgår i dem.

Som vi har behandlet de fem spændingsforhold, fremstår de som adskilte perspektiver. Det har været hensigtsmæssigt for at kunne belyse deres karakter og særlige betydning. På den anden side: I hverdagslivet er de ikke på den måde adskilte, men udgør snarere dimensioner som indgår *samtidigt* i en given forholden sig til naturen. Her kommer nogle eksempler til anskueliggørelse:

- ◆ Når Sebastian værdsætter udfordrende ture i vild natur, som fx rappelling og træklatrung i ukendte skove, har det dynamisk set både noget med hans erfaringer fra barndommen at gøre (fortidsnutids perspektivet), med hans levestrategi med at veksle mellem distance og intens nærhed (tid-rum perspektivet) og hans sociale regulering, hvor naturen udgør et frirum (socialt rum-frirum perspektivet).
- ◆ Christian glæde ved pürsch-jagt har rødder i jagttraditionen i hans mors familie (fortids-nutids perspektivet), den næres samtidig af at han aktuelt bor ude i en skov (tid-rum perspektivet), den rummer en refleksion over at være alene i naturen versus at være sammen med andre (socialt rum-frirum perspektivet) samt en etisk refleksion og distinktion i forhold til andre principielle holdninger til jagt blandt hans kollegaer og blandt andre jægere (lille verden – store verden perspektivet).
- ◆ Når Lissie har den holdning, at naturen ved bedst, så har den følelsesmæssigt en baggrund i erfaring med dyr som barn og med naturens gang gennem livet (fortid-nutids perspektivet), og er samtidig en fornuftmæssig skepsis overfor resultaterne af den førte miljøpolitik (lille verden – store verden perspektivet).

I disse eksempler er der tale om at flere dynamikker *fortætter* sig i værdien af en given praksis eller i en holdning i forhold til naturen og derved gør den *stærk og konsistent*. Samspillet mellem forskellige dynamikker kan imidlertid også have en *modsætningsfuld* karakter, således at relationen er *ambivalent* og synet på og holdningerne til naturen derved er mere *inkonsistente*. Nogle eksempler på det er:

- ◆ Carina har fra sin barndom en angst for dyr – altså en stærk følelsesbesat erfaring. Som pædagog har hun den reflekterede holdning, at børnene skal omgås dyr for at blive fortrolige med dem. Hun er på den måde ambivalent overfor omgangen med dyrene i forbindelse med hendes arbejde, men forsøger at fastholde en praksis i overensstemmelse med hendes fornuft ved at betone, at børnene skal blive fortrolige med dyrene, så de ikke bliver angste som hende selv.
- ◆ Hassan synes egentlig man skal leve i tæt pagt med naturen. Det er en holdning som har rødder i hans barndom. På den anden side er hans aktuelle vilkår, at han lever i storbyen, dvs. på distance af naturen. Det giver en længsel efter naturen, men den er ambivalent, fordi han også vil prioritere sit arbejde og sit familieliv.
- ◆ Hans kan se på naturen gennem forskellige 'briller'. I relation til arbejdet som landmand og hans lokale rodfæstethed fremstår naturen som 'det frugtbare', mens det på gå- og sejlture i fritiden mere er naturen som 'det vilde og anderledes' som betones. Her er ikke tale om en ambivalens, men forskellige synsmåder hos samme person.

Vi er vant til at tænke i simple kausale logikker: 'Hvis det – så det'. 'Årsag og virkning'. De fem perspektiver - såvel som samspillet på tværs af dem - udtrykker en anderledes *dialektisk* logik. Indenfor denne forståelsesmåde kan en og samme handling eller holdning have helt forskellig baggrund, mens forskellige handlinger eller holdninger kan opstå på samme baggrund. Det kræver en afdækning af de dialektiske relationer og en analyse af deres udvikling i med- og modspil med hinanden, hvis man vil forstå fx holdninger og ønsker til naturen. De er på den ene side ikke helt tilfældige, men er på den anden side heller ikke determinerede; forudsigbare og entydige.

Denne sammensatte og dynamiske karakter af holdninger og ønsker til naturen har relevans for den måde vi forholder os til dem på. I det følgende sætter vi vores undersøgelse ind i et større perspektiv og viser hvordan vi anser, at den gør en forskel.

Menneskets forhold til naturen er på ingen måde et nyt tema. Gennem de sidste årtier har den overvejende filosofiske diskussion af det været omfattende og der er blevet produceret mange interessante og relevante bidrag om vores *naturesyn*. Ved at beskrive forholdet mellem mennesker og natur, som vi har gjort det her, mener vi imidlertid, at vi tilføjer et nyt perspektiv. Bidragene om *naturesyn* handler om hvilke grundlæggende tankefigurer eller opfattelser af naturen der strukturerer vores forhold til den i praksis. Til forskel herfra tager vi med hverdagslivet udgangspunkt i praksis og beskriver ikke én grundfigur, men en række forhold, som præger udviklingen og fast-

holdelsen af hverdagslivet, og som helt klart også omfatter og påvirker vores forhold til naturen. Vi underkender ikke betydningen af grundlæggende måder at opfatte og tænke over naturen på, men fremhæver at vores hverdagsliv rummer flere centrale problemstillinger, som ikke handler specifikt om naturen, men som alligevel på forskellig måde påvirker vores forhold til den. Til forskel fra at tale om at vi alle har et natursyn, taler vi derfor om, at vi har *relationer til naturen* (altså i flertal) som noget indvævet i hverdagslivet.

Hverdagslivsperspektivet ophæver med andre ord den skarpe skelnen mellem menneske og natur. I teorien er denne skelnen indgroet og meningsfyldt, men i det konkrete liv er naturen blandet ind i livets øvrige forhold. Når det handler om, hvordan mennesker forholder sig til naturen, er det derfor mere oplagt at fastholde denne sammenblanding af det sociale og naturen. Til hvilken nytte kunne man spørge? Ja, blandt andet for bedre at kunne engagere befolkningen i naturpolitikken og for at kunne kvalificere dialogen mellem folk, eksperter og politikere herom. Spørgsmålet er, om ikke dialogen med borgerne i højere grad kunne organiseres, så den passede til og appellerede til deres sammensatte socialnatur univers, i stedet for at være snævert "naturcentreret" og ensidigt struktureret ud fra eksperternes videnskabelige og bureaukratiske logikker? Kunne den omfattende indsats med naturvejledning ikke også gøres bredere, så den ikke alene gav viden om naturen, men i højere grad skabte rum for erfaringsudveksling om hverdagens liv med naturen; om forskelle og ligheder, dilemmaer og muligheder? Det kunne måske hjælpe med at sætte ord på værdier og problemer, så de bedre kunne artikuleres i den politiske debat?

Naturpolitik bør ud fra samme perspektiv ikke kun isoleret handle om, hvad vi gør ved naturen, men også om de levevilkår som påvirker befolkningens hverdagsliv og herigennem deres forhold til naturen. Kirsten Tonboe Jacobsen og Jens Tonboe har i en artikel beskrevet, hvordan ændringer i arbejdslivet giver os stress og tidsproblemer, hvilket påvirker hele vores livsstil – og herunder også vores måder at bruge naturen på som turister (Jacobsen & Tonboe 2003). Arbejdsmarkedspolitik kan således - ligesom fx også socialpolitik og uddannelsespolitik - altså indirekte samtidig være naturpolitik; dvs. påvirke vores behov for og brug af naturen.

Inddragelse af befolkningens egne erfaringer og perspektiver på naturen, samt de levevilkår som påvirker deres naturbrug, vil styrke demokratiet vedrørende naturforvaltningen og pege i en anden retning end opgørelser af befolkningens præferencer ved hjælp af opinionsmålinger. De komplekse erfaringer med at regulere hverdagslivet, og de forskellige måder hvorpå vores forhold til naturen er indvævet heri, er svære at opfatte ved hjælp af spørgeskemaer. Dels fordi de er korte og forlanger svar der kan omsættes til tal, dels fordi spørgsmålene stilles ud fra andre logikker, det være sig økonomisk styring, naturfaglige problemstillinger eller hvad der er vigtigt for den offentlige forvaltning. Da sådanne opgørelser desuden ofte relaterer sig til problemstillinger, som massemediernes har præsenteret i "pakker" bestående af sensationsagtige nyheder og korte, styrede debatter mellem eksperter, kan man som borger dårligt bygge på egne erfaringer med godt og skidt, men må danne sig sin "mening" som til-

skuer. Ligesom vi beskrev det i afsnittet om den lille og den store verden, kan sådanne opgørelser af befolkningens præferencer og værdisætninger af naturområder derfor risikere at aktivere meninger, som er afkoblede fra hverdagslivets sammensatte erfaringer og værdier.

Alternativet til at gøre en demokratisk naturforvaltning til et spørgsmål om hurtige og tvivlsomme opinionsmålinger handler om at understøtte borgernes aktive deltagelse i den demokratiske diskussion og beslutningstagning. På engelsk kaldes det *empowerment*, som kan oversættes som det at styrke befolkningens kompetence til at tage kvalificeret stilling og handle som engagerede borgere i samfundet. Vi har også et dansk ord for det, nemlig *folkeoplysning*. "Folkeoplysningen er demokratiets nerve", sagde Hal Koch. Men folkeoplysningen er stort set hensygnet til statslige informationskampagner der fortæller folk, hvad de skal gøre og mene, samt til tusindvis af kurser, som ikke har noget med demokrati og samfund at gøre. Skal den genoplives på naturområdet, må det handle om at bringe folks egne erfaringer med naturen i hverdagslivet i dialog med de videnskabelige eksperter, politikerne, embedsmændene, erhvervsinteresserne mv.

Litteraturliste

Asplund, J. (1992): *Storstäderna och det forteanske livet*, Bokförlaget Korpen, Göteborg.

Bech-Jørgensen, B. (1994): *Når hver dag bliver til hverdag*, Akademisk forlag, København.

Bloch, C. (1988): Om forskel mellem Det Kendte og Det Endnu-Ikke-Kendte. I C. Bloch et al. (red): *Hverdagsliv og Subjektivitet*, Kultursociologiske Skrifter nr. 25.

Bloch, C. (1999): *Flow: Hverdagslivsbetingelser og følelseskultur*, Sociologisk rapportserie nr. 1, 1999, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Csikszentmihalyi, M. & E. Rochberg-Halton (1981): *The meaning of things*, Cambridge University Press.

Eichberg, Henning & Eigil Jespersen (2001): *"De grønne bølger – Træk af natur- og friluftslivets historie"*, DGI.

Fink, H. (2003): Et mangfoldigt naturbegreb, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.

Giddens, A. (1994): *Modernitetens konsekvenser*, Hans Reitzels forlag, København.

Giddens, A. (1996): *Modernitet og selvidentitet*, Hans Reitzels forlag, København.

Gobster, P.H. & R.B. Hull (ed) (2000): *Restoring Nature – Perspectives from the Social Sciences and Humanities*, Island Press, Washington D.C. – Covelo, Californien.

Gullestad, M. (1989): *Kultur og hverdagsliv*, Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, M. (1989): The Meaning of Nature in Contemporary Norwegian Everyday Life. Preliminary Considerations, i *Folk vol. 31*, s. 171-181, Journal of the Danish Ethnographic Society, Copenhagen.

Halkier, B. (1998): *Miljøhensyn i Forbrug, Erfaringer og Forhandlinger i Ambivalente Hverdagsliv*. Ph.d. serien, Institut for Miljø, Teknologi og samfund, RUC.

Hochschild, A.R. (1997): *The Time Bind*, Metropolitan Books, New York.

Hull, R.B.; D.P. Robertson & A. Kendra (2001): Public Understanding of Nature: A Case Study of Local Knowledge About "Natural" Forest Conditions, pp. 325-340 in *Society and Natural Resources 14*, Taylor and Francis.

- Højring, K. & O. Hjorth Caspersen (1999): *Landbrug og landskabsæstetik*, Forskningscenter for Skov & Landskab, Park- og Landsskabsserien nr. 25.
- Haaning, A. (2003): Religion og natur, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.
- Jacobsen, K.T. & J. Tonboe (2003): Natur som destination, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.
- Jamison, A., R. Eyerman, J. Cramer with J. Læssøe (1990): *The Making of the New Environmental Consciousness*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Jamison, A. & B. Wynne (1998): Sustainable Development and the Problem of Public Participation, s. 7-18 i Jamison, A. (red): *Technology Policy Meets the Public*, Aalborg University Press, Aalborg.
- Jensen, F. Søndergaard & N. Elers Koch (1997): *Friluftsliv i skovene 1976 – 1993/94*. Forskningsserien nr. 20, Forskningscenter for Skov & Landskab, Hørsholm.
- Jensen, F. Søndergaard (1998): *Friluftsliv i det åbne land 1994/95*. Forskningsserien nr. 25. Forskningscenter for Skov & Landskab, Hørsholm.
- Jensen, M. (2001): *Tendenser i tiden*, Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Juel, H. (2003): Natur i firkanter, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.
- Jørgensen, B. B. (1994): *Når hver dag bliver til hverdag*, Akademisk forlag, København.
- Krogh, E. (1995): *"Landskapets fenomenologi"*, Doktorafhandling, Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges Landbrukshøgskole, Ås.
- Krogh, E. (1996): Fra landskap til landskaping, i *LØF* nr. 2.
- Kvale, S. (1994): *InterView*, Hans Reitzels forlag, København.
- Kaae, B.C. & L. Møller Madsen (2003): Holdninger og ønsker til Danmarks natur, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.
- Mausner, C. (1996): A kaleidoscope model: Defining natural environments, in *Journal of Environmental Psychology* 16, pp 335-348.
- Nørager, T. (1985): *System og livsverden*, forlaget Anis, Aarhus
- Nørregaard Frandsen, J. (2001): På grænsen mellem by og land, s. 157-173 i Hels, Tove; Kjell Nilsson; Johannes Nørregaard Frandsen; Bo Fritzboeger; Carsten Riis Olesen (red): *Grænser i landskabet*, Odense Universitetsforlag, Odense.

Nørregaard Frandsen, J. (2003): Havens Natur, s. 139-147 i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.

Olwig, K. R. (1993): Natur"syn", s. 7-16 i *Tidskriftet Antropologi* nr. 27.

Polanyi, M. (1966): *The Tacit Dimension*, Anchors Books, Doubleday & Company, New York.

Steffensen E. Buus (1994):Hvilken natur har moderne livsverdener. Om Martin Seels naturæstetik, s. 167-189 i Harste, Gorm (red): *Kompleksitet og dømmekraft*, Skrifter fra Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg

Røpke, I. & M. Godskesen (1998): Teoretiske perspektiver på hverdagsliv og transport, s. 617-628 i Lahrman, H. & A. Pittelkow (red): *Trafikdage på Aalborg Universitet*, Konferencerapport 2, Transportrådet og Trafikforskningsgruppen, Aalborg Universitet.

Røpke, I (2001): New technology in everyday life - social processes and environmental impact. *Ecological Economics* 38: 403-422.

Schipper, L. (1995): Det private forbrug er flyttet hjemmefra. Husholdningernes energiforbrug i bevægelse s. 70-77 i Nielsen, L. et al. (red): *Energiforbrug – livstil og adfærd*, Danmarks Energifremtider, Miljø- og Energiministeriet.

Skogen, K. (1999): *Cultures and Natures – Cultural Patterns, Environmental Orientations and Outdoor Recreation Practices among Norwegian Youth*, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Rapport 16/99.

Skogen, K. (2001a): Who's Afraid of the Big, Bad Wolf? Young People's Responses to the Conflicts Over Large Carnivores in Eastern Norway, *Rural Sociology* 66, 2001, pp. 203-226.

Skogen, K. (2001b): Friluftsliv som seismograf for sosial endring: jegere og snowboardere i det senmoderne, s. 56-67 i Heggen, Kåre; Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red): *Ungdom – I spenninga mellom det lokale og det globale*. Det Norske Samlaget, Oslo 2001.

Steffensen, Esben Buus (1994): Hvilken natur har moderne livsverdener. Om Martin Seels naturæstetik, s. 167-189 i Harste, Gorm (red): *Kompleksitet og dømmekraft*, Skrifter fra Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg.

Svennevig, I. & L.T. Clausen (2003): Naturen mellem lokal viden og videnskab, i Agger, P.; Reenberg, A.; Læssøe, J.; Hansen, H.P. (red.): *Naturens Værdi*, GAD, København.

Uddenberg, N. (1995): *Det stora sammenhanget – Moderne svenskars syn på människans plats i naturen*. Nya Doxa, Nora.

Ziehe, T. (1989): Den evige jagt på nærhed og sikkerhed – kulturel modernisering og subjektive abstinenssymptomer, s. 155-169 i Ziehe, T: *Ambivalenser og mangfoldighed*, Politisk Revy, København.

zur Lippe, R. (1979): *Am eigenen Leibe*, Syndikat, Frankfurt am Main.

zur Lippe, R. (1987): *Sinnenbewußtsein*, Rororo, Reinbek bei Hamburg.

Bilag: Interviewguide

1. Introduktion, herunder forløb og instruktion af interviewperson (ca. 5 min.).
2. Fortæl om din baggrund – hvor er du født, hvor og med hvem har du boet, hvad har du været beskæftiget med? Frem til nutiden (ca. 45 min.).
3. Interviewet handler om **hvad naturen betyder for dig i dit daglige liv**, altså: I hvilke sammenhænge får du lyst til at komme udendørs – og i hvilke sammenhænge kommer du faktisk ud? Giv eksempler både fra arbejdsliv, fritid og familie/hjemmeliv. Der vises evt. en seddel hvor dette står skrevet. (ca. 30 min).
4. Pause/Gå-tur.
5. Spørgsmål fra FLS' spørgeskema (til afprøvning): Forestil dig at du skal besvare et spørgeskema og besvare disse spørgsmål. Du må gerne skrive kommentarer på – eller stikord – hvis du synes at dit svar skal præciseres. Vi taler om det bagefter! – Derefter: Hvad mener du egentlig – hvilke tanker gjorde du dig? (ca. 20 min.).
6. Fotos og billeder, herunder hvad betyder disse former for natur for dig. (ca. 20 min.).
7. Afrunding – og tak (ca. 15 min.).

Gennemgående uddybende spørgsmål!

Danmarks Miljøundersøgelser

Danmarks Miljøundersøgelser - DMU - er en forskningsinstitution i Miljøministeriet. DMU's opgaver omfatter forskning, overvågning og faglig rådgivning indenfor natur og miljø.

Henvendelser kan rettes til:

URL: <http://www.dmu.dk>

Danmarks Miljøundersøgelser
Frederiksborgvej 399
Postboks 358
4000 Roskilde
Tlf.: 46 30 12 00
Fax: 46 30 11 14

*Direktion
Personale- og Økonomisekretariat
Forsknings- og Udviklingssektion
Afd. for Systemanalyse
Afd. for Atmosfærisk Miljø
Afd. for Marin Økologi
Afd. for Miljøkemi og Mikrobiologi
Afd. for Arktisk Miljø*

Danmarks Miljøundersøgelser
Vejsøvej 25
Postboks 314
8600 Silkeborg
Tlf.: 89 20 14 00
Fax: 89 20 14 14

*Overvågningssektionen
Afd. for Terrestrisk Økologi
Afd. for Ferskvandsøkologi
Projektchef for det akvatiske område*

Danmarks Miljøundersøgelser
Grenåvej 12-14, Kalø
8410 Rønde
Tlf.: 89 20 17 00
Fax: 89 20 15 15

*Afd. for Landskabsøkologi
Afd. for Kystzoneøkologi*

Publikationer:

DMU udgiver faglige rapporter, tekniske anvisninger, temarapporter, samt årsberetninger. Et katalog over DMU's aktuelle forsknings- og udviklingsprojekter er tilgængeligt via World Wide Web. I årsberetningen findes en oversigt over det pågældende års publikationer.

Faglige rapporter fra DMU/NERI Technical Reports

2002

- Nr. 403: Vingeindsamling fra jagtsæsonen 2001/02 i Danmark. Wing Survey from the 2001/02 hunting season in Denmark. Af Clausager, I. 62 s., 50,00 kr.
- Nr. 404: Analytical Chemical Control of Phtalates in Toys. Analytical Chemical Control of Chemical Substances and Products. By Rastogi, S.C., Jensen, G.H. & Worsøe, I.M. 25 pp. (electronic)
- Nr. 405: Indikatorer for Bæredygtig Transport – oplæg til indhold og strategi. Af Gudmundsen, H. 112 s., 100,00 kr.
- Nr. 406: Det landsdækkende luftkvalitetsmåleprogram (LMP). Årsrapport for 2001. Af Kemp, K. & Palmgren, F. 32 s. (elektronisk)
- Nr. 407: Air Quality Monitoring Programme. Annual Summary for 2000. By Kemp, K. & Palmgren, F. 32 pp. (electronic)
- Nr. 408: Blykontaminering af havfugle i Grønland fra jagt med blyhagl. Af Johansen, P., Asmund, G. & Riget, F. 31 s. (elektronisk)
- Nr. 409: The State of the Environment in Denmark 2001. By Bach, H., Christensen, N. & Kristensen, P. (eds). 368 pp., 200,00 DKK
- Nr. 410: Biodiversity in Glyphosate Tolerant Fodder Beet Fields. Timing of Herbicide Application. By Strandberg, B. & Bruus Pedersen, M. 36 pp. (electronic)
- Nr. 411: Satellite Tracking of Humpback Whales in West Greenland. By Dietz, R. et al. 38 pp. (electronic)
- Nr. 412: Control of Pesticides 2001. Chemical Substances and Chemical Preparations. By Krongaard, T. Petersen, K.K. & Christoffersen, C. 28 pp. (electronic)
- Nr. 413: Vegetation i farvandet omkring Fyn 2001. Af Rasmussen, M.B. 138 s. (elektronisk)
- Nr. 414: Projection Models 2010. Danish Emissions of SO₂, NO_x, NMVOC and NH₃. By Illerup, J.B. et al. 194 pp., 100,00 DKK.
- Nr. 415: Potential Environmental Impacts of Soil Spills in Greenland. An Assessment of Information Status and Research Needs. By Mosbech, A. (ed.) 116 pp. (electronic)
- Nr. 416: Ilt- og næringsstoffluxmodel for Århus Bugt og Mariager Fjord. Modelopsætning. Af Fossing, H. et al. 72 s., 100,00 kr.
- Nr. 417: Ilt- og næringsstoffluxmodel for Århus Bugt og Mariager Fjord. Modelopsætning og scenarier. Af Fossing, H. et al. 178 s. (elektronisk)
- Nr. 418: Atmosfærisk deposition 2001. NOVA 2003. Af Ellermann, T. (elektronisk)
- Nr. 419: Marine områder 2001 - Miljøtilstand og udvikling. NOVA 2003. Af Ærtebjerg, G. (red.) (elektronisk)
- Nr. 420: Landovervågningsoplände 2001. NOVA 2003. Af Bøgestrand, J. (elektronisk)
- Nr. 421: Søer 2001. NOVA 2003. Af Jensen, J.P. (elektronisk)
- Nr. 422: Vandløb og kilder 2001. NOVA 2003. Af Bøgestrand, J. (elektronisk)
- Nr. 423: Vandmiljø 2002. Tilstand og udvikling - faglig sammenfatning. Af Andersen, J.M. et al. 56 s., 100,00 kr.
- Nr. 424: Burden Sharing in the Context of Global Climate Change. A North-South Perspective. By Ringius, L., Frederiksen, P. & Birr-Pedersen, K. 90 pp. (electronic)
- Nr. 425: Interkalibrering af marine målemetoder 2002. Af Stæhr, P.A. et al. 88 s. (elektronisk)
- Nr. 426: Statistisk optimering af monitoringsprogrammer på miljøområdet. Eksempler fra NOVA-2003. Af Larsen, S.E., Jensen, C. & Carstensen, J. 195 s. (elektronisk)
- Nr. 427: Air Quality Monitoring Programme. Annual Summary for 2001. By Kemp, K. & Palmgren, F. 32 pp. (electronic)

2003

- Nr. 428: Vildtbestande, jagt og jagttider i Danmark 2002. En biologisk vurdering af jagtens bæredygtighed som grundlag for jagttidsrevisionen 2003. Af Bregnballe, T. et al. 227 s. (elektronisk)
- Nr. 429: Movements of Seals from Rødsand Seal Sanctuary Monitored by Satellite Telemetry. Relative Importance of the Nysted Offshore Wind Farm Area to the Seals. By Dietz, R. et al. 44 pp. (electronic)
- Nr. 430: Undersøgelse af miljøfremmede stoffer i gylle. Af Schwærter, R.C. & Grant, R. 60 s. (elektronisk)
- Nr. 432: Metoder til miljøkonsekvensvurdering af økonomisk politik. Møller, F. 65 s. (elektronisk)

Rapporten er en analyse som viser, hvordan det enkelte individs forhold til naturen rummer forskellige dynamikker som hænger sammen med forvaltningen af hverdagslivet. Den viser herigennem hvor sammensat og komplekst forholdet til naturen kan være, og hvor forskelligt det kan være som følge af forskellige former for hverdagsliv. Analysen er baseret på dybdegående interviews med 11 danskere med forskellige former for hverdagsliv. Den rummer både analyser af de enkelte interviewpersoners forhold til naturen samt tværgående analyser. Sidstnævnte opdeler forvaltningen af hverdagslivet i 5 dynamiske forhold som alle handler om mere og andet end naturen, men hvor forholdet til naturen indgår i og påvirkes af. Rapporten afsluttes med en perspektivering af analysens indsigter i forhold til den filosofiske natursynsdiskurs, i forhold til dualismen mellem kultur og natur samt i forhold til værdien af opinionsmålinger vedrørende naturen.